

MÚHELY

Károli Gábor

Márai Sándor művei

Készlet 1949. VI. 50.-án

Megjelentek Révai
Irodalmi Intézet kiadásában
Budapesten, 1932-45 között.
A kommunizmus ezt a kész-
letet elhárítván hírdelték.

Napló	1604
Zenélők	855
Bébi, vagy az első szerelem	717
Bolshajác	1759
A gyertyák csakig égnek	60
Istegen emberek	2120
Az igazi	2087
Mágia	2104
Vendégjáték Bolzanóban	811
Cautora	1037
Esztér	464
Féltékenyek	541
Istenek nyomában	316
Kabala	873
Nepnyugati örjárat	113
Négy évszázad	1197
A szegények iskolája	28
Szindbád hazamegy	643
Egy polgár vallomással	1687
Vélas Buddán	670
Medvetánc	507
Nővér	1107
Európa elrablása	181
A hang	8
Jelvény és jelentés	1740

Összesen: 18.913
Kl

Tartalom

MÁRAI SÁNDOR:

Halotti beszéd5
1951

INTERJÚ MÁRAI SÁNDORRAL

A magyar emigráció feladatai7
Szabadság, 1949. november 14.

MÁRAI SÁNDOR ÍRÁSAI
EMIGRÁCIÓS LAPOKBAN

Nápolyi Múzeum9
Feltehetően 1949

Campo Bagnoli12
Szabadság, 1950. február 15.

Ilyen volt a szabadság14
1950. március 30.

Estély egy szalonban16
1950. június 29.

Capri szigetén19
Magyar Szabadság 1950. július 3.

Szentévi zarándoklat Rómába20
Délamerikai Magyarság, 1950. július 22.

Hamburg—Nápoly—Capri21
Délamerikai Magyarság, 1950. július 26.

Gyermekkor és vénség22
Szabadság, 1950. december 22.

Ifjúság24
Szabadság, 1951. augusztus 7.

A fogoly és a porkoláb27
Szabadság, 1952. január 28.

Lenin szakálla29
Világ, 1952. augusztus 31.

Az utolsó csapat31
Világ, 1952. szeptember 30.

MÁRAI SÁNDOR ÍRÁSAI
A SZABAD EURÓPA RÁDIÓBAN

Vasárnapi krónika

1954. január 3.32

1954. március 28.36

1954. május 16.40

Budapesti versek

Feltehetően 1956-ban44

Beszámoló

1956. november 8.48

1956. november 9.50

1956. november 10.52

<i>1956. november 11.</i>	54
<i>1956. november 12.</i>	56
<i>1956. november 13.</i>	58
<i>1956. november 14.</i>	60
<i>1956. november 15.</i>	62
<i>1956. november 16.</i>	64
<i>1956. november 17.</i>	66
Vasárnapi krónika	
<i>1956. november 18.</i>	68
Beszámoló	
<i>1956. november 20.</i>	71
<i>1956. november 21.</i>	73
<i>1956. november 22.</i>	75
<i>1956. november 23.</i>	77
<i>1956. november 24.</i>	79
A könyvespolcra	
<i>1957. március 4.</i>	81
Nyugati levelek	
<i>1957. március 27.</i>	84
<i>1957. május 15.</i>	85
Vasárnapi levél	
<i>1957. november 10.</i>	86
<i>1957. november 17.</i>	89
<i>1957. november 24.</i>	92
Karácsonyi levél	
<i>1957. december 25.</i>	95
<i>1958. december 25.</i>	98

MÁRAI SÁNDORNÉ LOLA LEVELEI

<i>1957. július 23.</i>	101
<i>1957. november 6.</i>	103

MÁRAI SÁNDOR FOGADOTT FIÁNAK LEVELE

<i>1967. június 28.</i>	104
-------------------------------	-----

MÁRAI SÁNDORNÉ LOLA NAPLÓJÁBÓL

<i>1974. július 28 — augusztus 7.</i>	105
---	-----

RONALD REAGAN AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK ELNÖKÉNEK LEVELE MÁRAI SÁNDORHOZ

.....	108
-------	-----

MÁRAI SÁNDOR LEVELE RONALD REAGAN-HEZ

<i>1985. április 22.</i>	109
--------------------------------	-----

MÁRAI SÁNDOR LEVELEI

Szőnyi T. Zsuzsához	
1960. szeptember 29.	110
1966. augusztus 2.	111
1969. március 10.	112
1986. február 8.	113
1988. október 4.	114
Sziklay Andorhoz	
1983. május 8.	115
1986. december 6.	116
Simányi Tiborhoz	
1969. január 20.	117
1974. március 21.	118
1974. július 1.	120
1974. szeptember 30.	121
1976. június 13.	122
1976. augusztus 30.	123
1977. december 10.	124
1980. március 5.	125
1980. április 16.	126
1984. április 16.	127
1985. július 26.	129
1985. szeptember 23.	131
1985. december 22.	132
1986. április 1.	133
1987. március 6.	134
1988. március 16.	135
1988. október 9.	137
Csernohorszky Vilmoshoz	
1984. január 3.	138
1987. szeptember 6.	139
1988. január 24.	140
1988. április 9.	141
1988. augusztus 26.	142
1989. január 31.	143

EMLÉKEK MÁRAI SÁNDORRÓL

Az emlékezők:

Salamon István interjúi

Szőnyi T. Zsuzsa	144
Thassy Jenő	153
Borbándi Gyula	156
Simányi Tibor	160
Dr. Csernohorszky Vilmos	164

KÉPEK:

Fotók, dokumentumok a Petőfi Irodalmi Múzeum valamint Szőnyi T. Zsuzsa és Dr. Csernohorszky Vilmos gyűjteményéből

Köszönjük Dr. Borbándi Gyula, Czetter Ibolya, Dr. Csernohorszky Vilmos, Hafner Zoltán, Lőrinczy Huba, Mészáros Tibor, Nyerges Gabriella, Salamon István, Simányi Tibor, Szőnyi T. Zsuzsa, Thassy Jenő valamint a Petőfi Irodalmi Múzeum segítségét.

Leltár:

Erkölyes szoba

- 1 íróasztal, kétfiókos
- 1 karosszék
 - 1 velencei karosszék
- 1 recamier
- 1 kis könyvvállvány
- 1 kis fiókos szekrény
- 1 nagyobb fiókos szekrény/pipatorium/
- 1 könyvvállvány/könyvek nélkül/
- 1 osztlár
- 1 asztali lámpa, kétkaru

Nappali szoba:

- 1 üvegajtós rekrény
- 1 b'rasztal, /üveges/
- 1 ebédlőasztal
- 1 négyfiókos komód
- 1 secrétaire
- 1 recamier
- 1 összehajtható asztal
- 2 karosszék
- 3 huzatos szék
- 1 magyar peresa
- 1 osztlár

Hall:

- 1 támlás divány
- 2 ruhás szekrény
- 1 asztal
- 1 karosszék
- 3 huzatos szék
- 1 kis komód
- 1 kis könyvvállvány
- 2 magyar peresa.

A Zárda utcai lakás leltára.

Halotti beszéd

Látjátok, feleim, szem'ekkel, mik vagyunk
Por és hamu vagyunk
Emlékeink szűsnek, mint a régi szövetek
Csúsz tudod még rakni a Margitszigetet?...
Már minden csak dirib-áráb, szilánk, avitt kacat
A halottnak szakállis nőtt, a neved számolat
Nyelvünk' is foszlik, szápadaz és a drága szavak
Alporlanak, elszáradnak a szájpadtat alatt
A "pillangó", a "gyöngy", a "szív" - már nem az, ami volt
Amikor a költő még egy család nyelvén dalolt
És megértették, ahogy a dajkaéneket
A szunnyadó, nyügös gyerek álmában érti meg
Szívverésünk titkos beszéd, álmunk szíváncoké
A gyereknek T o l d i-t olvasod és azt feleli, o k é
A pap már spanyolból morogja koporsódnk felett:
"A halál gyötrelmei körülvettek engemet"
Az ohioi bányában megbicsaklik kezed
A csákány koppan és lehull nevedről az ókezet
A tyrrheni tenger zúgni kezd a hallód Babits szavát
Krúdy hárfája zengi át az ausztrál éjszakát
Még szólnak és üzennek ők, mély szellemhangokon
A tested is emlékezik, mint távoli rokon
Még felkiáltasz: "Az nem lehet, hogy oly szent akarat..."
De már tudod: igen, lehet... És fejtéd a veszt
Thüringiában. Posta nincs. Nem mernek írni már.
Minden katorga jeltelen, halottért sirni kár
A Konzul gummit rág, zabos, törli pápaszemét
Látnivaló, untatja a sok okmány és pecsét -
Havi ezret kap és kocsát. A Mistress a a baly
Fényképe áll az asztalán. Ki volt neki Ady?
Mi volt egy nép? Mi ezer év? Költészet és zene?
Arany szava?... Ringli színe? Bartók vad szelleme?
"Az nem lehet, hogy annyi szív..." Maradj nyugodt. Lehet.
Nagyhatalmak cserélnek majd hosszú jegyzékeket.
Te hallgass és figyelj. Tudjad, már él a kis sakál
Mely afrikai sírodon tíz körmével kapál
Már sarjad a vadkaktusz is, mely elfedi neved
A mexikói fejfán, hogy ne is keressenek
Még azt hiszed, élsz?... Valahol?... És ha máshol nem is,
Testvéreid szívében élsz?... Nem, rossz álom ez is.

Még halled a hörög panaszt: "Testvért testvér elad..."
Egy hang alélton közbeszól: "Ne szóljon ajakad..."
S egy másik nyög: "Mehogy ki távol sir e nemzetem..."
Még egy hörög: "Magutálni is kénytelen legyem."
Kát így, Keep smiling. És ne kérdjed senkitől, m i é r t?
Vagy: "Rósszabb voltam, mint e z e k ?..." Magyar voltál, ezért.
És ~~szerep~~^{szerep} voltál, litván, román... Most hallgass és fizess.
Elmúltak az asztékok is. Majd csak lesz, ami lesz.
Egyszer kiás egy nagy tudós, mint avar lófejét
A radioaktív hamu mindent betemet
Tűrd, hogy már nem vagy ember o t t, csak osztályidegen
Tűrd, hogy már nem vagy ember i t t, csak szám egy képletben
Tűrd, hogy az Isten tűri ezt e a vad, tajtékos ég
Nem küld villámot gyújtani, hasznos a bölcsesség
Mocsolyogj, mikor a pribók kitepi nyelvedet
Köszönd a koporéban is, ha van, ki eltemet
Órzd ezelősen néhány jelződet, álmodat
Ne mukkanj, amikor a b o s s megszámolja fogad
Szorongasd még a bugyrodát, rongyaidat, szegény
Emlékeid: egy hajfürtöt, fonyképet, költenényt -
Mert ez maradt. Zsugorán még számbaveheted
A Mikó-utca gesztenye fáit, mind a hetet,
És Jenő nem adta vissza a Shelley-kötetet
És már nincs, akinék a hővér eladja a kötelet
És elazárnak idegeink, elapadt várunk, agyunk
Látjátok, feleim, ezentekkel, kik vagyunk
Ime, por és hamu vagyunk

Mészáros

/Posillipo, 1951. Nyár./

A MAGYAR EMIGRÁCIÓ FELADATAI

Írta: DETTRE ANDRÁS

Márai Sándor, az idegenbe szakadt kiváló magyar író nyilatkozata a "Szabadság" számára.

NAPOLY, 1949. — A Via Portenope egyik kávéházában ülünk Márai Sándorral. A csodás nápolyi panoráma teljes érzéki fényében hivalkodik, a tenger sima tükörre kis vitorlások keringőznek.

Márai Sándor, aki egy éve el olasz emigrációban, az újkori magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb alakja. Emigrációról, irodalmáról, magyar sora problémáiról beszélgetünk.

— Hogy érzí magát Itáliában?

— Igen jól — válaszolja. Egy év alatt megszerettem az olaszokat. Barátságos, kedves nép. Az sem megvetendő, hogy naponta öt órán át süt a nap — és kimutat a sugaraitól csillogó tengerre.

— Újkori olasz kultúra? Félrehuzza a száját:

— Igen felületes, meggyőződéseim szerint. Hiányzik a szellemi atmosféra. Csak mással bekent dolgok akadnak, irodalmuk, színházuk legfeljebb szórakoztat, de nem nevel és nem dob fel időszerű problémákat. Vannak persze kiváló szellemek — teszi hozzá Márai — mint a nápolyi Benedetto Croce és még egy páran, de mi ez, mikor a tömeg nem idomul hozzájuk. Mozit, sport, látványosságok, ezeket kapkodják.

— És Nápoly?

— A világ egyik legkellemezőbb helye. Hogy csak egy furcsaságot említek, ez az egyetlen város Európában, ahol a postán aludni lehet — mondja mosolyogva. — Belementam az egyik postahivatalba és valami újságot akartam elküldeni tengerentúlra, ajánlva repülővel. A tisztelő nézegette egy darabig a díjszabás tarifát, aztán mondott egy használatot. Kijelentettem erre, hogy sok "Mit akar fizetni?" — hajlott hátra. Mondtam egy kisebb árat, amiben megállapodtunk. Elment a lap.

— Lassan áttérelődik a beszélgetés aktuális kérdésekre.

— Mi a véleménye a jelenleg zajló népvándorlásról?

— A mai világnézeti ellentétek korában sokaknak nem telettek a hazai állapotok és mekiindultak a nagyvilág felé. Itt a pionír munka lehetőségét látják cserébe, amit el kell fogadjunk. Ez különben időközönként ismétlődik a népek életében. Hisz' gondoljunk csak a hollandusokra, németekre, vagy akár az angolokra, akik már nem egyszer voltak ilyen helyzetben és megoldották a nagy feladatot. Nekünk is neki kell győzködni. A magyarság helyzete külföldön nehéz. Egyes körök ma is vadul osztanak ellenünk, elutasítják mindent, ami magyar. De hiszem, hogy most, amikor az értekeink erei kerülnek ki szétszóródva, ill. is javulásnak kell jelentkeznie.

— Elgondolkozik, eltesz egy cigarettáját:

— Nekünk két dolgot kell szem előtt tartani. Nem szabad megsérülni és sajnálni magunkat. Előre menni, megállás nélkül. Nem hosszalkalmat kell keresnünk, hanem igazságszolgáltatást. Ez az emigránsok feladata.

— Mi az emigráns magyar irodalom lehetősége?

— Először is mi ma az irodalom? Az elmúlt században a tömeges számú kétségtelesenül elháruló élmény volt. Innen keresték ki a választ az életre és megalázkodtak vele. Ma már más a helyzet. Az író hivatással talán egy remetéhez tudnám hasonlítani, aki egy erdő sűrjében ül, miközben körötte a vadak csapnak rajt és fenyegetik létét is. Mert mondjuk az a pilóta, aki font repul, a felára helyezett kis halgatóval az egész világot képes hallani, esetleg televízióval, vagy talán atombombát szállít, az már más fából van faragva. Ettől nem is várható, hogy érdeklődjék az iro-

dalom iránt. Annymra más a beállítottságuk. Érdeklődési körök, hogy szükségszerűen másnak is kell szótalkoztatni, felüldíteni őket.

— Ezek szerint nem is beszélhetünk emigráns magyar irodalomról?

— Sajnos, nem nagyon. Talán nem is annyira azért, mert az irodalom eddigi formájában lejárt magát, de mert egy író külföldön legjobban esetben vegetálni tud. Az író együtt él és együtt ír a néppel és csak akkor az esetben kelthet visszhangot. Aki kiszakad, már nem tudja a népet képviselni, bármennyire fájó ez nekünk. Kevés kivétel volt eddig, aki be tudott olvasni, legtöbbször lehetetlen.

— Mi a véleménye a kialakuló magyar irodalomról?

— Igen jelentős vázda és kis találgással azt is mondhatnám, hogy majd mindenki ill. van, aki számít valamit. Zilahy, Kormendi, Bíró, Vass Albert, hogy csak hirtelen ezeket említem. Ki maradt otthon? Talán csak Tamási Áron az, aki még magyarul ír, a többi már legfőljebb kommunista nárti él-íróknak számít.

— Miért vajudik akkor az itteni magyar irodalom?

— Első oka kétségtelesen anyagi természetű. Kellene egy magyar kiadó s ez megoldásá a gondokat. Itt alkalmuk lenne a fiataloknak is hírt adni magukról. Nézzék kérem — hajol most előre Márai — hozzávetőleg másfél millió magyar él tengerentúl és nyugaton. Ha csak öt ezreléket meg lehetne nyerni előfizetőnek — ebben pedig biztos vagyok — már élénk. Lehetne valami negyedéves folyóiratot csinálni, később esetleg gyakoribb megjelenésű. De nincs kiadó.

— Vannak szöryü ellentétek — vágom közbe.

— Márai csak legyint.

— Nem kell homolyan venni azt sem. Ma még marják egymást, az tény, de a siva-

tagi vasutépítés, vagy más ilyen, hamarosan ledönti a választásukat. Ma még keresik az emberek egymás zsebében a fasiszta ezüstkanalat, vagy a vöröses szamovárt, de higgye el, 1—2 év és homályosan fog-nak visszaemlékezni erre. Ha meg lehet csinálni az egységes sajtóorgánumot, azt senki nem használhatja fel politikai mosdókamrának. De hangsúlyozom, biztos vagyok benne, hogy akkorra elismulnak az ellentétek. Zilahy Lajos és Nyirő József még dühösen vádolják egymást, de boldog lesz mindkettő, magammal és a többivel együtt, ha egy magyar laphat aláírhatja még a nevét.

— Ex tenát megoldja majd végleg az emigráns írók sorsát?

— Félő, hogy nem egéazén. Mi magyarok nem vagyunk a külföld szemében exotikusak, csak vidékiek. Egy bushman vagy egy tibeti író naplóját könnyebben válhat külföldön best-seller-ré, mint egy magyar író műve. Ránk is vonatkozik az, ami általában jellemző az egész európai irodalomra, hogy a századforduló óta sem formában, sem tartásban nem született semmi új. Ugyanakkor például a technika, ipar hihetetlen távolságokat tett meg. Minket sok helyen még ma is mint színes fajt könyvelnek el, vagy ázsiai sárgának, vagy cigánynak. Ezt a merev ellenállást kell feloldania az emigráns íróknak, ebben látom legfőbb feladatukat — teszi hozzá Márai.

— A másik kötelessége minden külföldre szakadt magyarnak — folytatja egyre nagyobb hévvel — az a nyelvünk megmentése. Emlékezzünk csak vissza. Amikor Titus bevonult Jeruzsálembe és a várossal együtt elpusztult a zsidóság színe-java, az életben maradt főpapok kikaparták a romok alól a papirusz tekercseiket, imákat és boldogok voltak.

— Megvannak az imáink, megvan a nyelvünk, él a nemzet — mondták és igazuk volt. Így kell nekünk is átmentenünk a nyelvünket és ez, csak is ez dönti el majd népünk sorsát.

Általános kulturáról esik most szó. Megkérdezzük, ki volt szerinte eddig a legkiemelkedőbb magyar, akit a külföld is elismer?

Most is töprengés nélkül válaszol:

— Bartók Béla. Ma épp úgy illik ismerni a nevét, mint Bach, Beethoven vagy más nagyságát. Lehet támadni, lehet meg nem érteni, de tudni kell róla. Munkácsy csak divat volt, hisz a franciáknak akkor volt már Cezanne-juk, Manet-juk, Liszt? Akkori értelemben inkább kozmopolita volt, aki akkor vallotta magát magyarnak, mikor néha ritkán hazajött. Sajnos, Bartók a legnagyobb szegénységben halt meg. Búcsú, nyakas protestáns lévén, nem fogadott el segítséget. Mikor Hubermann meglátogatta, ezzel dobta ki: "Maga már csak muzsikál, de nem zenész."

Végül magáról kérdezzük meg Márait, dolgozik-e, mik a tervei?

— Jelennek meg ma is könyveim, hol Dániában, hol Spanyolországban, máskor meg Hollandiában, de legtöbbit németről fordítják a mire az olvasóhoz jut, természetesen átulakul. Most meghívtak decemberre Svájcba egy kulturális kongresszusra. De erősen gondolkodom, hogy elmegyek-e? Kit képviselök én ott? — adja fel magának a kérdést, kissé borongóan.

— Nem vándorlok ki — jelent ki határozottan. — Itt akarok maradni a többi 400 millió európaival. Hiszen másult is könnyű elpusztulni. Talán 21 maradok, Olaszország rendkívül kellemes hely, jól érzem magam.

A beszélgetés végétér. Elbucszunk. Márai biztos lépésekkel halad tovább a tengerparton. A nap utoljára még beáranyozza a Santa Lucia-i öblöt. Néhány perc, aztán rézszegeten belebukik a tengerbe.

NÁPOLYI MUZEUM

Irtta: MÁRAI SÁNDOR

CUMAI JUPITER

MEGALKOTTAM az embert, saját képemre. Aztán az ember gondolt egyet és megalkotott engem, saját képére. Háromezer éve gondolkodom ezen. Nem tudom eldönteni, melyikünk hasonlít a másikra? . . . Zavarban vagyok.

CAESAR

Cleopatra? . . . Inkább gyermek volt, mint nő. És inkább nő volt, mint királynő. Ha vissza-gondolok mindenre, ami történt, nem Brutus jut eszembe, hanem ez a nő. És nem is volt olyan görbe az orra.

SCRITTORE GRECO

Márai Sándor — Egy pillanat figyelmet, uram. Ön nem ismerheti nevem. Látom, érdeklődés nélkül haladt el a polc előtt, ahonnan mi nézünk a világba, névtelen görög írók. Önt Aischylos érdeкли? Igen, ő az, ott szemben. És az a másik Euripides, aki — hajoljon közelebb, beszéljünk csendesebben! — magánéletében oly ittu volt, mint egy kéjhölgy, haját és szakállát minden reggel illatos olajjal bodorította. Ön áhitattal áll a Vak ember mellszobra előtt, holott még az Odysseia szerzői jogai sem biztosak . . . nem hiszi? Kérdezze csak meg Kirchhoffot és Wilamowitzot! Én a folytatást, a Telegoneiat például jobban szeretem, noha nem esaptak a bírálók olyan

hűnöt körülötte . . . Kérem, nem szóltam semmit. Ahány ház, annyi szokás.

— De mindig ideges leszek, itt a polcon, ha látnom kell, amint a látogatók lábujj-hegyen állanak meg Sophokles előtt. Hát igen, herosz volt. Két talentumot kapott egy-egy szimüve szinpadi bemutatója után . . . tudja, mennyi az? Kétezzer dollár! Yes, Sir! Sokat beszélhetnék erről. Kapzsi volt, hiu. A stratégiához nem értett, mégis vállalkozott reá . . . A drámairáshoz állítólag értett . . . de erről mi, névtelen kortársai és írotársai, másképen vélekedünk. Elhiszi, hogy műveiben a lélekrajz teljesen elhibázott? Biztosan tudom, hogy Ödipusnak nem is volt Ödipus-komplexusa.

— És mi, a többiek? Akik itt bámulunk Öntre, a kései közönségre? . . . Mi, a névtelenek, akik irtunk eposzt, misztériumjátékot, szabadtéri előadást, diatribát, drámát és szónoklatot? Mi, akiknek nevét nem őrizte meg a kegyetlen idő? Kiknek művét egy pillanatra megemlítette és aztán örökre elfelejtette a kordivat . . . mi egy pillantást sem érdeklünk? Tudja Ön, hogy volt egy idő, amikor Korinthosban aranyat adtak az autogrammomért? . . . Akarja tudni a nevem? Nem akarja? Várjon, ne siessen! Író voltam, uram, én is segítettem megalkotni a görög irodalmat, névtelenül, scrittore greco! . . . Hová siet? . . . Sokrateshez? . . . Hálátlan népség.

SOKRATES

— Lári, fári. Sokat fecsegnek. Engem végül szótöbbséggel ítéltek halálra. Ez az igazság.

RITRATO D'IGNOTO (Herculanum. I. Kr. u.)

— Jónapot. Mit akar? Nem, nincsen nevem. Nincs történetem sem. Én fizettem az adót. Az én fiam volt katona. Én olvastam Vergiliust. Néma maradt életmű utánam, sem hőstett. Nézzen csak körül! . . . Mind itt nyüzsögnek, a dagadtnyaku továbbszolgáló őrmester, Vespasian, aztán fia, ez daliás barom, Titus! Alatta szolgáltam, Keleten. Rólam nem beszél senki. Ők alkottak. Én voltam. De nélkülem nincs alkotás. Vale! . . .

MARCUS AURELIUS

— Köszönöm Epiktetosnak, hogy megtanított gondolkodni. És Rusticusnak, hogy leoktatott a retorikáról. És Apolloniusnak, hogy megtanított a szerénységre és a függetlenségre. És nevelő apámnak, Antoninus Piusnak, hogy megtanított a dicsőség megvetésére, minden földi hiúság elhárítására.

Sok a tennivaló. A birodalom szegény. Meg kell még vernem a parthusokat, a markomannokat és a yazigokat. Hallom, valamilyen gyülekezés, keleti szekta szerveződik. A keresztet imádják. Szerencsére, ez csak rendőri ügy.

ANTONINUS PIUS

— Csak röviden! Igen, Sorrentoba megyek pihenni. Ami az utódlás kérdését illeti . . . remélem, a döntés szerencsés. A fia jóindulatu, törekvő. Igaz, nem tud önállóan gondolkodni, kedveli a retorikát, becsvágyó és nem tud független lenni . . . fontos neki a dicsőség és a földi hiúság. De mindezt majd leszokja.

HOMEROS

— Nézz a szemembe. Vak vagyok. De a világ, amelyet ezzel a vak szemmel láttam, valóságosabb, mint a másik, amit ti eleven szemideggel és pápaszemmel érzékeltek. Ezzel a vak szemmel láttam, hogy az emberben van valami isteni. És az istenekben van valami emberi. Láttam az ősz tengert, a madarakat és a sziréneket, a hősokeket és a buja nőket. Láttam az embert. És énekel-

tem, mert költő voltam. Az igazi költők soha nem irtak. Irni már mesterség, parvenü foglalkozás. Az igazi költő csak énekel. Vigyázz, idegen! Látlak! . . .

BARBARO (In Costume Orientale)

— Ezt az irdatlan márványkövet hordom vállamon, egy esztelen épülethez, amelyet rabtartóim műveltségnek neveznek. Gazdám neve Praxiteles. Teljesen céltalan, amit csinál. De ne feledd el, hogy ahhoz, amit alkotott, én hordtam a követ. Én, a szittyabajszu, a szélesvállu, a barbár.

ARTEMIDE EPESIA

— Mellemen, hátamon, hasamon és lejjebb száznylevaránhét csecsbimbót vislek. E márványcsecsekéből a kéj bódulatát szívták az emberek. Istennő vagyok, mert tudom a feledkezés titkát. Minden más maszlag. Jer kebleim egyikére, vinnyogó kis ember. Elringatlak.

LUCIO CECILIO GIOCONDO (Banchiere Pompelano)

— A perzsa darcoikos, a görög darchma, a zsidó siklus átváltásának árfolyamát senki nem ismeri pontosabban, mint én. Kérem, foglaljon helyet. A pénzváltás mindenekelőtt tapintás kérdése. Már a régi hamiták hamisították az érmeket. A jó pénzt szagolni kell, mint én teszem most, ezzel a husos, görbe orrommal . . . így, igen! Pecunia non olet? . . . Hohó! . . . Erről mondhatnék valamit. Az én orrom megérzi a pénz eredetét, érzem rajta az izzadtságot, a testet, amelyet eladtak érte, vagy amelyet megvettek a pénzen . . . Régen, Rómában, nagy üzleteket kötöttem. Ügyfelem volt Sejanus, akit később megölték. Ügyfelem volt Brutus is, akit ugyancsak megölték. Én váltottam római pénzre Cicero külföldi írói tiszteletdíjait . . . igaz, később őt is megölték. Miko vvalamennyi kliensem megölték, visszavonultam ebbe a sivár, silány, poros kis vidéki fészekbe, Pompéjiba. Most itt élek, vagyonom kamatából. Alkalmi üzleteket kötök és virágokat tenyésztek. Mi ez a pénz,

amit be akar váltani? Dollár? . . . Nem, uram, papírpénz nem váltok. De ha van aranya, szívesen leszek kísérőtársa egy estére városunkban. Ismerni kell a címeket. Ha akarja, együtt vacsorázhatunk egy barátai házában. A háziasszony jó barátnőm, híres szépség. Diszkrét vagyok, de elárulhatom, hogy a hölgy melléknéve Callipige . . . Nem érdekli? Kár. Nincs szüksége rézre, nagyban? . . . Tudok egy kitűnő címet Ciprus szigetén. Nem akar egy eredeti Vergilius-kéziratot? . . . Egy fóníciai vázát? Egy krétai leányt? . . . Hát mit akar? Csak nézelődni? . . . Potya pasas.

AFRODITE CALLIPIGE

— Kétségtelen, hogy csinos. Őszintén megmondom, nem értem, miért örülnek meg, amikor meglátják? . . . De csinos. Arányos. És ahogy a combom térd felé vékonyodik,

ez mindig megihletti a költőket. Rüsztben klasé vastag vagyok. Szólni kell Sabinának, hogy masszirozza le.

— Sajnos, a költőknek nincs pénzük. Kár, mert kedves fiuk. A szobrászoknak sincs pénzük . . . mégis, modellt állok néha nekik, ingyen, mert gondolni kell a jövőre. Ők így nevezik a jövőt: utókor. Hát legyen . . . Ennek az utókornak állok modellt, felemelt lepellel, amint vállamon át nézem azt, ami őket önkivületbe ejti. Különöseek a férfiak. Itt van ez a kopasz kis öreg, ez a fogatlan bankár, Lucio Cecilio. Ő is azt mondja, még nem látott szebbet, pedig ő élt Rómában, járt Ciprus szigetén és Krétában is. Azt mondta, arannyal mérné fel minden porci-kámat. Ha ez igaz, talán mégis helyesebb, megmaradni molettnek és egyideig nem kezdeni fogyókurát. Mit gondolsz, Sabina? Hűvös van. Takarj be, kedvesem.

AN AMERICAN NEWSPAPER IN THE HUNGARIAN LANGUAGE

A szabadság és az igazság
szolgálatában állunk.

SZABADSÁG

Budapesti Kiadó: Magyarországi Könyv, Újságlétszáma, Magyar Hírszolgálat, Magyar Pénztár, Központi Hírszolgálat
Bécsi Út 16. sz. alatt

Éves elvárás: 1000 Ft
Fizetés: előreléptetve
Központi Hírszolgálat

1945. évi XXV. évfolyam SZÁVÉREDEKÉREK ÉVI ÁRÁRA 2000 Ft ÁRÚ ÁRÚ, 1945. évi. LXXV. évfolyam Egyes szám ára 300 Ft

I.

Az utolsó európai állomás, ahol a hozzáérő népvándorlás száműzöttjeit néhány napra megpihennek: kis gyűvörvös Népoly szomszédságában, Bagnoli. A nemzetközi menekültügyi szervezet itt fogadja vendégül, még egyszer, mielőtt utra becsátja a hazátlan tömeget a világba. Egy-két héten át a vándorok itt pihennek meg, mielőtt a kis hajók, a Nelly és társai, — ezek a modern Nüé bárkái — befogadják őket, hogy három, vagy négy hét múltán kiutazassanak a vándorokkal az ausztráliai, chilei és délamerikai, kanadai kikötőkben. Emberek, akik Európában születtek, itt bucsuznak Európától.

A menekültügyi szervezet iparkodik megkönnyíteni ezt a bucsút. A néhány nap, melyet a vándor itt tart, száműzöttnek számít két nagy vízreza közt. Az egyik vízreza: bucsu az ottentől, Európától. A másik: homfoglalás a hazátlanok hazájában, a világban. A vándorok a bucsu-napokban Európa, talán a világ egyik legszembébb kiútóponójáról szemlélik azt, amit elhagynak a kényelükkel, ami felé mennek: Európától a világot. A campane füszere illatát lélegzik be, a népolyi Szóil hullámvesszőit hallgatják a csendes nyári éjszakákban, a Vezuv és a esőzetek mesekönyvé ábráit ismergetik. Ezek a bucsu és a pihenés napjai.

II.

Nincs hét, hogy ne érkezzenek ezírel. Némelyikőt őr, hat estendeje el már táborokban. Van olyan, aki néhány hét előtt szökött át a vasfüggöny drótkerítésén. Legtöbbször megálta a hajót felét, az ausztrál tavaszt, ismerik a táborélet minden fupáskát, lehelőségét. Van, aki a kabátja belésében dollárzsemet hoz magával, s egy titot magát és családját — potján, — Ausztráliába. Van, aki gondosan elhozta hazulról, a vasfüggöny mögül a kanarit, vagy a varróépet. Látom egy csak reses bandát, melynek tagjai, — minden eshetőségére, — elhozzák a nagydobot és rezses kúrtót is. Az IRO úrlémes és közömbös: nem kérdősz sokat, elpöli és szállítja a vándorokat és érthetetlen poggyásztömeggel, ad nekik tiszta szállást, jó ételt, hajót, vizumot. A hivatalnokok tud-

CAMPO BAGNOLI

István MARAI SÁNDOR

ják, lelküköl 44% kémbünt, s ha a vándor 400 rti az első, nem találegosan megörvön vizsgán, bishat a gondoskodására kirendelt hivatalnokok titoktartásában és későbbös jóindulatában. A feladat értelme: megszabadítani Európát etül a hazátlan tömegetől. Az elkövetkező évben csak azok a menekültök számíthatnak még jogvédelemre, akik bregok, vagy betegok, s képtelenok az elkövetkező hónapokban ki-vándorolni. A nagy úlcél Ausztrália, amely önmagessen fogad be most fehétbört munkasert; de hajók mennek Dél-amerikába és — kisebb csoportokban, — eljutnak menekültök Észak-Amerikába is. Minden emberségesen törtérik, szakszerűen. Európa ki-dobja lecsébből azt a boldogtalan családot, amelyre nincs már széllölege.

Mit visznek el ezzel az emberek a lelkükben Európától? A tudatot, hogy feladogessék ill. A félszmet, hogy a haza, ahonnan elmenekelek, szökere elveszett számukra — elveszett akkor is, ha valamiképpen világ-történelmi fordulat egy napon, a közel vagy messzibb jövőben, felszabadulna az idegen erök fojtogató rabtságából. Viszik a családot, hogy ők, az európaiak, csak a kanadai ös-serdükben, a chilei, vagy ausztráliai hányákban élhetnek meg lelkükben valamit Európától. Viszik a félszmet, amely a száműzöttség hosszabb-röviddebb ideje alatt megszoródott idegesekben: a félszmet az el-lenségessé változott otthon rienségéi miatt! . . . Viszik a fojtogató aggodalmat az öt-bonmeradatiak miatt. Viszik a tudatot, hogy a világnak szüksége van pékekre, asztalozokra, bányászokra és aratómunkásokra, de — mindig jól és bizonyosság szerint, — nincs szüksége menekült fogorvosokra, matematikatanárookra, kül-lökre, zenészekre. Tudják, hogy visszatérni csaknem oly nehéz lesz, mint amilyen ne-héz volt elmenekülni. Ezzel a tudattal lépnek, válítkon a hat-tyuvál, a keskeny hajóhídon át a tiszta és barátságos Nelly fedélzetére. A vízözön egyik áradata kergette őket a bárka-ra és egyik sem tudja, nem az

új vízözön elő hajóznak-e? Legtöbbször haligatag. Valami-ról haligatnak . . . Ez a "vala-mi" néha a büsttot, néha a néma kérdés, amelyet a kortárs minden időben a történe-lemben söhajt: mit vétettem én? . . . Az idő nem felel. A hi-vatalnokok átadják a menekültök az ökmányokat. A gyerekok már gagyognak az idegen nyelven. Az új haza ki-kötőjében kapnok még tíz dollárt. Aztán — a chilei, ausztráliai hányákban, az ar-gentin, perui kikötőkben, — kezdődik valami, ami már nem folytatása multnak és sokak számára nem is kezdete egy új jövőknek. Csak épen létezés és befejezés.

III.

A fogorvos, aki Ifjúkorában sportolt és erős muszkuil tud mutatni a bevándorlókat vizs-gáló bizottságnak, természetesen gondosan értékelja mes-teriségét, s azt fillenti, hogy gazdátlan volt. Az ügyvéd, aki a pékeghez csak annyit értett, hogy a bécsi vagy budapesti kévéházban megproptatta a rangellijéhez készített visze-zsimlót: néhány hétes átközpöt tanfolyamon szerzett tudomá-nyát firogtatja és eszköddök a bizottság előtt, hogy tud ke-gyeret sütni. A sebészorvos, aki egy lengyel közkörhöz es-bészeti osztállyal vesette, szem-lésítve bizonygatja, hogy ért a hendesmereseghez. A mű-egyetemlő magántanár valóban tud szerezni s azt a tudását elő-nyben tudja értékesíteni Pe-ruban.

Ákadnak természetesen re-ménytelen esetek is. Urugway-nak nincs szüksége eszérlök-re, Argentínának alig-álíg van szüksége szimbollata kibőke-re és Guatemala igényel is szeré-nyek, amikor arról van szó, hogy kisebb tétel kulturálisö-fust importálhatna most az európai emberi csódtömegből. Ezt a hulladékok végül is a jó-szívű Ausztrália fogadja be, mintegy kegyesen szemet hulló a bevándorló bñnel előtt és ahogy a múltban megbeszöt-t a regencyöclmek, akik Sid-neyt alapították, úgy elhárít-mot is, ha az ausztrál hányák-ban meghuzódik néhány áló-

szint művelésére, vagy egy-egy lemosásból műfordító. A szellemi embernek megbosszátják, hogy él; természetesen csak azon az áron, ha mélyen hallgat az új házában szegényteljes eredeti foglalkozásáról és idejében átképzni magát kétkészségre. A nagy vándorcsapat mostohagyermekai, a szellemi emberek. Soruk különbözően szomorú, mert a valóságban leggyakrabban éppen ők azok, akik lelkiismereti okokból menekültek az elhagyott háza terrorja elől. A lett, litván paraszt, a lengyel munkás, a magyar, vagy román kézműves, a jugoszláv iparos utra kelt politikai okokból, sokat elkergetett a gazdasági és szociális kényszerűség, soknak a külvilág adta kezébe a vándorbotot: de a kétkézű munkások között kevés akad, akit lelkiismereti konfliktus késztetett a menekülésre. Ez a fénytűzés mindig a szellemi munkás előjoga. Most ők fizetnek legkevessebben. Az induló hajó fedélzetéről még egyszer megnézik a távozó európai partot, s a kivándorlók között ők azok, akik nemcsak érzéseikkel, hanem értelmükkel is tudják, mi hagyott ott? ... Nemcsak egy lettpartot házát, hanem egy mindennél izgalmasabb, féltudomásból pótolhatatlan élményt: a tudatot, hogy európaiak voltak.

IV.

Ezekben az években sok minden elpusztult és aztán sok minden újra épült a hadviselt Európában: templomok, hidak, vasúti állomások. Az anyagi károok mellett iparkodnak tartározni a háború által sújtott országok társadalmi, jogi szerkezetét is. De a zörcsés, a recessió-roppogó puasztulák mellett lerajlott Európában egy rajtalan folyamat: elpusztult az a titokzatos "Opus X", amelyet az európai ember aki többé kevésbé hazátlannak, emigránsnak érez magát tulajdon hazájában is, nem alkot meg, el sem gondol többé.

A vers, amelyet a költő nem ír meg, mert hazátlanságában, létszaktív az anyanyelv atomozfésűjéből, szavának nincs visszhangja többé. A zenét

kompozíció, a zenei képlet, a fizikai vagy számtani haladvány, amelyet egy tehetséges ember nem gondol végig többé, mert egy érez, nincs értelme, nincs konszenzus a munkája körül. És elpusztult a kívándorlók nagy tömegének felében az európai ember hivatástudata. Egy műveltség nemcsak magányos nagy szellemnek alkotásának haszege. Egy műveltségnek telepástát mindig a névtelen szellemi alkotók is építik. A műveltség összejáték. Az európai műveltséget az elmúlt évtizedekben nemcsak a bombák sebtették meg, hanem azok a láthatatlan, de mindennél hatékonyabb szellemi fegyverek, amelyek — néha egy tetszik, — halálos sebet ejtettek az európai ember hivatástudatán.

Amikor az emigráns, székény botyójával háza, s ilyen vagy hasonló kéteyekkel felében, elindul a Campo Bagnoli harakkjából, hogy a napolyi kísértésben háza lépjen, s aztán eltűnjön a tengereztuli bányák és őserdők homályában: Strassburghban, vagy máshol Európában, pallérozott fűk, lelkes emberek beszélnek, hogy megteremték a nemzeti Európa felett az új, sz. egyesítés Európát, azt a különös nagyhatalmat, amely a fizikai törvényből akar létezőt erőit teremteni: a törvényből, amely azt tanítja, hogy az egész mindig több, mint az egész alkotó részek teljes haszege. A két nagyhatalom küzdött, amely a második világháború után a világostapadon maradt, sz. Egyesült Államok és a Szovjetunió között dereng egy új nagyhatalom fantomja, s nemzeti, partikuláris érdekek fölött felmagasodó Európa létéke. Ezt a reménykedést talán elvél még felkésben, bucsura, az európai kivándorló . . . de tudja, hogy során az a nagy álom már nem segít. Az európai menekültek egyideig még vitatkoznak az idegenben: de ez a vita a bányákban és erdőkben elesenededik. S egyideig múltán befogadja őket a köröny, majd egy-közömből és gyönyörű temető, a világ.

Campo Bagnoli az utolsó állomás. Senki nem int bucsú utánuk. Európának más gondja van és senki nem mondja ki az utolsó szót, amire ezek a szerezcsételemek á hit oznak: "Viszontlátásra." Ez a szó alkult az európai szótárakban. Nincs értéke többé.

ANAGYOBBI
ERIKÁBAN
KIVÓVE

Ilyen volt a szabadság

Irtta: MÁRAI SÁNDOR

L
Az utast, aki hosszú távollét után Svájcba érkezik, a könyvkereskedések kora kátában

Márai Sándor

André Siegfroid új, Svájcei írott okos és tanulságos könyve fogadja. Ez könyv csábít, hogy a B a e d e k e r helyett lapozzuk fel, ha az új világban el akarunk igazodni. Mert a szerző könyvére haskötőt akasztott a La Rochefoucauld-i idézettel: "Nagy halgaság, ha valaki egyedül akar bölcs lenni."

Az idézet szerencsés és végigkíséri az utast, aki ma betéved a svájci szigetre. Két év előtt jártam utoljára Svájcban. Akkor még visszhangzott a háboru robaja itt is, de már erőtlennül, ahogyan nagy vihar után az égzengés visszhangzik a bércek felett, ahonnan már elvonult a villám és a felhőszakadás, s a csúcsok fényben sügárzanak. Számomra, aki a háboru és megszállás viharától feldúlt, szegény országból érkeztem akkor Svájcba, néha szánalmasan hatott a derék svájciak panaszkodása. Egy hölgy komolyan, bizonygatta, hogy a háborus években a svájci hatóságok is adagolták a húst és csokoládét nem lehetett korlátlanul vásárolni. A kelet-európai vándor e panaszokat fejbőlölgató, rezignált egyetértéssel hallgatta, körülbelül, ahogyan egy feladott, aki tonkrement és a tetejébe májrákja is van, hallgat egy gyermeket, aki panaszkodik, mert elszakadt a buharúba.

De ami két év előtt Svájcban még háborus utóhang és jámbor panasz volt, ma nyomtalanul eltűnt a mindennapok életéből is. Svájc nem fogadta meg La Rochefoucauld tanácsát; hajlandó az idegbajoson nyugtalan Európában a halgaságra, hogy egyedül is bölcs le-

gyen. Ez az ország ma úgy hat, mint egy múzeum. Mit őriznek itt, a sugárzó bércek között, a ragyogóra síkált városok házaiban, s az emberek lelkében és idegzetében, akik itt élnek? Csak a békés élet önzését? Két hónapig utaztam végig az országban. A svájci vasutak meglát egy óramű tökéletességével működnek, s a százkilométeres nekirohanással azáguldo villany mozdony minduntalan zihálva torpan meg valamelyik német, francia vagy olasz határállomásnál.

Az utas érzi, hogy ebben az országban energiák gyűltek fel, amelyek — hasztalan minden alkatt, svájci mértéktartás, — nem tudják teljesen kifejezni magukat. Svájc ma több, mint amennyit a lakosság lélekszáma, a terület nagysága, az ország geopolitikai helyzete jelent. Svájc, a bölcs és halga, felraktározta az energiát, amelyre szüksége van, hogy megmentse, konzerválja a béké minden igényét.

II.

Engedjék megismételni ezt a szót: igény. Mert ez ma, a második háboru után, Svájcban a valóságos látnivaló. Ez az igény, ami Svájcot egyféle európai múzeummá avatja. Vörül is, majd minden európai országban, — a hadviseltekben s — törhető pontossággal járnak már a vonatok, a londoni, párizsi, brüsszeli és római kirakatokban villognak ókszerek és ragyognak műkincsek. De ez a svájci igény más. A feldúlt és meghasonlott Európa közepén ez a kis ország be akarja bizonyítani önmagának és a világnak, hogy a békéhez, az igazi békéhez nemcsak szerencsés szerződés, nemzetközi kölcsönök, áru és kereslet szükséges, hanem egyféle belső igény is. Jó esőkabátokat Bécsben is kapni és Dániában ma is elsősorú a sajt. Svájc mindezt nyújtja, s a tetejébe még valamit: nemcsak egysze-

rű békét akar nyújtani lakosainak és az idegeneknek, akik meglátogatják, hanem öntudatos, morális igényt. Egy postulatát, amely nem alkuszik. Mi ez az igény? A szabadság igénye.

Ez az igény Svájc és a svájciak nagy bölcsessége és nagy halgasága, — s aki ma eltéved, Európában bolyongva, a svájci muzeumban, néha szemüvegét dörzsöli és fejcsóválva kérdi, valóság-e, amit lát?

A vándor állép a svájci határon, s egyszerre emlékezni kezd. Igen, ilyen volt a szabadság. Nem egészen ilyen... néha pathetikusabb, néha rikkantósabb. De a valóságban ilyen volt, nem tegnap, nem is tegnapelőtt, hanem 1914 előtt. Ezt a mázféle szabadságot őrzik a meglátják a svájci muzeumban. A látnivalót, hogy nincs "házmester", vagy ha van, hát nem látni. Azt, hogy nem kell a rendőrségen jelentkezni: aki egyszer hivatalos engedéllyel Svájcba érkezett, lakást változtathat, költözhet kedve szerinti: amíg tanfolyamok elvégzése érvényes, nem köteles bemutatkozni a hatóságoknak. Azt, hogy a határon nem kell egy viselkednie, mintha mindenki a tulajdon tulajja, csi-kosa és orgazdája lenne. Európában harminc éve zújjik egy vámvizsgálatnak nevezett folyamat, amely úgy hat a más kontinensről érkező idegenre, mintha három évtized előtt ellopták volna, — "valahol Európában", ahogyan a hadi-jargon mondotta, — egy ezüstkanalat, s ezt az elloptott ezüstkanalat keresi most, harminc éve, minden határállomáson minden utas bőröndjében a fi-nánc. Svájcban megtalálták és megőrizték ezt az ezüstkanalat; nem keresik többé. Ez az ő nagy "halgaságuk".

III.

Ami a tiéd, az a tiéd, mondja a svájci állam polgárainak és vendégeinek; s az utas, aki hozzászokott, hogy odahaza

azt, ami az '56-é, egy-két napról-napra megemésztve az állam elől, személt, dorzsol. A váltótd a tiéd, adhatod és veheted, az aranyat cserélheted papircímletekre, kiviheted és behozhatod az országhatáron át... ez is látható a különös múzeum egyik vitrinjében. S valószínűleg föllelegeztém, amikor egy fegyverkereskedésben a tulajdonos sajnálkozva mondotta, hogy revolvert csak diplomáciai passzus, vagy vadászati engedély ellenében adhat el idegennek. Jólesett tudni, hogy akad Svájcban is valami, ami tilos.

Sok idegen, mikor kilép e különös múzeumból, vállat von. "Szerencsésjűk volt!..." — mondják sokan. És odébb mennek, Európa más tájai felé, amelyek nem voltak ilyen "szerencsések."

De talán vannak már olyanok, akik ebben a "szerencsés"ben nem hisznek. Nem lehet véletlen és szerencse, ha egy kis nép, Európa költőse közepén, elkerüli két világháború megpróbáltatásait. A "Plan Guisan" talán nem is volt olyan fűtétlen katonai érv és bizonyos, hogy nem állította volna meg Vilmos császár és király, sem Hitler seregeit. Nem lehet csak véletlen és szerencse, hogy a svájci városok utcáin utolszor Napoleon katunái tapostak, s aztán, százharminc éve, senki más ellenséges idegen. A szabadsághoz kell fegyver... de mit ér ma egy kis nép fegyvere? Talán nem is olyan keveset, mint általában hiszik... de ez nem a döntő válasz. De bizonyos, a szabadsághoz a tömeg mellett megint csak igény kell, valamilyen kérielhetetlen morális igény, békében és háborúban egyformán. S ezzel az igényvel felel Svájc a béke és a háború minden kemény kérdésére. Egy kis nép, amely következetesen azt feleli másfél évszázad történelmi kérdéseire, hogy igénye a szabadság és hajlandó minden következménnyel megfizetni annak a nagy morális feylyladsenek az árát: nem lehet csak "szerencsés." Ez a morális luxus másként lónivaló a svájci múzeumban.

IV.

A bérök rosszak és drágák,

mint Erasmus idején és az sajnálatos. De a poggyászt gond nélkül felejtethi az utas a pályaudvar várótermében, a hárum nap múltán is uti táskája, ahol felejtette; ez a közismert és ugy hat, mint a kózhelyek. Az utas, aki a háború által érintett Európából érkezik a svájci múzeumba, egyidő mul-

 tál szitkozva kezd sopánkodni "a sterili helyvét rend" miatt. Ez a sterili rend Helvétliában csakugyan banalitás. De Európában már nem az! múzeumi vitrinbe való különösség. Erdemes megállani előtte és elbámults-

 kodni.

Valószínű, hogy nincs az ember világhán külön művelési szabadság és nincs külön társadalmi, politikai, sem gazdasági szabadság. Organikus egység ez a fogalom és Svájc klasszikus türelemmel adott mindig menedéket nyugtalan lelkűeknek, akik a szabadság fogalmát analizálták. De a szövetségi állam a maga részéről ez analízisekből levont egy banális következtetést: a szabadság osztatlan fogás, mindaddig, amíg a közösség többségi akaratával nem ellenkezik. Ezt a különös bölcsességet ma is vallják. Harminc év előtt ez a bölcsesség közhely volt. Ma valamilyen csendes hőstett. Az idő mutálja meg, valóban az-e, aminek La Rochefoucauld hitte: a balgaság egy neme?...

Lehet, hogy ez a hősiesség nyárárpolgári és csakugyan "sterili"... de mindenki úgy és ott hős, ahogy testi és lelki alkata megengedi. A svájciak csendes bölcsessége, hogy a kaland helyett a biztonságot, a történelmi rendtelenség helyett a rendet, a mértéktelen és gigantikus helyett az arányost választották és megmutatták, százharminc éven át, hogy hajlandók megfizetni a maguk csendes, de kérielhetetlen és következetes módján ennek a nyárárpolgári "bölcsességnek" az árát. A múzeum, amelyet a fel-

 dult Európa közepén így felépítettek, lehet a legelső útazó kontinentális kortár számára kuriózumok tárháza. A svájciak nem érzik annak. Ők úgy hiszik, ez a múzeum az európai ember egyetlen méltó, igazi otthona. A politikai és világnézeti gyanakvástól hisztérikusan ideges, a gazdasági

guzsalyokról megnyomorított, az új térségek viharfelbőltől beárványolt kontinensen ez a különös sziget divatjarmuát és mégis oly vonzó látóivalóval csakugyan az európai ember életformáinak egyfajta rezervációja. National Parc-ja maradt. Ismételjük: mindenki úgy hős, ahogy tud. Az egyik hajlandó meghalni valamért. A svájci hajlandó élni valamért. Nem mondjuk ki mi az, mert azmérmezek. Csaknem szígyenlősen mutogatják a múzeumi cícerone nébdalátáival: "Emlékeznek, hölgyeim és úrúim? Ilyen volt a szabadság."

UTI ÉL

Irtta: J.

"Maryland"

Dover Del.-ből, elindulva, mileat utazik csak az ember, már eléri Maryland állam határát.

Tórus Pár

Az azonban a határ, amely eléri, a szembejövő szünni nem a ró barackfa kövek mellett utazik és bámulja meg számlálatlan barokk tömegeket. Ez a vidék a "White Legh-

Tajtájut tényésztik. Az utazó szemé elfárad sokaságuk és fehérségükön. Aki szeret friss csibehust, tojást, az utas sabbat nem tehet, mint ezen vidéken úti fel sátorfáját, városok és városkák amelyekben utunk keresztül vezet tisztelstre méltók voltak és ségükben és tisztaságukban. Amikor a 100 éves fákkal övezett utcák és házcsokkák mellett elmentünk, de sokszor

Estély egy szalonban

Irta: MÁRAI SÁNDOR

Máriai
Sándor

Stendhal este hétkor érkezett Milanoba. Másnap és minden következő este a Scálába sietett. A Testa di bronzo-t játszották "a világ első színházá"-ban, mint Stendhal lelkendezve írja. "Szeptember 26-án írta azt, 1816-ban. Nagyon elégedett volt. Egy szava nincs e jegyzetekben az élményekről, amelyek mögötte voltak: a francia forradalom, a napoleoni háborúk, a kievi sejour. Így rohan végig Itálián, színházból színházba, a Scala-ból a San Carlo-ba. A Vezura éppen csak egy pillantást pazarol; ballettlányok, harmadrangú korabeli bufó-k lelkes ömlengésre készítik. Még Salernoban is a színházba vezette első útja; Alfieri egy, azonnal elfeledett szindarabjának vidéki előadása jobban érdekelt, mint Pompeii minden látnivalója. Pontosán harminc évvel előbb egy másik író nyugtalanabb lélekkel fogadta mindezt. Goethe megszámlolta a velencei színházban a tizenegyszótagos olasz jambust, de aztán vállat vont, sóhajtozott

rossz lelkiismerettel a befejezetlen „Iphigeniára gondolt és vándorolt tovább, a fény nyomában. A színház egy pillanatra sem érdekelte jobban, mint a Campana láva-tözege.

Stendhal számára az élet és a színház már ugyanegy volt: társadalmi esemény. Ismétlem, a két utazás között megtörtént a francia forradalom.

II.

Este hétkor érkeztem Milanoba. Utközben Stendhal jegyzeteit olvastam. Az ember helyesen cselekszik, ha nemcsak tanul mestereitől, hanem engedelmeskedik is nekik. Sietve kezet mostam és elmentem a Scala-ba.

Az épületet két év alatt tökéletesen tatarozták. A háború szennyét lemosták a homlokzatról, amelynél nemesebbet a settecento is ritkán gondolt el. A márvány, a bibor és az arany, a páholyok vörös tonusa a régi fényben parázslék. A színpadon már helyet foglalt a Scala zenekara: ma este Herbert von Karajan vezényli Mozart, Schumann műveit, Strauss Don Giovanni-ját. Minden páholy megtelt. Milánó szépei nemes prémekben, estélyi ruhákban, villogó ékszerekkel vonultak fel, s az illatos női husok fény-

lenek a páholy hárszóny kirakataiban, várják a zene bűvös és nem egészen erkölcsös ingerét, ezt a különös, félelmes randevút.

Karajan ur, mint alkalmi házigazda, jelt ad; az estély elkezdődött ebben a szalonban. A bevezető beszélgetés nem is lehet más, mint Mozart, az anyagi és mennyei csevegés. A színpadban a szalonőr szótárad a Scala dobányrójában, a muzeumban és a buffetben. A fehér márványoszlopok közül ott vándorol az estély közönsége, cseveg és hajlong. Csak a lognon hiányzik.

III.

A "világ első színházában" — ki tagadhatja Stendhal ömlengő páthoszáinak igazságát? A Scala valóban, ma is a világ egyik legrudatosabban vezetett színháza, — lassu alkonyodással ülészeknek a páholyok fényei. Karajan ur fel emeli a vezénylópálcát. "Don Giovanni" szólam kezd és a Scala fogadása szívesedélyesen és figyelemmel talmá-mácsolják a mondanivalót. Szívesedély és figyelem, van-e volt-e más feltétele, valaha is az igazi művészetnek? A dohott figyelem, még ő is betartja, — lege artis, — a mutatvány belső, titkosabb meggyőzésének feltételeit. Kévéren is szívesedélyes és figyelemmel.

Karunkban, amely tömegszívesedélyek irányítására alapította a legnagyobb vállalkozókat, nem egészen használatlan kísérlet nagy produkciók körében legalább oly élesen figyelni a mutatvány hatását, mint a mutatványt magát. Az elmúlt tíz évben többször ajánlottam kezdő és haladó politikuskoknak, hogy fő meggyőzésben, politikai szócsoklat közben, mikor a tömeg visszhangjából már kivesz a szívesedély amokfutó, ezédt ünneplésége, városlalul és átmenet nélkül olvassák fel a helyi találatkönyv valamelyik betű-szalpának egy husábját.

Meggyőzésben, hogy — meggyőzésben, — az egy felolvasott szöveg a hallgatókból a lelkes helyeslés, vagy a tomboló elutasítás ugyanolyan visszhangját váltja ki, mint minden, amit a szónok elébb világmegváltó és apokaliptikus fogadkozásokkal megígért. A zene tisztább válsákos, mint a politika, de s tömeg, amely hallgatja, ugyanaz, mint a népgyűlésben. Ezért lélekben bosszantot kérlek Stendhal, a dirigensétől és a zenekartól, s nem az ő szép beszűjtéknek zengésére figyeljek a Scala nézőterén, hanem a tömegre, amely földszinten és a páholyokban átadja magát a nagy zene igézetének.

A kísérlet, — négy évvel a második világháború után, — nem egészen érdektelen. Mit írna ma erről az előadásról, helyről és hallgatóságról Stendhal? Ma is leírná, hogy ez a szalon, ahol a zene a "legtöbb gyönyört okozza?"

IV.

Amíg a Scala nézőterén az arckaj bánatom, eszembejuttat egy magyar zenesztátikus Beethovenról írott, nemrégiben megjelent könyvének egyik — azt hiszem, — nagyon helytálló szakasza. A szerző a "zenei aranykor" beszél. Mozart és Beethoven idejéről, s figyelmeztet, hogy a kis és nagy festők korabeli képein, melyek zenét hallgató társaságot ábrázolnak, milyen derűs, milyen feszületen és feloldott a hallgatóság arckifejezése! Csakugyan, sok festményt ismerünk, melyek valamilyen kései empire butorokkal berendezett szalonban, aranyszegélyű tündérszékben csokoládét hőrpó társaságot ábrázolnak, s az a társaság nyájosan csokoládézik, masolyog és cseveg a kép egyik sarkában a kis Mozart, vagy az óregedő, süket Beethoven songorázik... Ebben a korban, a zene nem volt még külön élmény; hozzátartozott az embernek mindennapi életéhez, hozzátartozott a szalonélethez, derűs és nyájas tartozéka volt az életnek; igen, a muzartti és a beethoveni zene természetesen, szívesen fogadott, ünnepi ajándék volt, amelyet mosollyal nyújtott a korabeli közönség. Ha folytatjuk ezt a gondolatmenet, rágtan a viktoriánusi korszak történelmes

eléstelenséggel és alkonyával megépített zenesztátikusok, iparosított hangversenytermeire kell gondolnunk; a "zenei aranykor" után zene és közönsége átköltöztek a szalonból az ipari polgárosultság kulturtermeibe. A nyájas mosoly lehervadt a hallgatóság arcáról, s helyette megjelent a feszült figyelem, a görösség, belső ellenállást leküzdő szövedék arckifejezése.

V.

Ad-e még a zene "gyönyört", a Scala-ban, vagy máshol, abban az értelemben, mint Stendhalnak és kortársainak adott? ... A Scala nézőtere a homályos pillanatban, amikor Karajan ur szívesedélyes és figyelemmel vezényli Don Giovanni melódiait, alkalmas hely erre a kérdésre. A pillanat csúbit, hogy megint zenei aranykorról beszéljünk, — hiszen ugy lezár, mintha a zene átvetette volna az írodalom szerepét. A zene ma a nagy nemzetközi oldanyag, amelyben halálai vetélkedések, ideológiai, eszmei ellentétek feloldódni látszanak, — hangversenytermekbe, mindenütt a világra, legalább oly szorgalmasan töltel a tömeg, mint a sportpályákra, vagy a politikai gyűlésekre. A zene megint orpheusi mágiával engedte a "zenevadászokat; valóságos Mozart-teror árad a rádiókból, édes és bűvös terror. Egy Beethoven-szimfonia előadása nagy tömegeket készítt átmozgatva és vándorlással, mindenütt a világon... A zene megint eleven hatóerő hívás és válasz egyszerre. Ez a rendkívül fogékonyság, amelyben — hiszjük el, — több az őszinte menekültség, mint a dívat és sznobizmus, külső tüntetéssel reményeket öbrözi. Remélni kell, hogy a karunkbeli tömeg, a technikai civilizáció megalkotói és áldozata, megőrizték lelkükben a materiális szemlélet szemben egyfajta szellemi igényt és követelést. Talán

soha nem volt, — így tetszik, — olyan hatátnas a zene, mint korábban.

De akár a Scala nézőterén, akár másból, bármelyik európai vagy amerikai hangverseny teremben figyeljük a zenét hallgató emberek arcát: gyönyör nem ad többé a zene. A komolyság, a révület vonásai mellett az ember arcán, aki ma zenét hallgat, különös feszültség tükröződik. Mintha a hallgató belső ellenállást küzdene le. Az a nyájas, természetesen kézség, amely a "zenei aranykorban" a hallgatóság lelket és érzésvilágát derűs feloldottságra, igen, gyönyörre hangolta, ma hiányzik a zenei bűvöségéből.

Mintha a zene nem is olympus ünnep lenne, hanem egy ólós párviadal, — hallgató, előadóművész és komponista állottak össze különös gladiári egyfűttenek, hogy meggyőzzék és legyőzzék egymást. Debussy, Bartók, Strauss, Stravinsky zenéjét hallgatva láthatjuk a hallgatóság arcán az elragadtatás, a feszült, csaknem aggályos figyelmet, az elismerő és lelkes meggyőzöttség kinyomatát, — de a gyönyör vonásait hasztalan keressük. Nem, a Scala nem szalon többé, s a zene amelyet tökéletes kivételben találunk fel e nemes teremben, nem a gyönyör bűvös-mámorító itala. Mintha minden, amivel ember ma az ember felé fordul, így a zene is átváltozott volna kegyetlen és következetes kérdéssé. Ez a zene nem bűvöl többé, hanem kérdez. S aki hallgatja, nem gyönyört akar, hanem választ.

Választ, mire? ... A homályos nézőterén, a világ egyik legzesebb zenei templomában, az a kérdés különös erővel cseng ki a zenekar hangviharából. Mintha Prometheus eziméletének utolsó kérdése lenne ezt érdekes volt-e a tüzet ellopni az égből?

Karaján úr felemelt kézzel lecsendesíti a hullámokat. Egyszerre esend lesz. A dobos, fejelemzetten és szenvedélyesen, hajszát törli, s már a negyedlét veronesere pöndül, melyet sietősen elfogyaszt a kántinban. A közönség gyönyörű szalonból lassan indul kifelé. Az arcon fáradtság tükröződik. Nagy munka után vannak. Zenét hallgattak.

Egy emigráns gondolatai a földi paradicsomban

A divatos író, Summerset Mangham újságtíró-számban írja, hogy egyik kirándulása alkalmával Capri szigetére érkezett és nagy öröklődéssel látta, hogy a sziklás sziget kies Piazza-ján, egyik kavicsút mellett, két férfi komolyan és meggyőződéssel pofzkodott. Először azt hitte, valamilyen dédelőssé feltékenységi dráma szenvedélyes jelenetének szemtanúja. De amikor közelebb ért, esodálkázással hallotta, hogy a pofzkodó férfiak Heredia szonettjeit veszték össze. Ez a jelenet Summerset Manghamot bizalommal fölírte el az ismeretlen jövője iránt.

Az idegen, akét a második világháború után emel a délsziget mámorosan viruló kaktuszai, szőlőkertjei, magnólia-fái között magusha a fuciolare, — a hervatag útszéltek között ma is megtalálja sértetlenül a híres Piazza-t, amely nem változott az időben s örökké úgy hat, mint egy Verdi, — vagy Bellini-daljáték színpada; és bizonyos, hogy ma is talál a szigeten a halvány fényben sátkérező és vitakozó embereket. A szigeti élet minden korban vitára és ünneplésre ingerel. De az irodalmi vita már a szigeteken is elhalt.

II.

A sziklás szigeten a vendégek sorát tavasszal az angol királyleány látogatása vezette be; aztán hosszú füzértánc kezdődött, üdönző meztelenséggel, rikító jelmezekkel, szabad-téren és szabad-árfolyamú eszerehért valótákkal, hosszú kátyapartikkal, a küzből esőppent a szállodák szobaleányainak és partásainak készségéből néhány csepp kokain és heroin is. S

elnyújtatta a lábát, — ezt a gyönyörű és izgalmas földrészt úgy tekintem, mint egy nagy lehetőséget a piániságra... Érti? — A legtöbb európai úgy tekinti ezt a földrészt, mint egy nyugdíjintézetet. Én, ha európai lennék, úgy tekintem, mint egy üserdőt. Maga elmegy Európából és bányász lesz Ausztráliában. Miért nem kezd bányászatot itt, Capriban?... Ezt nem értem, — mondta őszintén.

— Capri szikla — mondta korábban a litván.

De nem pofzkodtak össze.

De a világon belül, amely lassan egészen kiesi lesz és elveszt minden titokzatosságot, a szigetek örök magányukat Ausztráliába manapság már könnyű eljutni. De a kies szigetektől nehéz elmenni. A minden korszerű kényelemsel felszerelt kontinensek között ők maradtak a világ arzenikretái — hallgatnak és különböznek. S mikor le száll a nap, Parthenope, a sziren szelleme megjelenik a szigeten, leül egy sziklára, a salerno-i öblöt nézi, ami fölött repülőgépek gyakorlatoznak, ajka elé illesztve ujját, mondja a meleg és szagos déli éjszakában, a veszélyes és izgalmas időben az élő és halott szigeti akók örök, titkos jelszavát:

— J'ai vécu.

Márai Sándor:

Szentévi zarándoklat Rómába

Bolvartam Tolnay Károly tanítványát Michelangelo műveit, és mesterségét világszerte. Ilyen emberfeletti alakot nagyon nehéz megfoglaltatni: mindig kényes a tanulmány keretei... Tolnay sokát tud, nagy anyagot becsülni dezzre. Megmutatja, hogyan változott át a farsangi jókálpatróla egyféle — keresztény — világgölgára, a platonista művészi, szívesen veszen hűvő kalibólaknak, a szobrász, festő és építész mindenestül: Michelangelót, aki már nemcsak szobrász, festő és építész, hanem Művész. Illy ad arról a külsőséggéről, ami eladott Michelangelo szobrászát: a Művész — így hitte — megfoglalt a Teremtés művét. Szépség.

Rómában a Szent Miklós-templomban németek szokásai, belga halálak nyitólétek, csámcsognak, ragják a magukat becsület. Kétként, komoly, szoros emberek lépnek el a vatikáni múzeum terület. Láttam egy kőrét, forogtat — csapogat, hajlat: a korcs né — ismét, nagyon meleg volt — amint lártól szájjal, megérinten bántotta a kedvedet! Apollót.

De a vatikáni múzeum folyosóján egy fiatal pár térdelt — tranziók — az egyik abbakétyesében f. a nyitólé alakok és, látni külsőt késsz a két apa nitóts, — mint Corregio képsin a fiatal zenetek, Jézusdru okkivitelben... — A spanyolok nék teljes jelmezben állrogak és forogtak a Vatikan; fűnyosin, hajhulán csosz festő, vállukat lehorítja a fekete szípkétyfolyó; csak a zarándoklátszóknak ütöknél. Darnenek rendkívül csinosak, sok paraszt, csillókat, jelölés, csordnial únos parasztkamrák, kővölcsi tartományok, zarándok és rómaiok. Va illeok Michelangelo "Pápa"-ja köviben, rácsok. A San Pietro előtt a nagy téren beláthatatlan tömeg társalkodni. A mi korunkban a meberokreszen megzserre-zeis tömegdemonstrációk korában nem lát arra emlékezni, hogy ez a sok ember onként befűti el a zarándoklatra.

A vatikáni múzeumból jövet abben a pillanatban lépek be a San Pietro-ba, amikor az abbárókcsok a maszakra emelik a lámpa fűlőt a Pápa. Negyvenéves ember lepatólan lapost és éjenes. A pápa illében hajlong, így csúlja az áldást. Eltértemben előbbé résszotunk pápái áldásban a érem hogy az a pillanat kelendően meglát. Az áldást meg kell csellanom a nagyv-

ezet jelölésével a templomban: az az jó van így, mert az áldást mindig tanácsos megosztani mindenki-vel. A pápa ebben a különös helyzetben — trónszékén, hajlongva, széles algyere-mozdulattal, nagyon előkelően, fehéren, külsőse szonállyal, magasan a lámpa felett és mégis együtt vele — csakgyan más mint közönös, emberi tünemény. Ez a pillanat, amikor a zarándokló, a sok tízezer ember egyetlen lendület hajtásában átfordulodik és átmeresedik. Es valóban a Szent Év pillanata. Mindenki, aki jelen van, érez, hogy az emberek másként akarnak, mint materialis megfoglást, az emberekben — mélyen, mélyen a "turista" és a "zarándok" jelmez mögött — el a világ, spirituális, erkölcsi szánakkal is felélen maguknak, letan- nek és a világnak. Ez a pillanat — a San Pietro félfelémelt térérgében, amikor a pápa áldást oszt a tömegnek — nemcsak a Szent Év egyik nagy pillanata. Több is, más is. Mintha a nyugati ember még nem mondta volna ki az utolsó szót.

Különböz a szók. A Santa Scala huzomnyolc lépcsőfokán hajszálal kög feljutánig grakmányba vánszorognak, térdén csoszok a zarándokok... és az a térdén csosz-

lámeg oly képzé mőket, mint a meggő lépről az árnyékban. A be- létet meggően egy pillanatra sem szűnrel, új és új alakok változócog- nak lépcsőfokról-lépcsőfokra, tér- den csosza fel a magába, mintha egy láthatatlan erő emelné őket... A hátyus nék közt: egy tökélsé, Széchoja, válszékőcsog elűsőtő férfi láttam, aki magasan, salká- ran térdelt a Santa Scala lépső- fokán; karján, könnyű és termé- szetes mozdulattal, finoman béltt eszkatálját véte, kezében csuszó és halap; így haláds a lá, térdelve, fel a lépcsőben a magába a köb- ből olyan nyugodtan és elfogulá- lásnul nésszotok; megzserit, mintha csak látogatóban járna itt, egy idegen házban, ahol különösök a szokások — például térdcsoszva kell felmenni a lépcsőházban — és is, a jelmezelt idegen, termé- szetes engedelmességek. "Ahány ház, annyó szokás" — ezt volt az ár- tán.

Róma a május napokban nemcsak látszó fényével, hanem vala- milyen belső ragyogással is sugár- rik. Titokatos város. Most látszó a világ egyik ideg-gőcs, mint bármelyik más város a világon. Az Egyház és Róma most argint a világ egyik tökélsé szellem, mag- nos.

(Folytatjuk)

XII. Pius pápa fogadószobájában, Róma 1950 v. 1951.

Márai Sándor:

Hamburg - Nápoly - Capri

Hamburgban. A város zsináiban Weöresékné "Lulu"-ját játszották, mint egy történelmi színdarabot, vértanú és jelmezekben. Semmi sem drágaik egy gyorsan, mint a színpadi nyelv, amely nem állja, csak módor.

Egy hamburgi pedárossághoz, a Theater im Zimmer-ben három négy előtti fiatal színészek drámaipóráit Dvořák-jeveket-novelláit adták elő. A költészet egyetemes, színter és a nézők közötti társaság, a pedárossá kőze akaratot kiadott. A múzeumban francia főtáncosnővel mekkáink nézőkkel együtt, kopogtatás nélkül, áhítatosan figyelő emberként.

— Mi most jöttünk — mondotta a hamburgi törvény — de mi lesz ottunk az órá?... A "Münchener-Post" — szóltam mindenféle találgatás, de a rométyűdés a a földön valóma. Remélt, — hogy a németekből az országok ellen megint megfutamint ellenséget jelentenek az angoloktól és földet, hogy az országok az új háborúban az agyúgatók.

Néhány régi ház, patríciusi sokasággal, Hertzog mindig tartózkodó volt, a nézők között is a tenyeg közölsége, a kikötő, összehasonlítás arról szólókkal, minden kitérővel az egyféle nagyvilágosságok. A "Freierposten" itt megalkotott Hamburgi most az angolokkal szemben is tartózkodó maradt. De minden megállás kórampól. A a németek, hűs és előtt, a házak Hitler színterét megadással.

Néhány — kevés — sértetlen német otthon maradt Hamburgban. A szerencsések, akik a nagy gazdaságokban megőrzik otthonukat — egyenlően hátráltak és elfogadják. Bizonyos hogy nagy szerencse, ha valaki egy világszerte szeretettel és jókedvvel megért az otthonát. Nagyon szerencsés csak egy van: ha valaki tökéletesen elveszt az otthonát.

Vissza Nápolyba. A tavasz egy rohan, mint egy atombombán. — A tenger, a hegyek, a kertek, minden megélt arany és sötétlők fényvel.

A kis hajó délmagyarországi szándékait vez Capri. A zarándokok Dvořák Alarichól jönnek.

A tengeren mindig látom a nyugodtan fog ad minden, ami a szabadságban gond és kétség: a tengeren megéltünk az életem. Ennek a házikó házában, a tengernek más ifjú nővérei vannak. A tenger nem az életem is nem a tud... Mindannyiunk. — Egyre mélyebb bennem a hat, hogy val meg egyféle munkák valamilyen ártóképesen életembe. A "munka háza" egy fájlalmas földes és gyönyörű emlék, amelynek nem kell

— nem szabad és nem a házi életembe. De van még egy "házi" a végzettség.

Caprihoz napvilág. A színdarabok játszódnak. Gyakran megyek le előre után a Marine Grand-é, a város színterének kőzet: életembe életem.

Penn a pártban a legelőkelőbb emberek, akiket valaha láttam: csodáznak általánosan megélt életembe, jelmezes nemzetközlet előtt, a napvilág paródiái.

A Posillipon tóvidék délután kitérnek egy szomszéd egy szomszédra a szomszéd délután szomszédra indulok, és a szomszéd megélt és életembe felémezték. Ez az egyetlen életem a világban, amelyet hirtelen tudom, hogy örül, amikor megélt. De, most lettem és nem tudom, valamilyen beosztás, németek mondtam ki a szomszéd előtt, hogy valamilyen nagy kitérőben van végre részem.

Benező felémezték: Das Aufsteigen. A felémezték kőzetek előtt, apró házikó a házikó és az új a házikó.

Például: Benező Mann a hirtelen hirtelen meg, Sándor Munkában, Amerikában, "Munka és életembe minden, az." Ami most már el lehet mondani, hogy Heinrich Mann az utolsó években, Amerikában, nem életem; a házikó egyetlen szék sem tudta elhelyezni. — A belvárosi életem ember életem az életembe hollywoodi producerek elő szomszédban, vária, hogy fogadják. Nem fogadják: gyors, hirtelen életembe elhelyezni, szemérembe volt meg. Mint hirtelen. Mint a a székben Albert Ehrenstein, akiket vezet az életemben három év előtt magyarrá... de kőzet volt. Hirtelen jó megélt. — Heinrich Mann jó író volt: Munka és életembe megélt. Hogy a házikó Amerikában az író számára ve szomszédos dolog, mert a házikó, így életembe, megélték, tartózkodó életem az író tulajdon sikerével, igen megélt "életem", életemben és rekordra életem.

Ez a szék Steinbock-el is: felémezték benne az író és a szomszédban, a szék.

A a házikó felémezték a házikó szomszédban, a székkel életemben a házikókat felémezték egy rendben, amely a székben munkát politikai életembe ként. Ez a valószínű. Gondolni kell, hogy egyáltalán el az ember, ír, vagy ott, egy szék.

FÉRFI ÉS NŐI RUHÁK
 Széles választékunk van a legújabb divat és divat ruhákban.
 Tervek: KAPTEK
 1950. évi divat ruhák
 KÉRDŐJELEK: 1950. évi divat ruhák
 Capri — 1. 1. 25-1976

Gyermekkor és vénység

Írta: MÁRAI SÁNDOR

Ugy marad meg, mint egy nagy betegségről emléke. E betegségen mindenki átesik, gyermekkorában. Van a nála, akik utókövetkezményeit sokáig viselik, mint a vörheny után a vesebajt. Mások elfelejtik, mint a báránylehét. De a lélek felhámján örök ké marad egyfajta halvány nyoma.

Mára Sándor

Költők és műdalírók szerint az ember örökké visszavágyik a gyermekkorba. Ez nem egészen bizonyos. Néha álmodom arról, hogy gyermek vagyok, a hideg iszonyat dobogtatja meg szívem, álomban felkiáltok, csapzottan ébredek. fényt gyújtók, megkönnyebbülten szemlélem fehérruhákkal tüzdelt, ráncos, öreg arcot a tükörben. Megnyugodva alszom el, mert az álom rémképét nem hitelsítette a valóság: nem kell visszatérnem a gyermekkorba, már meglehetősen öreg vagyok, szabad reménykednem, hogy megmaradhatok nyomorult, halál felé meneteli felnőttek. Ez a bizonyosság eltölti lelkem. Felsőhajtok és engesztalton alszom el.

Vannak, akik bizonygatják, hogy "jó gyermekkoruk" volt. Óvatosan kell meghallgatni az ilyen emberek elhadását: szabad hazudni annak, aki megszűről érkezik. ...A gyermekkor lávó földréz. Aki egyszer elhagyta partját, örökké gondol rá, de szíve mélyén nem vágyik vissza a vad világba. Ha visszagondolok gyermekkoromra, nem tudom megmondani "jó" volt-e, vagy rossz"? Csak azt tudom, hogy soha, semmilyen áron nem volnék hajlandó visszatérni oda. Inkább előre, mindig csak előre, a vénység, a tapasztalat, a gőgös felé. Ez is jobb, mint a gyermekkor.

De nem mondhatom azt sem, hogy különösen szerencsétlen volt gyermekkorom. Nem volt az szünelen szülőim, sem gonosz, kegyetlen tanítóim; a nevelők nem kínoztak agyafurcában, mint más gyermeket. Voltak örömeim is: rengeteg játék, vad longametéak, voltak napok, mikor nem kellett moskodni, mikor éltel leptem, mikor fájdalmat tudtam szerezni pajtásaimnak. Tagadhatatlan, hogy az én gyermekkoromban is voltak örömei. Mi volt hát benne az elviselhetetlen, a félelmes, igen, az irtózatos, melynek emléke ma is oly eleven, hogy éjjel, ha eszembe jut, riadtan felkiáltok? Nem tudom megmondani. Talán épen az, hogy a rémnak nem volt neve, sem alakja. Egyszerre, a gyermekkor volt.

Mégis, milyen volt? Behunyom szemem, szorongást érzek. Mintha nyolc-tíz éven át állandóan lázas beteg lenne az ember. Ez a beteg két lábán jár, nagy darab vajus kenyéret fel, meséket hallgat, labdázik, állatokat kínoz, biflázza Magyarország hegy- és földrajzát, néha feli torokból üvölt, boldog és elragadtatott önkívületben, mint a vadak, mikor a létezés barbár tényét ünneplik. Fiókokat nyitogat, szivesen játszik pisztollyal, törmelékkel, madárganájjal. Ugyanakkor oly különösen érzékeny, mint egy növény, vagy rovar. Jelekre figyel, melyeket senki más nem ért, csak ő. Éjszaka, egyedül a bálós ágyban, lát valamit, alakatlan tüneményt. Más nem látja ezt. Ő sem látja, később, soha. Mégis, egy életen át úgy rémlik, mintha ez az alakatlan látomás lenne életében az egyetlen bizonyosság, melyet észlelt, valóban látott, hallott, szagolt és tapintott. Minden más csak ködkép, a Kárpátok is, Róma is, Elvira is.

De nappal is lát valamit, ezerfokos fényben, eszelős-lóbogó világitásban, mikor a nyár fátylái lobognak az utak mentén. Egy kapu alatt van "valami." Micsoda? Csak ő tudja, a gyermek. Egy kő hever egy személtérkép közelében, éveken át, s ezt a követ nem lehet megkerülni: valahány-szor elmegy mellette, reggel, az iskolába menet, megburong. Mindben van "valami", a kővekben, a fákban, az árnyakban, a kutyák vonításában. Minderről nem lehet beszélni. A szülők, a nevelők és másféle felnőttek a panaszok hallatára pofot, csukamájóját és hasbajtót adnak. De a világ továbbra is körülvézi a gyermeket, a diszletek mögött zajlik egy igazibb eszelekmény, amely felfoghatatlanul borzalmas és vonzó, félelmes és izgató. A felnőttek és az etnografusok e hiradások hallatára legyintenek; de a vadak és a gyermekek ernyedetlenül tudnak a jelenségekről. Gyermekek lenni annyi, mint közvetlenül, segédesszók nélkül tudni valami nagyon lényegeset és félelmeset a világról.

Ezt a lényeges és félelmes bizonyosságot később felváltja a tapasztalat és a kétség. Ez már csak kínos és unalmas. Gyermekek lenni soha nem unalmas; talán ezért ilyen elmondhatatlanul fárasztó. Felnőtt nem bírja elviselni ezt az állandó izgalmat: idő előtt belelerokkanna. Csak a gyermek bír nyolc, tíz éven át, éhen és álomban oly várakozással élni, amilyenhez fogható szorongó izgalmat az emberiség csak az idők elején érzett, mikor már voltak hegyek és tengerek, de az emberi öntudat még nem alakított pontos képet a tüneményekről. S mindezen túl a félelem, hogy elmulasztunk valamelyen járulékos lehetőséget! Van a homok! Van a kutyák excrementuma! Van a karmos éveg és a napfény! Van a test, melyet fel kell fedezni, s aztán le kell tagadni! Van a felnőttek, akik először letagadják a testet, s aztán felfedezik, mintegy

SZABADSÁG

Közzététel napján: Kedd, 1864. március 22-én, Magyar Hírlap, Amerikai Magyar Hírlap

beadják a kíváncsi izgalomból lázbeteg gyermeknek, édesítve, poralakban! Van a halál, mely nem más, mint különös szagok vegyülete, kámfur, virág, szobabüsz, áporodott fehérenemű, látogatók emberszaga, tömjén és kibűlt ételiszag együtt! Van a gólya, mely a gyermeket hozza, s van a női a szomszéd utcában, aki tudja, mit kell csinálni, hogy Muriskának ne legyen gyermeke! A gyermek mindent tud. Ezért oly fáradt, mikor közeleg az este.

Sok ember túlélt ezt az izgalmas, tízéves kényszerű munkát, a gyermekkort! De sok gyermek nem bírja el és meghal. A világ ilyenkor halványabb lesz egy pillanatra; mint mikor az áram kihagy a vezetékben, s a villanykörte elhomályosodik.

"Milyen a vénység? ..." — kérdezte Prokuvszky bácsi, és májfoltos kezével letörölte a szája ajkáról a nyálát, mely mindig egyre folydogált foghíjas szájából. — "Szeretné tudni, öcsém uram? ... Hehe. Meghiszem azt." Rayves szemmel, kacéran pislogott. — "A vénység" — mondta szipító hangon s magasba emelte reszkető mutatóujját — "titok. Senki nem tudja az igazat. Én, Prokuvszky, tudom, de nem mondok meg. Az én titkom, megfizettem érte. Nem hiába értem meg a ... 10, mit gondol? Mondja csak ki! ... Hetven? Nyolevan? Nyolevan? ... Mit mond? ... Hangosabban! Tudnillik, a fülem! Nyolevan-hét? ... Hehe. Nem mondok meg." — mondta zsugorian. — "Miért titok? Hát csak. Üzleti titok. Nem kell a fiataloknak mindent tudni. Mert az úgy van, tudja ... élt Linzben egy öreg ember, szemlést volt ... na, hagyjuk. Szóval, az ember ne beszéljen a koráról. A magamfajta öreg ember már csak abból él, hogy vén. Ezért tartják, úgy, ahogy, a fiatalok. Nem kell mindent az orrukra kötni. Csak azt mondhatom, fiam, hogy a vénység is másképp van. Ne higyen az öregeknek,

akik fogatlan szájjal bizonygatják, hogy az öregség a legszebb dolog, hogy minden öreg ember csal, mikor sapánkodik, hogy így, meg úgy, az álmatlanság, az étvágy, a bűtykök... szóval, hogy az öregség mégis szép. Ez nem igaz. Milyen a vénység? Hát olyan vén. Ráncos. Fogatlan. Csorog a nyála. Mint nekem, nézze" — mondta tüszkén és csorgatva. — "Mert sokan csalnak. Van még foguk, sőt fogsoruk is van a zsebükben, a kitámbon tudják mondani: hamu, hamu, há-vall! De csalnak, mert félnek, hogy a világ nem hisz nekik. Nekem igazán nincs már egyetlen fogam, egy sínus, nem hiszi? ... Nézzon ide!" — mondta görögösen. Letvenkedve és feltátotta száját, mely ijeszítően üres volt, mint egy barlang a mondában. — "Egy sínus. Volt még két csont, tavaly kivették. Hát azért mondom." — S csemecegett. — "Az öregség örümei, mondják. A vágytalanság, mondják. Az ám. Ez is másképp van." Így dohogott. Aztán, élénkebben: "A vénység, öcsém uram, olyan mint minden az életben: ilyen is, meg olyan is. Ismertem egy embert Brünben, természetű vállalkozó volt, ez volt a legokosabb ember, akit ismertem. Ez látta meg Ferenc Józsefet lovon, nadrágban. Hát ez mondta egyszer: van így is, meg úgy is. Ugy bizony." — Elhallgatott, szipogott. — "A vénység" — mondta — "olyan dolog, öcsém ... de nem lehet ezt egyszerűen megmondani. Mert az étvágygal is úgy van az ember, hogy én például megiszem a véres hurkát is, de már a rágós szalonját nem állhatom. Pedig kilencven felé járok, elhíhet. Elhiszi? ..." Kanacsin, vánszán nézett. — "Azt mondják, ma nem olyan ritka már a vén ember? Mi ... Hogy mindenki megvándorolhat? Ho? ... Maga is azt hiszi? Vigyázzon? Sokan csalnak! Hetvenévesek, s már irótyolnak és nyögnek. Bó, bá, mondják, meg: nyó, nyó, hol a pápsejtemem, jaj, a kereszt-

csontom! Mintha vénnek lennének. Pedig nem is vénnek még, csak szeretnének lenni. Nagyon ritka az ember, aki igazán vén" — mondta unneplágyosan. — "Most elzaporodtak a világban az öreg emberek, azért van ez. Hallottam, hogy a mindenféle szerek ... no, segítsen már, fiam ... nem a naftalin, tudom én ... szóval, a szerek teszik, hogy mostanában sokáig élnek az emberek. De ez a sok öreg ember csak úgy feleg, lang. Semmittevők" — mondta mérgeesen. — "A nyugdíj, az kell nekik, fiam. Meg a potya fogsor, az igen! Meg a fürdők, ingyen, az adókból, az ám! Hát nem!" — mondta és sivitott. — "Ne higgyen minden trotty-nak. Ma is ritka az igazi vén ember, mint volt a múlt században, mikor a Napoleon volt ... izi ... igen, Elzászban." Fejét ránta, reszketősen. — "Nézzon meg engem", — mondta szemérmesen és mosolygott, mint egy nő, mikor hosszú ostromlás után megoldja kintőse övét a lánghó férfi előtt. — "Látja ezt a göböt a hüvelyken? Közöny. A filázeman hályog. Nézze csak meg" — és pislogott. — "És a lábamon ... most nem mutathatom meg, mert a gürs ... hát igen! Azt látná, a lábam!" S kapzsin nézte eugos cipőbe bujtatott lábát, mintha valamilyen ásatag, barnár szitya kincsei rejtegetne az avított látyűben. — "Vénnek lenni, öcsém uram, nagyon érdekes dolog. Titokzatos dolog. Az ember minden reggel elől-ről kezd ... mit? Hát a vén-séget. Ugy kell rendberskni minden reggel a lábat, a gúgát, a gyomrot, tudja ... mint egy kerékpárt." — mondta és elégedetlen nézett. — "Nem lehet csak úgy felkelni, mint akik csak úgy tesznek, mintha vénnek lennének, s szaladnak a potya fürdőbe. A kéz, a láb, a szem, mind külön vén már. Mindent tisztítani kell, a belső szerveket is, minden reggel. No, járjal, lábuska, mondóm neki. S akkor, csikarogva, elindul. Mindennel így van. Ol-műtzen élt egy ember, de aztán meghalt" — mondta, átmenet nélkül. Elhallgatott, szája nyitva maradt, morgott. Hályogos szemét lecsukta. Elaludt.

IFJUSÁG

Irtta: MÁRAI SÁNDOR

Legtöbbször arra ébredtem, hogy a mozirendező ül ágyam mellett. Kisérteties csendben

MÁRAI Sándor

tudott belépní a sötét szobába. A lakásban a déli órákban halkán jártak és keltek a háziak, a betegek — a főbérlo német orvos volt, egy berlini betegpénztár tudó-orvosa. — már kora reggel ott ültek szobám ajtajával szemközt, az előszobában, kezükben a betegpénztári könyvecskével, arcukon azzal a fontoskodó és ünnepélyes arckifejezéssel, mintha szolgálati beosztásuk az életben megváltozott volna: eddig csak vasesztergályosok és könyvelők voltak, de most kissé előléptek, mert — hivatalosan — betegek is. A mozirendező, aki egyetlenegyszer rendezett csak életében — a berlini elővárosok egyik harmadrendű műtermében rendezték egy néhányperces hirdetés mozgóképfelállítását — nyugodtan ült a sötét szobában, s várt. Akár ezig is várt volna így. Senki nem hívta, semmi nem szellette. Magas volt, szomorú, nagyon ritkán nyitkozott, fekete haja benőtte a füle alatti térségeket is, örökké, télen és nyáron ugyanazt a kétsoros fekete ruhát viselte, s télen egy szürke kötött ujjast öltött mellény helyett, melynek rojtos gubacsai kilőgtak kabátjának ujjából. Ünnepélyes volt és komoly. Amikor megéreztem jelenlétét, felébredtem. Ilyenkor helyettem kezdett krákolni, így mutatta, hogy jelen van és részt vesz az ébredés és felkelés szertartásában.

A finom, nagyméretű német lakásban a háziak lábujjhegyen jártak. A tény, hogy délen kelek, kaktuszokat és cserlikus francia könyveket tartok szobámban, címeres névjegyem van és pálinkával kezdem a napot, melynek szem-mellátnálól nem volt számomra semmiféle gyakorlati

értelmű tartalma: megriasztotta s ugyanakkor az érdeklődés egyik különös válfajával toltotta el a háziak lelkét. Valószínűleg úgy gondoltak reám és látogatómra, mint egy vidéki város lakossága gondol az átvonuló menaszéria fenevad-jaira és artistáira.

A rendező felhuzta a redőnyöket, pálinkát hozott a fiókos szekrényből, megvárta, amíg zuhannyal és dörzsölő kefékkel elevenre villanyozom magam, segített felöltözni. Déli mindig elmúlt már, mikor leértünk az utcára. A munka a hatalmas város titkos értelme volt, mint ahogy egy szövetség értelme az eskü, amely összehatja valamilyen bonyolult cinkosságban az összecsküvés résztvevőit. Berlin összeesküdött arra, hogy mindenki dolgozni fog. Csak mi ketten nem dolgoztunk. Nem is lepett volna meg, ha vendör lép hozzánk és felszólít, igazoljunk, miért nem dolgozunk? Ezért, s más okból is, iparkodtunk elfogulatlanul és eltudatosan viselkedni.

— Menjünk a Nürnberg-be, — mondta a rendező.

— Nem, mandtam határozottan, — Menjünk a Westend-be.

A rendező saha nem vitatkozott. Elindultunk a széles sugárúton a Westend kávéház felé. Eltűnik, nappalaink és éjszakáink ilyen kávéházakban telték el. Svédok, magyarok, bolgárok, franciák, amerikaiak sűrögtek, füstöltek, álmodoztak, étkeztek, vitatkoztak, keresték a meglepetést, vagy rejtőztek a világi kaland elől. A berlini kávéházak tükörablakán át nézve a világ értelme-ten a zavaros tüneménynek tetszett. A naptárban ezt a számjegyet írták: 1920. Semmi nem volt pontosan a helyén. A világ olyan volt, mint egy nagy üzem, ahol lázadás tört ki. Ezért, — s mert semmi okosabbat nem tálhattunk, — elmentünk a Westend-kávéházba. Ott, a magunk különös szokásai szerint, megébédeltünk. Ebédünket a német piacét, — tisztos-

séges, idősebb ember, komoly és rendtartó hivatalnok a kávéháznak, takarékos családapa, — döbbennel és tisztelettel szemlélte. Egészen úgy bánt velünk, mintha exotikus törzs fiait tévedtek volna az ünnepélyes, faragott fával és aranyozással ékes helyiségbe, tányér-ajku négeres, akik délben egy óraker leves, sült és főzelék helyett kőménypálkát, délamerikai gyümölcsöt és szalonnás rántottát fogyasztottak. A kávéház emberi tartalma óránként változott. Délben a mozgóképgyártás szakemberei jelentek meg, csontkeretes pápuzsomet viselő, fontoskodó lények, akik a rendező, az író, a pénzember szerepében tárgyaltak és alkudoztak cowboy külsejű színészekkel, facér, kiöregedett mozicsillagokkal, kétségbeesett, mindenre elszánt vidéki segédszínészekkel. Három óra felé érkeztek a költők, a valutacsempészek, a kokainárusok. Hat felé megtelt a kávéház Közép-Európa és Levante emberi hulladékával, bőrkabátos tőzsdésekkel, politikai menekültekkel, akik nem tudták egészen pontosan megmondani, igazában ki elől menekültek és még kevésbé, mi az a párt, eszme, világnézet, amely ellen, vagy amelynek szolgálatára felesküdtek.

Orosz száműzöttek érkeztek, angol kémek, svéd vallásalapítók. Ez az ember anyag a napszak változásainak törvénye szerint hullámozott. A múltmány szigeten hajótöröttek tolongtak, — s ez a sok hajótörött a berlini kávéházban mind élni akart, mind boldog akart lenni, de egyetlenegy sem akadt közöttük, aki meg tudta volna mondani, hogyan képzelet a jövőt? — nem a távoli, ködös jövőt, Európa és a világ jövőjét, hanem a holnapit, a kicsit, a sajátját sem tudta senki igazában elképzelni. S mégis, az életkedv olyan sajátos feszültsége sugárzott ezekből az emberekből, a kávéház fülledt és savanyu légköréből, mintha egy mély törvény motorja mozgatná ezt a világot,

— s ez a törvény a változás volt. A rendező és én egy éreztük, nem is tartózkodhatunk megfelelőbb és egészségesebb helyen a világmindenségben, mint a berlini kávéházban, ahol minden pillanatban történhetett valamilyen rendkívül jó kihatású esemény: a forgóajtó perdül egyet, belép egy nő, egy forradalmár, egy filmgyőző, vagy egy vallásalapító, s rögtön minden jóra fordul... Így reméltük.

Minderről Berlin persze nem tudott semmit. A nagy város, valamilyen alkati erővel, ez órákban is építette szigorú rendbe rakott művét, önmagát, ezt a nagy szerkezetet. De erről mi nem tudtunk semmit, mert másfelé figyeltünk.

Este hétkor a rendező, aki makacsan feketézett, cigarettázott és hallgatott, — napokon át tudott így hallgatni, mintha vezekelve, — váratlanul ezt mondta:

— Menjünk át a Luitpold-ha-

Az ötlet eredetiségétől szemmeláthatóan felvillanyozódott ő maga is: ragyogó szemmel pillantott maga elé, mint aki végre rácszmélt az egyetlen lehetséges megoldásra. De széles és önkényes voltam, mert én fizettem az együttléti költségeit. Egy kényur szigorával mondtam:

— Nem. Menjünk a Nürnbergbe.

A rendező komoran nézett maga elé, de megint csak nem vitatkozott. Soha nem vitatkozott. Este nyolc óra felé, a széles és ködös berlini utcákon, átmentünk a Nürnberg-kávéházba. Életünk esélyei e lépéssel nem változtak meg lényegesen. Ezek a berlini kávéházak, a huszas évek elején, mind egyformák és oly ünnepélyesek voltak, mint a muzeumok. A zenekar aggályos pontossággal játszott régi német opera-nyitányokat. Az újságos polcon olyan komoly rendben sorakoztak a napilapok és folyóiratok, mint egy könyvtárban. A kiszolgálás pontos volt és figyelmes. Csak az asztalok körül volt rendtelenség, a kávéház vendégeinek lelkében,

A vendégek nagyrészt külföldiek voltak. A berliniek nem szívesen jártak kávéháza. Az idegenség, a lézongás, a hontalanság műfaja volt a kávéház. A Nürnberg-be már nagyobb csoporttal érkeztem. Egy bolgár ur, — soha, egyetlen szóval sem árulta el, mivel foglalkozik, — ment elől, oly ávatosan és körültekintően, mint egy komitácsi, aki épen szemlét tart macedon ellenfelei között. Nyomában jöpdelt két svéd fiú; ezek, ha részegek voltak, rögtön angolul beszéltek; este nyolc felé már folyamatosan beszéltek angolul. Egy belga iparművész is akadt a társaságban, s egy francia övegfestő, akit halandó emberfia soha nem látott még ilyekre festeni. A rendező érkezett utolsónak, ő volt a sergelyjő. Bátorosan és önepélyesen kísérte a menetet.

A Nürnbergben fenntartott sarkasztal várta társaságunkat. Az este villanyos igézete tündöklőve áradt a tükörfalakból. A zenekar a "Granadai éji szállás" című zenedarabot játszotta, nagyon pontosan. A botfüllének is hallania kellett, hogy itt lelkiismeretesen muzsikálunk, egyetlen hangjegyet sem mulasztanak a zenészek. Most már beszéveszta beszélünk: egy idegen, ha társaságunkos téved, joggal hiheti, hogy a vita, mely a különböző nyelveken játszó, akfőtől és követelő emberek között leszajlik, céltudatos, szennvedlyességében is átgondolt. Egyik Európáról beszélt, másik a néger képzőművészeiről, harmadik az upsalai lakáviszonyokról. A belga iparművész, kis is mákszen, egy Michel nevű francia zongoratanárról adott elő, aki — joggalánul — elutasított a francia Kongóba és elhagyta az iparművésznőt. Csak a rendező hallgatott.

Órák mentek el így. Az éjszaka kinyílt, mint egy titokzatos szeregélyesséki barlang, mely tele van mesékkel és hősökkel, szörnyekkel és mondákkal, kincsekkel és babonákkal. Mindenki mondani akart valamit, izgatóttan, mintha pillanatok múltán véget érne a varázslat, melynek nem ismerjük igazi értelmét. Mintha az élet csodálatos és érthetetlen tömennyét kellene gyorsan mag-

beszéljünk, mielőtt este lesz, vagy hajnalodik, mielőtt ismeretlen és kiszámíthatatlan erők, vagy hatalmak megakadályoznának abban, hogy elmondjuk... — mit is? Nyilvánvalóan azt a sürgős, hallaszhatatlan, minden nyelven égető kérdést, mely nagy erővel kiáltott szívünkben, s melynek kimondásához minden nyelven hiányoztak az igazi szavak. Az iparművész nő később sírni kezdett. A bolgár ur komoran pillantott maga elé és idegen, sokmássalhangzó anyanyelvén macedon forradalmi parancs- és indulatszavakat suttogott. Fölfelé kiált el-fáradtunk.

De éjjel után reggelit rendelünk, kávét, mázet, vaját és lágytojást, s felüdültünk. Most a rendező, aki egész este hallgatott és svéd keresztretjvényeket fejtett, holott egyetlen szót sem tudott másképp, mint magyarul, ezt mondta:

— Menjünk vissza a Westend-be.

Mindenki helyeselt. Így én sem ellenkeztem. A Westendben, a hajnali órákban már csak a forradalmárok és a költők tartották ki. A füst oly sűrű volt, mint a víz a tengerfenéken. A villanykörték fénye erőtlennül lángolt a langyos hűdben. Minthogy az idő előrehaladt, s az embernek kötelességei is vannak a társadalomban, többek munkának láttunk, verselket írtunk, vagy alapítottunk egy folyóiratot, vagy megállapodtunk abban, hogy Európa az emjének megváltását nem lehet többé halogatni, s jőző kedden, esetleg csütörtökön valaminek feltétel nélkül történni kell ebben az ügyben. Most már japánok és oroszok is ütek szótalunknál, — oroszok, nagy szakállal, s egy argentin ur, gamblyukában fehér rózsával, melyet egy viselt, mint egy forradalmi jelvényt. A törzssasztal jellege a késő éjszakai órában csakugyan tűrszű volt: az emberek, kik részletesebb bemutatkozás nélkül foglaltak helyet a kerék márványasztal körül, mind egy titokzatos törzshöz tartoztak, valamilyen érthetetlen, de közös nyelven beszéltek, volt totem-jük és tabujuk a szobákban és a szívekben, s időnként kísértétkeltitkokat és jelvényeket. Az izgalom, a várakozás, feszültsége, mely áthatotta szívünket és szímet nélkül végigtízsergett ideg pályánkon, nem enyhült.

Hajnali háromkor esukták a Westend-et. A rendező ezt mondta:

— Menjünk a Nürnberg-be.

Komoly volt és állhatatos, mint egy keresztieslovag utközben, a szaracénok között. De ebben az órában már többet lehurrogáltak.

— Stefan George! — mondta az argentin ur, erőlyesen.

— Szocializmus, — mondta a bolgár.

— Michel!... — mondta a belga iparművész.

Már hajnalodott, mikor megtint az utcán állottunk. A félhomályban ujkori szörnyek jelentek meg az uttesten, békés tankok, az utcáseprők gépkocsijai. A csillagok már aludtak. A rendező némán kísért háza az Öres utcákon. Szájam és szemem égett a nikotintól, a füstötől és az el nem mondott szavaktól. Ugy éreztem, valami nagyszerű történi vélemény, s a nappali és az éjszakai elmúlt órában a felfoghatatlan és nevezhetetlen egyik csodálatos élményét éltem meg. Szívem hevesen dobogott. Az égre néztem, a csillagoktól vártam választ. De csak sokkal később értettem meg, mi történt? Ez történt:

Huszéves voltam.

A fogoly és a porkoláb

1950. június 10. 10. sz. 10. sz. 10. sz. 10. sz. 10. sz.

Irtai: MÁRAI SÁNDOR

Márai Sándor

Az évek fordulnak és az idő köldöge megéri az eszméket és vállalkozásokat is. A vasfüggöny idejében öt éve választja ketté Keletet és Nyugatot. A kínai fölött és után jő néhány keleti kényuralom megkísérelte már a történelemben, hogy népét elzárja a külvilágtól. Az aknákkal, drótsövényekkel, csapdákkal, farkaskutyákkal, embervadászatra idomított fejvadászkülönítményekkel örzött modern kínai fal, mely évekeken át vágja ketté Keletet és Nyugatot, kétségtelenül az afajta kísérletek legtükrösebbje. Két éve, a kelet európai országokban megkezdett rendszeres félemlítési és tisztogatási perok időpontjának kezdetétől csak az jut át ezen a választóvonalon, akit a szovjetrendszer korrupciója segít ebez, vagy aki életét kockáztatja. Ma is akadnak, akik nemritkán vállalják ezt a kockázatot és szökni indulnak a hatalmas börtönből, ahol szüges drót mögött iparkodik elhítni a Kreml rendszere áldozatainak tizmillióival, hogy a nagy per eldőlt, az ítélet elhangzott és nincs többé szabadság a szabadság világa felé.

A vasfüggöny ma, néhány évvel a második világháború befejezése után, nem jelkép többé, hanem fényképezhető

és tapintható valóság. Az emberi szellem erkölcsi bátorsága és technikai fölénye minden nap, minden órában áttöri ezt a modern kínai falat és hírt, reménységet visz a vasfüggönyön túl a veszedők lelkébe is. De a személyes menekülésre minden idők a legfélelmezből méretű börtönéből már csak kevesen vállalkozhatnak és nincs jóhiszemű, lelkiismeretes ember Nyugaton, aki ilyen veszélyes vállalkozásra teábeszélhetné a keleti börtönben szülődő sorstársait. Mégis jönnek, ma is, minden nap, szárványosan. Jönnek, ha kevesebben is, mint két, mint egy év előtt. S akik megérkeznek Nyugatra, módját lelik, hogy személyes sorsukról és a Nyugaton észlelt tünetenyekről hírt küldjenek az otthoniaknak. A keleti despotizmus körünkbeli technikai tökélye sem tudja megakadályozni, hogy az emberi szellem és szolidaritás áttörje ezt a veszélyes börtönkaput. A vasfüggönnyet egyre gondosabban őrzik a porkolábok. Áldozataik szomjas lélekkel figyelnek Nyugat felé és nincs az a fenyegetés, sem körmonfont ellenőrzés, amely a technikai lehetőségek korszerű változatai közepette megakadályozhatná, hogy lelkek, melyek egyforma hullámhosszon éreznek, egymással szót váltsanak. Mit akart ezzel a modern kínai fallal a Szovjet? A válasz első hallásra egyszerű: biztonságot. Harminc éven át építette körül, hogy szentának nélkül

a drótsövényt a Szovjetunió valósíthassa meg rendszerét és intézményeit és megsemmisítse polgárainak lelkében egy másféle világ öntudatát. S amikor a második világháborúban a szovjettömegek Nyugatra érkeztek és megismerkedtek a másféle életformákkal, a hazatérüket éppen úgy, mint a világháborús fordulatok által uralma alá juttatott nyugati országok lakosságát karanténba vetette, abban a hitben, hogy ez a vesztegzár módot nyújt reá, elsorvasztani emberek tizmillióinak lelkébe a szabadság honvágyát. Öt éve, hogy a hírszolgálat, a szellemi eszemecserő, a nézetek és tapasztalatok cseréje a gyakorlatban elsenyvedt, csaknem teljesen megszűnt Kelet és Nyugat között. A szellemi tányércsapdák között a lélek is lopakodva tud csak előrejutni Keletről a Nyugat szellemi örököseinek fényjelei felé.

De mint minden erőszakos merénylet, mely az emberi szellem szabadságigénye ellen fordult a történelemben, rövid idő alatt ez a keleti merénylet is megbosszulta magát. Mert a Szovjet nemcsak állampolgárait és fogolynépelt zárta el a vasfüggönnyel attól, hogy megismerkedjenek az eszmékkel, melyek a Nyugaton foglalkoztatják, hanem elzárta egész tudományos, szellemi életét is a lehetőségétől, hogy korszerű értelemben fejlődésképes és úgy gyakorlati, mint nemesebb értelemben versenyképes legyen. A Szovjet éppen a vasfüggöny miatt kezd lemaradni a szellemi világvérsenyében és éppen most marad le, amikor legnagyobb szüksége lenne reá, hogy a nagy perben, amelyet elkezdett a világgal, készsége és tudományos fejlettsége felsőfokú legyen. A Politbüro hőcsei, akik a vasfüggönnyet kitervelték és aztán a gyakorlatban megvalósították, nem számoltak vele, hogy amikor elzárják tudásaikat, iráikat, művészei-

ket minden nyugati szemlélet, kísérlet, tapasztalatsere, kutatási módszer lehetőségétől, tulajdon szellemi életük nagyon hamar meddő lesz. Meddő lesz akkor is, ha olyan tehetséges és magyaltu szellemi nemzedék áll még a pillanatban is rendelkezésükre, mint amilyen volt a múltban az orosz, s mint amilyent foglyul ejtettek a nyugati peremországokban. Amikor Hitler és a náciik hasonló szemlélettel kizárták a német tudományos életből mindazokat, akik származási vagy világnézeti szempontból nem illettek a náci világképhez, a német tudomány sorvadni kezdett.

A náciik például kétségbeesett kísérleteket folytattak Narwickban a "nehéz víz" zel, hogy megszerezzék az atomerő titkát, — de ebben a küzdelemben is elmaradtak, noha német tudósok, mint Einstein és Planck voltak azok, akik először fogalmazták meg az atomfizika elméletét. De Einstein és mindazokat, akik a náci szemlélet szempontjából nem voltak kívánatosak, elűdözték. De még ha megkegyelmeznek is nekik, ezek a nagy szellemek sohasem alkothatják volna meg műveiket a náciik szabadságellenes és emberellenes világában. A tudományos kutatás elsőrendűen szellemi összjáték eredménye. Nincs olyan nagy kutató szelleme a világnak, aki magányosan meg tudná teremteni, azt amirehöz hasonló munkaterületen dolgozó kiváló szellemek tapasztalatának ismerete is szükséges. És ahogy a tudós szelleme sérül, ha nem kap állandó ösztönzést a világ kutató szabad szellemeitől, úgy sorvad el a művész, az író, minden szellemi alkotó ember, ha nem értesülhet pályatársainak szerette a világban megvalósított eredményeiről, kudarcaikról és reményességeikről.

Az a részleges, mesterséges és engedélyezett értesültség, melyre a Szovjet tudósainak és íróinak, művészeinek fogcsipőztető módot ad, hogy tel-

jesen el ne maradjanak a versenyben, soha nem fokozhatja a szovjetemberek szellemi alkotó képességét olyanná, mint amilyenre a szabadság, a szabad ismeretsere légkörében hevül az emberi szellem. A Fuchsook, a Pontecorvok, a Jánosik, mindazok a nyugati leltatók, meghasonlott vagy rózsaszín szellemek, akik valamilyen okból Nyugaton megszerzett tudásukat a keleti hatalom rendelkezésére bocsátották, rövidesen megtudják majd, — ha ugyan már eddig is nem tudták meg! — hogy minden szavukat a gyauu légkörében ejtik ki, hogy kutatási módszereiben ez a hatalom, amely álttét céljai érdekében időlegesen szerződtette őket, nem bízik, s a bizalmatlanságnak ebben a fojtogató légkörében megtudják azt is, hogy tudásukat egyoldalú kísérletezésre, tehát sorvadásra ítélte a gyauu a vasfüggöny mögött. Az író, akinek minden sórárt nagyítóval vizsgálják a vopálhú szellemellenőrök, nem találhat-e benne rejtett nyugati inspirációt, a muzsikos, a festő, a tudós, aki gyauus, hogy lelkében másféle képzetek is lehettek, mint a hivatalos szovjet katekizmus ígél, hamarabb lesz terméketlen, mint idomítói képzelték. Ezért a neveltséges erőlködés, hogy hivatalos hírveréssel egy nagyhatalomhoz és egy nagy néphez méltatlan módon, szánalmasan tulbecsüljenek mindent, amit s teljes alkotóerejében megbénított szovjet szellemi munkás alkotott. De szellemi összjáték nélkül nincs korszerű fejlődés. Aki vasfüggönnyel védekezik a világ ellen, nagyon hamar megtudja, hogy önmagát zárta ki a világból és tulajdon bennult szellemének rabtartója lesz.

Világ

Magyar Népközlöny és Híradások Kiadása
 Magyar Népközlöny és Híradások Kiadása
 Budapest, Széchenyi utca 10. sz. házban
 Szerkesztő: SZONBATTI Sándor
 Független Hetilap
 Szerkesztő: Kádár István
 47. rra da Hősök, Budaörs
 Budapest, Tel.: 13.14.93

Lenin szakállja

Írta: Márai Sándor

A magyar irodalom minden időkben elsősorban lírikus irodalom volt, ezért kötelességünk ma is, otthon és az idegenben, minden olyan magyar irodalmi megnyilatkozást mely líránk fejlődéséről ad hírt, illő érdeklődéssel szomjúgyre venni. A jelenkor áldatlan politikai viszonyai természetesen kihatással vannak a magyar irodalomra is, épen ezért különös elégtétel a magyar olvasó számára, ha időnként megállapíthatja, hogy a sávir szellemi korszakban is vannak lírai életjeleink. Ilyen életjel az oda-baza megjelölő « Irodalmi Újság »-ban néha egy-egy vers. Ez a folyó írat az egykori « Nyugat »-ot és más, haladó szellemű európai folyóiratokat hiánytalanul pótolni és tartalmat nagyrészt teljesen ismeretlen szovjet írók egyéniségének és műveinek méltatása utja ki. De itt-ott, helyel-közzel, megszólalnak a keleti « Nyugat » pótlék hasábjain az új magyar költők is. A magyar líra nagy műfajai, a népi épossz, a leíró költészet, a szerelmi, a hazafias, a vallásos lírai műfajok helyében leggyakrabban egy nem épen új, de a magyar irodalomtörtélethez ritkán méltatott műfaj jelentkezik most. Ez a műfaj a palinodia. E görög szó, — nagy mesterünköl, Arany Jánostól tanuljuk — visszaeneklést jelent, megcáfolását énekben mindannak, amit a költő másszor zengett. A magyar irodalomban először Gyöngyösi István, a « Murányi Vénusz » klassz rögös rilnusainak zengője nevezte egyik művet ezzel a címmel. Az új, népielmokratikus magyar lírában a palinodia a divatos műfajok egyike. A költők visszaeneklék mindazt, amit előleik és nagy mestereik nemzetéről, vallásról, szerelmeöl valaha is énekeltek, többé kevésbé zengettek sorokban megcáfolják mindazt, amiért a magyar költészet az elmúlt évszázadokban Zrínyi óta beült.

De a magyar líra a sajátos új korszakában nemcsak régi műfajok kebtük időszereü életre, hanem új műfajok is születnek. Az « Irodalmi Újság » például egyik legutóbbi számában, átérzve az esemény jelentőségét, külön keretben adta közre egy fiatal szovjetmagyar költő, Konyba Lajos verseit. A költő, aki hangészhez illő varárlanséggal bukkan fel a magyar irodalom égen, « Lenin mellszakára » címen adott közre egy nyolcsorosot, mellyel csakugyan érdemes foglalkozni, hiszen nem kis esemény egy nép irodalomban egy új líra műfaj születése. Az első négy sor így hangzik:

Merengok arcán, szép szakállán
 vas akarat rékam mered
 a mert áll lelkiismeret
 e gipsz keményebb, mint a márvány.

E sorok megragadják az olvasót. Irodalmunkban, mely gazdag és meglepő, ez az első alkalom, amikor egy idegen államférfi szakállán a lírai képzeletársítás folyamatát indítja el egy magyar költő lelkében. Kiváncsian olvassuk tehát a folytatást, a befejező négy sort, melyek így hangzanak:

Lámpám előttem, legutolsó
 tekintetem rék esik
 a nyugodtan alszom reggelig
 az álom tisztavízű korsó.

A magyar olvasó nem pazarolja feleslegesen idejét, ha bírálati hagyományaink szellemében és módszereivel megkísérli tökéletesen feltárni e korszereü nyolcsoros magyar lírai vers igazi értelmét.

Nem kétséges, hogy új lírai műfaj született: az érzéki líra, melynek politikai szenvedély ad ihletet. Az idézett sorok lélekzetvétele kétségtelenül libegő, érzéki. A magyar szerelmi líra mindig inkább szemérmes volt, de

fordulóhoz érkezett. A magyar költő, akit Lenin szakállja érzéki indulatokkal tölt el, aki költőműhelye éjszakai esendjében nem kedvese képmásának imádozt vonásait vizsgálja, hanem Lenin mellszakából szívja az ihlet mámorát, ugy hazai, mint világirodalmi szempontból új és érdekes szellemtünemény. Egy költőt természetesen sokféle inger ösztönözhet alkotásra. Dícsérheti az eget és a földet, kedvese szemét, ringó derekát, bevüülh imádoztja eperjkiéért. De Lenin « szép szakállja », amelynek látán a költő az éjszaka beült órájában elmereng, hogy aztán, lámpáját eloltyva, kielégülten és nyugodtan aludjon reggelig, mert a szakáll vonzerejének hatása alatt lelkében már megfogant az új magyar líra e különös gyöngyszeme: mindez együtt ugy emberileg, mint műfajilag egészen új, rendkívüli tünemény.

Természetesen el lehet képzelni azt is, hogy egy költőt egy nagy államférfi egyénisége gyútszon ihletre. Petőfi, Vörösmarty, Arany is megénekeltek a magyar mult rendkívüli államférfiai egyéniségeit. Aty szenvedélyes rimekkel raglatott Tisza István «lelke»-de szerelmennek, az érzéki indulatnak és elbűvölt odaodásnak ez az egyvelege, melyet Lenin szakállának szemlélete váltott ki egy fiatal magyar költőből, példa nélkül való eddigi irodalmunkban. Kossuthnak is volt szakállja, Ferenc Józsefnek pofaszakállja volt, de sem a szabadságharc, sem az osztrák-magyar monarchia kiegyezési korszakát követő időszak költőit nem gyúttotta lírai önképzésre a kor nagyjainak araszörzete.

Új műfaj ez, az érzéki politikai líra műfaja. Sztalin bajssa, Marx busa szemöldöje, mindez épen ugy serkentője az új lírai műfajnak, mint volt a multban az imádozt kedves bogárszene, vagy bökéble. A lírai bevület olyan áradatá-

fékez többé szemérem. A náci birodalom köllői iparkodtak kiszolgálni a Párt világnézeti követeléseit, de nem tudunk arról, hogy Hitler pamacs-bajsa, vagy Göring dus hókeble ódák alkotására ösztönözte volna a náci költöket. Ez a műfaj rendkívül jellemző, mert a költők mindig spontánok, kifejezést adnak elfojtott indulatoknak, feltárják egy korszak lelkivilágának titkos rugóit. A szovjetköltő a szerelmi lírát, amely kispolgári felépítmény, tudatos lendülettel átemelte a politikai érzéki hevület szférájába. Lenin szakálláról álmodik és énekel, ugyanolyan lelkesedéssel, ha nem is ugyanolyan tehetséggel és művészettel, mint ahogy Puskin festette Tajjana epekedését, amikor Anyegin után sóvárog. A szovjetköltőt Lenin iránt érzett epekedése szólaltatja meg.

Michelangelo és Raffael is tollat ragadtak, amikor vésővel és ecsettel már nem tudták kifejezni az indulatot, melyet az imádkozott Eszmény szépsége keltett bennük. Így nyul a szovjetköltő a toll után, amikor megpillantja Lenin mellszobrát. De az érzéki költészet ez új műfajának kivirágzásához nemis szükséges mindig Sztalin bajszának, vagy Lenin szép szakállának szemlélete. Az idősebb szovjetköltők már akkor is lírai hevületre gerjednek, ha a Pártra gondolnak, — a személy-

telen Pártra, melyet kedvesnek, szeretőnek neveznek. A Pártról irnak lüktető verses sorokat, érzéki elragadtatással, a Pártról, amely számukra megtestesítője mindannak, amiről költő és férfi álmodhat. Ez az új lírai műfaj, az érzéki politikai líra, amely gátlástalan ömlengéssel veti magát a Párt dus kehlére, nemcsak a hazai, de a világirodalomban is példa nélkül való. Az idegorvosok által áttételnek nevezett idegtünetemény egyik különös változata ez. A költő mind az emberi indulatokat, melyek az idő és a költészet eleje óta izgatták a költők fantáziáját, áteszi a Pártra érzéki odaadással dicséri a titokzatos kedves testi varázsát, s ha a Párt-emberei változatban, például Leninben alakot ölt, a költő frenézise többé nem ismer gátat.

A bolsevista irodalompolitika fennen hirdeti, hogy nemcsak nevelni, hanem lelkesíteni is kívánja az új költöket. Nagy kár, hogy Rákosi beretválkozik, mert elképzelhető, Rákosi szakállá milyen ódák alkotására lelkesítené a magyar szovjetköltöket, ha már Lenin mellszobra így fel tudott ajzani egy fiatal magyar poétát. A költészet, amint látjuk, titokzatos ingerekből táplálkozik. De lehet az is, hogy ezek az új műfajok csak úgy nőnek már elő a magyar irodalomból, mint a halotthól a szakáll.

Libres
Ungarica.

SZERKESZTI :
SZOMBATI Sándor

F Ü G

Az utolsó csapat

Drta: Márai Sándor

« Fiam, ne énekeljétek!... » Lehet hogy Tompa, ha ma élne, így fogalmazna meg a A madár fiához a írott jelképes versének zárósortát. De lehet, hogy aztán, vívódó lélekkel, régszemű szemmel nézve azt a kétségbeesett verset. Mert senkinek nincs joga ma tanácsot adni a magyar írónak. Életükben, munkájukban, a magyar irodalom életében elkövetkezett az a menettrendszerűen előírt esemény pillanat, amikor a kommunista rendszer nem tűri tovább az írók és költők hallgatóságát és megparancsolja nekik, hogy énekeljenek. A szovjetrendszerben a követelés elől senkinek nincs módja kitérni.

A pillanat, amikor a történelmi idő lejár és a költőknek, íróknak megparancsolják, hogy szegnyek el az új világ odáig, egy hosszú távlatokban előre felvázolt eszményország egyik pontosan kijelölt időpontján. A Szovjet, a Nagy Mecénás, kezdetben túrelmes né az írókhoz. Beleegyei őket, csábítja őket, megújossítja mellettei tévedéseiket, melyek a szovjetzemlélet szerint megfogadhatók, kibírodhatók a szűnői tőle, mely szerint a győztes és hatalmas Szovjetrendszer kulturpolitikai szabására közzömbezők a múlt vetkő, — csak az számít, ki, milyen lelkesedéssel, meggyőződéssel, hajlandó részt venni a szovjetjövő építésében? Megkórnyékezik az írókat díjakkal, érdemeikkel. Halott írókról nagyfelküen ulékelik, rúgortokot, uszódarukat neveznek el. Kivételesen anyagi jutalásokkal csábítják a szovjetrendszer mindennapi nyomonosságában nyitódó szellemi alkotókat a maguk oldalára, a ütemesen megújított, gazdaságilag kidolgozott tervek szerint iparkodnak meggyőzni a várakozókat, az öntudókat, a csalódottakat arról, hogy a Szovjet oldalon van a helyük. A menettrendben másodpercre megérlik azt a pillanatot, ameddig a szovjetrendszer elől egy haltsim alá jutottak társadalmosan az írók halgtatását, külföldtalazását és meltebesztését.

A Szovjet sokáig nyagylelkű a « lélek mértékében ». Tudja, hogy az a rejélyes, megfoghatatlan, mely a szeltemi alkotó művéből és megatartásából kiárad az emberre, előrendben erkölcsi hatás. A társadalmi csak addig húz az írókat, míg érzik, hogy ezek a pogány papok jöhásműiek, létezésükben hiányosok. A Szovjet tudja, hogy az író, aki gyengéségtől, vagy meggyőzőtlenségtől idő előtt csap fel a városi irodalom profetéjének, elvesztéi hitétől olvasói előtt. Ezért lórik el, hosszú időn át, hogy az írók hallgatassanak. Nyilvános ünnemskéltre és gáláralakok írók a tul, buzgó előnékeseket, a mindenképen vigyáznak arra, hogy a pillanat, amikor az író a régi világ szemeköréből teltsége teljes fgyverzeletével állap az új világ szellemi küzdőperordjára, az inkönlesség a belső meggyőzőtlenség létszámának pillanata legyen. De aztán elkövetkezik ez a pillanat is.

A magyar írók történelmi most követelték el. A rendszer most már mindenkiel kényeszerít, hogy megaccoljon. És nem lehet többé meltebesztés, nem lehet fénylőgő bukterekkel, buzzogó jelképekkel beszélni. Ez időszaktól a

magyar író odahaza nem mondhat többé mást, csak, amit a szovjet katekizmus szerint hisznie és mondania kell. És nincs másja többé halgtatni. A hivatalos irodalmi politikához bejűrtetik, hogy új írószemléket nevelnek, sőt író Fűskalát terveznek a fiatalok részére — fűskalát, melyen a meghalhatatlan mesterség norma — fogasít az idősebb író nemzedék lagat oktatják majd a fiataloknak. És az idősebbeket, a magyar írókat, akik mostanáig a tetszhalottal jűtszoták, vagy félhangon, háltortalanul szólottak hozzá az új világhoz kényeszerítik, hogy a szovjet kulturpolitika napi lemmiről félreérthetetlen nyíltsággal, irodalmi formában hűlet legyenek.

Az új kurszokban nincs többé kímélet, sem irgalom. Aki vonakodik, aki halgtat, aki nem hűlítja fel a lókkal a béltelenc, a kolhozosítás, a Szovjetben való teljes és maradéktalan elmerülés büntítő jezszeit, megsemmisítik.

A magyar írók az elmúlt óvekben hűleszen ellenálltak a követelésnek. Megfogadták az együttműködést azokkal, akik magyarságellenes szerepre buzdították őket. Most, amikor ellenállásukat a jelük szerint megfűleték és a szolásra kényeszerítik őket, — ismételtük, kivétel nélkül valamennyiüket, öregeket és fiatalokat, — csak szorongó gyűlötlenséggel figyelhetjük külföldről sorsukat. És ahogyan lúta a világ, mit éneke a látványos propaganda percek vállaltainak a önkéntes, belsmerő a vallomással, úgy tudja most is, mit ér, mennyire bizsinte az az irodalom, melyet a szellemi kínzókamrákban most már hűszakarnak a rendszer irodalmi perkolábján áldoztatnióktól, a magyar íróktól is.

Künnnyű lenne most Tompa módosított szavával külföldről odaküldeni sorsajásainknak, a magyar íróknak: « Ne énekeljétek!... » Könnnyű és felelőtlen virtukodás lenne az ilyen biztatás. Ebben a nehéz pillanatban nem üzenhetünk mást, mint a feltelesen emberi, szellemi szolidaritás hitvallással. Mindaz, amé otthon még hangot kap, megkínzótt emberek letasított karéneke csak, nem irodalom többé. Most természetesen az írókra gondolunk, — az igazakra, a kevesekre, a néhány megmaradt magyar íróra, akik a nemzet lelkesemereitől örökök. Az új magyar irodalmi kurszak divatos szereplőinek eddig az esztendői mlátalozással egyformán küzdömbűek voltak a múltban és küzdömbűek lesznek a jövőben is a magyar olvasó és a magyar irodalom történelmi számszára.

A hír példánál, hogy Veres Péter nyugalmazott honvédelmi miniszter szerelmi regényét írt, mely 1914 nyarán jűbhált, nem kell különösebb lapalmat az otthoni és a külföldi olvasóban, mert megszoktuk, hogy ez az érdemes, örege szovjet hadvezér időnként kirándul a szép irodalom berkeibe is. Nem, amikor a magyar oltrások nevében kimondják a szolidaritás szavát, melyet a megkínzótt magyar szellemi élet iránt érzünk, nem a szovjetrendszer magyarsnyelvi aordjázott, sőt kosszálhűszent író-alkalmoztatásra, gondolunk, hanem a magyar írókra. Mert élnek még magyar írók, a most, amikor a kommunista kulturpolitika elérkezeltnek látja az időt, hogy kikaparnassza őket katalokomolteztől, csak félts szeretettel tudunk gondolni rájuk. Mind megaccolnak most, a szovjetlapunkban, a szovjetlapnapon, a szovjet könyvekben, — a megaccoltak épen úgy, mint a taklikázók, az olvasók épen úgy, mint akik eddig hátra és tudatosan hallgatnak. A félteses kísérlet, az írók lelkének felbontása, most kezdődik Magyarországon. Először a gerincüket, lakre, lórik szellemi esontvázzalát, a mint a kigyőmbereket a cirkszokban. Így kényeszerítik őket is a tragikus, vonzó mutatónyra.

Ezt csinálták az Egyház papjaival, ezt cselekedték a magyar értelmiséggel, ezt a gyermekekkel az iskolában. Most az írók kerültek sora. Mindig ez az utolsó, a hefejező mutatóny. Az íróknak otthon most már meg kell tanulni lelkesedni. Mindenét felkezedulni kell, amiben nem hisznek, amitől féltek a magyarságot és az európai mlvultságot. És nem csak egy szeme-szemre, hanem fell tudóval kell a jövőben telkesedniük Szalimért, a Szovjetnekéért, a kolhozért, a munkássyomortért, mindenért, amé merénylet a magyarság nemzeti léte és európai szerepe ellen. És meg kell tanulniok gyűlölni mindent, amit eddig becsülték, amiben hitték. Szándarabok azűletnek majd a jövőben, regények, ódák az új világ dűszerefére, s az írók, aki nemzeti lelkének mladó létéményese, kényeszerítik, hogy a lelkes meggyőződés hangján tagadja meg nemzetet és ajánlja fel a magyarságot a Szovjet Birodalom gyarmatának. Ezért halgtatna ma Tompa s nem biztatás énteklére a madár fiait... Az áldozatok küzdöt, akik a győztes kényor páhulya előtt elhaladnak a tragikus diadalmenetben, az írók csapatja az utolsó. Énekelnek, — de messziről ez az ének egy hangzik, mint a galgárabok alkonyati bucsúéneke.

H-M/January, 3, 1953.

SUNDAY TALK/B-25.

By Sándor Márai.

ANNCR:

Ulysses vasárnapi krónikája következik. Ulysses a magyar irodalom egyik legnagyobb élő representánsának fedőneve. Minden vasárnap délután tizenkét óra öt perckor és délután tizenkilenc óra öt perckor mondja el a Szabad Magyarország Rádiójának hullámain vasárnapi krónikáját.

NARR:

Kedves hallgatóim, a várekozás, amely az új esztendő várható történelmi fordulatait megelőzi, talán feszültebb és komorabb, mint volt valaha is a nyolc esztendőse hideg háború évfordulóinak pillanatában, de milyen bálatlan és felelőtlen vállalkozás a politikai tényérjósítás, úgy kötelesség a tények megállapítása, akkor is, ha a tények néha ellentmondanak vágyainknak. Az évfordulóval mulhatatlanul egybekötött állambírási, diplomáciai, újságírói jóslatások között érdemes megemlékezni egy kitűnő nyugati újságíró jóslatáról, aki az elmúlt évben, a Sztalin halálát követő engedelménye: mutatványokkal egybekötött hónapokban járt a vasfüggöny mögött, így nevezetesen Magyarországon, s a helyszínen szerzett tapasztalatait summasan összefoglalva azt mondta, a Szovjet új vezetői feltalálták a "Sztalin nélküli sztalinizmus" politikáját, s ezt kívánják folytatni az új esztendőben is. Sulzberger a neve az újságírónak, s egy világlap, a New York Times megbízásából járt elmúlt nyáron Budapesten, ahol hűségese^{en} és éles szemmel látta a magyar nép mindenesetű szabadságharcának tüneteit és beszámolt a nyugati világnak a magyar társadalom elleálló akaratának hősiességéről. Összegezve benyomásait, az amerikai újságíró azt mondta, Malenkovék most szem-

Pg.2.

melláthatólag a perui és ecuadori Jiravo-índiánok technikájával a-
 karják likvidálni Sztalin túlméretezett egyéniségének emlékét. Ez a tech-
 nika az ugynevezett "szansa"-eljárás, amelynek lényege, hogy a Jiravo-törzs
 indiánjai a megölt ellenség, vagy a halott törzsfőnök koponyáját elvá-
 lasztják a törzstől, a nagyobb csoportokat kinevetik a koponyából, de az
 arcbőrt és a fej hajzatát érintetlenül hagyják, s az így preparált ko-
 ponyát aztán egy bonyolult füstölési és kultikus kuruzslási eljárás
 szabályai szerint szugorítják, amíg egészen apró lesz, valóban öklömnyi,
 egy kis, emberszábasú majomfejre emlékeztet. De ez a kicsinyített, ki-
 füstölt koponya kísértetiesen megőrzi az eleven arc kinyomatát: vigyo-
 rog, vagy komolyan néz, s mindenképpen emlékeztet az eleven modellre. Ez
 a zansa. Ezt csinálják most Malenkovék Sztalinnal, akinek emléke túlmé-
 retezett és kényelmetlen az utódok számára. A Sztalin-mithoszról lemondá-
 nak, de a sztalinizmusról nem mondhatnak le, csak kendőzik, kifüstölik,
 azt is zansássák, s azt hiszik, ilyen szugorított alakjában a megnyomo-
 ritott népek számára kevésbé félalmas. Sztalin még mindig jelenvaló a
 szovjet életben, csak már nem olyan nagy a feje, mint volt az elmúlt
 évtizedekben. Már untogják, hogy nem volt egészen normális, paranoiás
 volt, mint általában a diktátorok, s a terror, a kegyetlen tisztogatások
 nem a szovjetrendszer természetéből következtek, hanem egy túlmérete-
 zett Sztalin kóros diktátori akaratából. Sztalint nem tüntetik el, csak
 szugorítják. A vörös költőbrigádok, így Magyarországon a kipróbált Kuc-
 ka, "Benjámín, "Kónya, "Zolk élköltő dandár jelesei az új esztendőben is
 ejthetnek r' mes könyveket, ha éppen eszükbe jut a Népek Atyja, de az ilyen
 elérszékenyülés a hivatalos szovjet irodalompolitika számára a jövőben
 már nem kötelező szorgalmi feladat, csak érzelmes költői magánvállalko-
 zás. Ismételjék, jósolni hálátlan mesterség, de vannak tények, amelyek a
 kortársi megfigyelőt feljogosítják jóslásokra. Amit Moszkvában elhatáro:

Pg. 3.

nek, az a hajszálcsővesesség törvénye szerint kötelező tömésű a fogoly-
 állásokban is, s ezért jósolni merjük, hogy az új esztendőben a zanzási-
 tott sztalin magyarországi esztendőstónökei is ugyannyolyan zanzorítási,
 kifüstölési járevo-eljárásan esnek át, mint a Nagy Főnök. Rákosi még
 itt van, de a feje a kirokathban már nem olyan nagy, mint volt az elmúlt
 nyolc év során. Ez a zanzásított, kifüstölt Rákosi-fej most is a meghitt
 kedves vonásokat mutatja, a Népszet Tanítómasterének minden jellegze-
 tes kinyomata felismerhető az öklönyi, majomfej nagyságu változatban.
 Csak épen kisebb Rákosi feje, noha így is megőrizte az eredeti minden
 báját. Jósolni merjük, hogy a zanza nagy divat lesz az elkövetkező esz-
 tendőben a Szovjet világában. Nemcsak Rákosi, hanem más daliás népvészé-
 rek koponyája is zanzorodni fog a Krenl akaratából, s nemcsak a vezet-
 ő személyiségek feje esik át a zanzásítás eljárásán, hanem intézmé-
 nyek és mitoszok is. A kolchozt, mint intézményt és tervet, már zanzorít-
 tották és zanzásították Rákosiék, az öt éves terv, minden nehézsipari nem-
 aut-vonásával, az átfüstölés eljárásán esik át, s nem lehetetlen, hogy a
 szebbmúltu, jeles történetirót, aki a múltban helyes következetességgel
 mondott "három nemzedék" felett bírálatot, hogy után felcsarálja a
 történelem-tanítás katekraját a történelem-csinálás háltlan dobogó-
 gával, s Moszkvában, nagyköveté minőségben élje meg azt a történelmet, s
 melynek historial gyökereit hazai kortársai közül feltehetően ő ismeri
 legalaposabban: ismételjük, nem lehetetlen, hogy a jeles tudóst fel-
 szólítsák, zanzorítsa a közeljövő történelemszomlóléte számára a Rá-
 kosi-mitoszt, s írja meg a zanza-eljárás szabályai szerint az elmúlt
 nyolc esztendő hídegháborus történetének zanza-változatát, esetleg
 ezzel a címmel: "Dinnvée Lajos és kora." Mert ez ig volt az elmúlt nyolc
 esztendőben, az iszonyatok és jogtalanságok, a kegyetlenségek és emberte-
 lenségek mögött: a történelmi lehetőség, hogy a kőruvi kávéház törzs-
 asztala mellől az egyik kábe felállott, Rákosi akaratából beülhetett

Pg. 4.

Hogyarország miniszterelnökének bárszónszékébe és bizalmas baráti körben filozófikus önismerettel jelenthette ki: "Képzelted, spackán, hol tart ez az ország, ha én vagyok a miniszterelnök!..." Ez már szansa volt, tudatos szugorítás, s jócsinai merjük, ez a történelem-szemlélet a Szovjeten belüli civatos lesz a közeljövőben, amikor szugorítani kell a közelmúlt szándékait és eseményeit. A z nsa-korszak, amely már elkezdődött, mulhatatlanul kiterjeszti a fűstölést és szugorítást elevenekre és holtakra, mithozsokra és vállalkozásokra. Amiórt tegnap bitóra küldték az áldozatokat és koncentrációs táborba a mohó balekokat ma említésre alig méltó tévedés lesz. Ami tegnap hand-bandázó Stóves terv volt, az elfér az új fogyasztási ipartervezet frigidáiros vőgy-álmának néhány szerény rubrikájában. A fűstölés és szugorítás hosszadalmas és kultikus eljárát igényel, s így egyes, túlméretezett egységek, mint például a közelmúlt'an a deliás Beria, gyorsított szugorításra esnek át. De a folyamat tervszerűségén ez nem változtat. Amiben bizni kell, hogy a következőes szakszítás során nemcsak személyek és intézmények, tervek és mithozsok esnek a szugorítás áldozatául, hanem maga a rendszer, amely végül múzeumai tünelemnyé szugorítja önmagát. A Szta- lin nélküli sztalinizmus még elképzelhető egyideig, de terror nélkül nincs kommunizmus, s emberszabásu, ényától szült, lelkes emberek száz- milliói számára nem lehet az idők végéig terror nélkül reáparancsolni, hogy az emberi természettel és érdekekkel allentétes életformában éljenek. A Rendszer Szta- linon kezdte a z nzát, s logikusan végül nem szugoríthat mást, csak önmagát.

AMCR:

Ulysses vesárnapi kráukája hangzott el. Itt a Szabad Európa Hírdője, a Szabad Magyarország Hangja.

H.-M. March, 28, 1954.

SUNDAY TALK / B- 37.

By Sándor Márai.

ANNCR:

Ulysses vasárnapi krónikája következik. Ulysses a magyar irodalom egyik legnagyobb élő reprezentánsának fedőneve. Minden vasárnap délután tízenkét óra öt perckor és délután tízenkilenc óra öt perckor mondja el a Szabad Magyarország Rádiójának hullámain vasárnapi krónikáját.

NARR:

Kedves hallgatóim, esodáljuk meg azt a férfias önműveltséget, amellyel az új magyar költőgeneráció egyes tagjai Sztalin halálának egyéves fordulóján alkalmából leküzdötték a feltűró gyász jajongását. Az idő mindezt gyógyít, s így meg lehet érteni, hogy Kuska, Zalk, Kónya, vagy akár újabban Erdélyi József most már nem az elemt veszteség felzokogó páthosszával gyászolnak, inkább csak befelé sírnak, amikor arra gondolnak, hogy az emberiség Bölcs Tanítója már esztendeje belknyta jóságos pillantású, fáradt szemű. Ha egy éve a költők egyike-másika még hangosan szokogott, mint a zálogos bornyu, amit meg lehet érteni, ha meggondoljuk, hogy sava-rukban sírtak, mert a költők finom Szenténével előre érezték, milyen zavaros időszak következik? Az évforduló alkalmából a szabad világ tollforgatói is lemérték Sztalin halálát követő idő tüneteit, s államférfiak, politikusok, diplomataik, közirók és történetirók összegezett véleménye szerint a Szovjet hosszú távra felépített irányvonalaiban nem következett be semmiféle lényeges változás. A Szovjet Sztalin nélkül ugyanast akarja, amit Sztalin idejében -kapt, tehát terror, háborus feszültségek és ütbőik hadászlopok által elevenen tartott világrandetlenséget, lappangó világpolgárháborút, s szem túl reméli, hogy a nyugati világ válságának á-

Pg. 2.

rám a Krenl meg tudja szerezni a világhatalmat. Ami a változatlan előki-
 tésesen túl és mellett történt az elmúlt évben, nem jelent lényeges vál-
 tozást a szovjet világpolitikában, de jelent érdekos változatokat a
 Szovjetben és a Krenl által megszállott és rabságban tartott népek é-
 letében. A klasszikus, nagy orosz regények, Tolstoj, Dosztojevszkij, Gorkij
 regényeiben felsőfokú pillanat volt a nagy vallomás, a nagy megtérés
 pillanata, amikor egyik regényhős letérdelt a másik regényhős elé és
 szláv páthosszal ezt kiáltotta: "Köpj szemem, batyuska, mert én megtévedt,
 hűbős ember vagyok." Aztán következett a vallomás. Az elmúlt esztendő
 a szovjetvilágban, így a szovjet megszállás alatt tartott Magyarorszá-
 gon is, a köpj-szemem-batyuska nagy melodramai jelenetének esztendője
 volt. Kezdetre Nagy Imre miniszterelnök ur, aki Sztalin halála után fel-
 szólította a kösvélemény² batyuskát, hogy köpjék szembe őt és társait,
 mert rossz volt mind n, amit a moszkoviták nyolc éven át Magyarországon
 műveltek: hibás volt a kolhozosítás, a nehéziparosítás, a közigazgatás,
 a köznevelés és a szellemi élet. Aztán sorra szálltak meg a közelmúlt
 évek magyarországi sovjetnagyságai, s mindegyik felszólította a maga
 munkaterületén a batyuskákat, hogy köpjék szembe őt, mert Gerő elvtárs
 elcsiette a nehéziparosítást, Rákosi elvtárs elcsiette a kolhozosítást,
 az Irószövetség elvtársai rimes és rímelen nyilatkozatokban buzdított-
 ták egymást és a rokonszellemtű batyuskákat, hogy köpjék szemem őket,
 mert nem látták a szép statisztikáktól a nép nyomorúságát, nem vették
 észre a Kossuth-díjtól, hogy a paraszt és a munkás éhezik. S miután a
 bűlcsé pártvezetők nyolc éven át szembeköpődési játszottak a magyar
 írókkal, akik a játék során bekötött szemmel hasztalan iparkodtak ki-
 találni, mikor felalnak meg az éhen uralomra jutott zsarnok, Zsdanov
 vagy ³ a világnézeti követelményeinek, a szembeköpődési-játékot Sztalin
 halála után felváltotta a szovjet szellemi közéletben a szembeköpődési-

jáék, amikor Németország, az oroszok végre nyíltan és fölébösen megvall-
 hatták, hogy tévedtek, mindezt rosszul látták és hibásan írtak meg, s ma-
 tán felkérték az olvasót, hogy az Sztálinról szóló játésszöveget elég orosz
 nagányok mintájára a Kőpj-szemen-batyuska-jelzést, most már csak fél-
 szennel könnyeztek Sztálin halála miatt, de másfelől felfelé fordult lé-
 lelkkel kezdettől fújni a fordulat óvána új államát. A megkínzott,
 történelmi gyémánttal érzékelő hazai társadalom figyelt. Nemcsak az
 énekes maörök hangváltását figyelte ebben az évben, hanem másféle véi-
 tozási tüneteket is. A magyar társadalom a Sztálin halálát követő évben
 megállapította, hogy az ellenállás áldozatos, hőstes megteretése helyes
 taktika volt, mert olyan visszakozásokra kényserítette az Sztálin-
 háboraba bonyolított szovjet vezetőséget, amelyenél két-három esztendő
 előtt még álmadni sem lehetett. Ezek a visszakozások, a magyar társadalom
 elszántan kemény és következetes ellenállásának következményeként, Ma-
 gyarországban radikálisan jelentősnek, s a magyar társadalom a tünetekből
 kesszerte a következtetést, hogy a Sztálini harc, amelyet a passzív és
 a lehetőségen belül aktív ellenállás módszereivel folytat, a helyes út,
 amely szervesen egészíti ki a Nyugat nagy bolsevista-alliansz stratégi-
 ájának időszakos hadmozdulatait. De ugyanakkor a magyar társadalom erre
 is figyelt, hogy a bolsevisták ne tévesszék meg az engedékenységi idő-
 szak változó fejezetei során, s amikor birtokba vesz mindent, mit a szov-
 jet a gyengességi időszakában sarcoltítól jogban és anyagiakban vissza-
 tud ragadni, vigyáz arra, hogy ne hirtessék fel, ne ugrassák be, ne essék
 egyféle hosszú tévra megrendezett árszanprovokatóri politika áldozatfúl.
 s az az elővigyázat nem okatlan. A szovjet, magyarországi passzív és bég-
 jel, most fogcsikorgatva lényeges engedményeket tesznek a magyar mező-
 gazdasági, ipari, kereskedelmi, közigazgatási és szellemi-politikában, a
 Kőpj-szemen-batyuska-jelzéstől mindannyiszor, fejek hullanak, hogy sár-
 keljével jmeszi wójfára ugyanazok a fejek egyidő alatt kivigyorogjanak
 a kérésponos kosárból. De nincs jónak a szovjet, aki ne álas a gyönyörű,

Pg. 4.

hogy a fogesikorsztó ingerőkenység mögött a szovjet lesi a pillanatot, mikor változtathat a botcsinálta NLP-Rendszerengs már előre gyűjti a beugratott új áldozatok listáját. Figyjünk benne, hogy hasztalan gyűjti. Az elmúlt évben, s az elkövetkező időben a nagyat társadalom megismerkedett egy új szovjet köséleti típusal, az ex-kommunistával, aki titokban felkeresi a társadalom ellenállók tagjait és fülükbe sugja, hogy felnyit a szemé, most már ő is sokmindent máskép lát, viszontbiztosítást kér és ígér a fordulat esetére és felszánlja szolgálatait. Ez a típus odahaza néhány hónapja gyakori. Az otthoniak jól tessik, ha az ilyen ex-kommunista ajánkozókak azsal a tárgyilagos várakozással fogadják, ahogy a külföld is fogadja őket, ha szabad földre jutnak. Ez a várakozás csak jóhiszemű lehet. Fel kell tételazni, hogy belátták tévedésüket. De ami az ellenállási ajánkozósukat illeti, nem árt odahaza épen ugy megfigyelési karanténba helyezni őket, mint külföldön. Mert képszeljünk el egy piromániást, egy alkati gyujtogatót, aki megijest a tűzvésztől, melyet segített kigyulladni, s ezért kijelenti, hogy ő meggyógyult. Az ilyen gyógyult piromániást mindenki megkönyebbülten üdvözli, De ha ugyanez az ex-piromániás azonnal biztosítási kárbecslőnek jelentkezik egy tűzbiztosító társaságnál, mondván, hogy gyujtogatás által okozott kár becsléséhez senki nem ért jobban, mint ő: válaszint, hogy a biztosító megköszöni, de elhárítja az ilyen ajánkozósukat. Hasonló megkönyebbüléssel, de egyidejű megfigyelő tartózkodással kénytelen fogadni a hazai társadalom is a mind sürűbben jelentkező exkommunistákat. Amig csak azt kéri, hogy köpj-essenek-batyuska, minden rendben van. De köpközéssel nem lehet tőzot oltani.

ANNCE:

Ulysses vasárnapj krónikája hangzott el. Itt a Szabad Éropa Rádiója, a Szabad Magyarország Hangja.

Free
Library
Open

H-N. May, 1854.

SUNDAY TALK/B-44.

By Sándor Kárai.

ANNO:

Ulysses vasárnapi krónikája következik. Ulysses a magyar irodalom egyik legnagyobb élő reprezentánsának főnöve. Minden vasárnap délután tízenkét óra öt perckor és délután tízenkilenc óra öt perckor mondja el a Szabad Magyarországnak hangjának hullámain vasárnapi krónikáját.

NARR:

Kedves hallgatóim, pontosan száz év előtt, 1854-ben Gyulai Pál levelet írt Pestről Kis-Kőrösrre Arany Jánosnak. A "Népkönyv" című irodalmi folyóirat számára kért kéziratot, s a levélben egységek között azt írta: "Az Öreg küldött egy borsdalt... amely egész elkeseredett kedélyét föl-leplezi. Nagyon szép, különösen az eleje geniális, de fájdalom, oly alakban, mint írva van, aligha megjelenhet s kérdés, az Öreg fog-e változtatni rajta? Szegény Öreg, csak azt tudja írni, ami szívében fekszik, ő sem tartozik a legújabb kor költői közt. "Az Öreg", akiről Gyulai Pál ezt írta: Vörösmarty Mihály, a "borsdal", amely Gyulai évszázad előtti véleménye szerint "oly alakban, mint írva van, aligha megjelenhet" s "Vén cigány." Gyulai az egyszer kapitálisan tévedett. A "borsdal" megjelent, először a Népkönyvben, majd száz éven át, minden alkalommal, amikor a magyarság egyik legnagyobb költőjének apokaliptikus erejű szavaiból arót, hitet akart meríteni. Megjelent, oly alakban, ahogy Vörösmarty ma száz éve ezt a verset megírta. A vers néhány híres, ságú sora száz éve fejtörést okoz az ítéseknek, a "mi zokog mint malom a pokolban" első olvasásán Gyulai és mások szemében is képszavarnak tetszett, de száz év alatt ez a vers felszívódott a magyar öntudatba. A "Vén cigány" ígét már nem olvassuk, hanem éljük, "halló angyal, tölt szív, örült lélek" víziója,

életünk válságos pillanataiban, egy évszázadon át állt magyar,
 nemzedékek eszméletében. Az "Éreg", mint Gyulai nevezte, az érvben, amikor
 a "Vén cigány"-t írta, ötvenöt éves volt, egyidős volt a századdal, mely-
 nek első esztendejében született. Ma száz éve megírta a "Vén cigány"-t,
 aztán, a Balaton partján, betegesen és néha már elhomályosuló értelemmel,
 írt még néhány csodálatos verset, közöttük a töredéknek maradt "Fogytán
 van a napod..." kezdetű búcsút az élettől és a költői mesterségtől. Szé-
 tendővel a "Vén cigány" megalkotása után, ötvenöt éves korában, a költő
 meghalt. De a vers élni kezdett, valahogy különvált Örösmarty nagy és
 nemes életművétől is. A "Vén cigány" a magyar irodalomban száz éve olyan,
 mint egy nemzet titkos jelbeszése. Valami van ebben a versben, ami több,
 mint csak-költészet, valami az ősi, biblisis szövegek erejéből. Ma ízekre
 szedjük, az egyes képek értelmét vizsgáljuk, nem értjük azt a titokzatos
 hatást, amellyel a vers egésze száz év után idnyög, ordít, jajgat, sir
 és bömböl. "1854-ben a magyarság történelmének éppen olyan súlyos válsó-
 gát élte, mint ma. Száz év távlatából sokminden elmosódik, de a kortársak
 számára a száz év előtti magyar helyzet tragikusnak és rendnytelennek
 rémlett. A nemzet elbukott egy nagy küzdelemben, amelynek tétje a szaba-
 dság volt, a nemzeti, társadalmi, szellemi szabadság. Az elnyomatás, a-
 mely a veszített szabadságharc után az osztrák szaronyok árnyékában Ma-
 gyarországon száz év előtt mindennapos valóság volt, jó hazafiakat az
 emigrációba kergetett, a akik otthon maradtak, így a "Vén cigány" költője
 is, dermedt lélekkel néztek a jövő elé. A visszűgöny mögé zárt magyarság,
 amely ma, száz év múltán, az elnyomatás, a zsarnoki önkény minden válfá-
 jával kénytelen szembenézni, úgy érzi, a száz év előtti korszak sem lehe-
 tett sötétebb, mint a mai helyzet. A valóságban a 48-as szabadságharcot
 követő két évtized a mindennapok gyakorlatában gyötrelmes korszak volt.
 Akkor is volt egyféle visszűgöny, akkor sem tudtak szabad magyarok más-

köpen az országhatáron kuljtosai, mint szokás. Éván, Tompa Mihály, akit né-
 hány hazafias vers miatt az osztrák abszolútizmus ~~parancs~~ fogott, keser-
 vesen panaszkolja Hanvárdi Kis-Közbura Arany Jánosnak, hogy nem látogat-
 hatja meg, mert nem kap utlevelet, előbb Timessombatba kell mennie, onnan
 Kassára, hogy az egyszeri, belső területi utazáshoz passzst kapjon, s az
 utazás végén megint le kell mennie Kassán a kánissárnál az utlevelet. Az
 üldözés, zaklatás, anyagi csorolás, vagyonfosztás, a szellemi szabadság meg-
 fojtása száz év előtt is mindennapos kísérője volt a magyar életnek. Mint
 na. Eb en a lelkiállapotban írta Vörösmarty a "Vén cigány"-t. A kétségbee-
 sés víziója ez, amelyből kiessz a hit, hogy van menekvés. Ut évvel a sza-
 badságharc bukása után, egy curva elnyomtatás első éveinek szellemi és tár-
 sadalmi nyomorúságában, a költők már hangot adtak. Silány emberek akkor
 is betelekódtek a irodalom világába, a besugó, a epici, az irodalmi kép-
 esbetyár akkor is ott settenkedett a költők háztáján, minden leírt és
 kinyomtatott szóhoz egy idegen hatalom fixetett kupeceinek engedélyét
 kellett kérni. De a költők, száz év előtt, ebben a tragikus helyzetben, eb-
 ben a lelkiállapot an, szenvedő lelkek minden arójával megszólaltak. És
 az elnyomó hatalom különösen tehetetlen volt a költők szavával szemben.
 Valamire tonit ez a százéves forduló. Az erőszakos, elnyomó hatalom min-
 dig tehetetlen a remekművel szemben. Ha a költő"cek ~~sz~~ írja, ami a szí-
 vén fekszik", mint idézett levelében Gyulai Pál írta száz év előtt Arany
 Jánosnak, valahogy megbémul a cenzor kess. Akkor is voltak h szonlósó
 tollnokok, sápot, hivatalos elismerést olesó meghunyászkodással vadászó
 kollaboránsok. De ebben a légkörben megszületett a "borsdal", mint Gyulai
 életének talán egyetlen elhazarkodott ítéletével ezt a remekművet ne-
 veste, s a vers kibengött a szézből, vigasztalt, erőt adott, biztatott.
 A szézesztendő "Vén cigány" születésnapján a külföldön élő, számkivetett
 magyar reménykedő lélekkel figyel hazafelé. Kiről énekelnek na, a száz
 év előttinéz hasonlóan komor helyzetben, a magyar költők? A költők szava
 számára nincs vasfűgőny, áthallatszik az országhatárokon, az Bakény hang-

Pg. 4.

fogója sem tudja a remekül hangját elfojtani. Vörösmartynk nincsen, Aranyunk sem, talán Gyulaink sem, ahogy nincs no Krúdyuk, Babitsuk, Rácdlünk és Mótorfuk sem, mert a csillogjárás ritka tünemény egy nemzet szellemi égboltján. De költőink vannak, s a hangjuk átállatszik a vasfüggönyön. Azok, akiket Gyulai száz év előtt "a legújabb kor költői"-nek, az idegen hatalom kegyében érvényesítést kereső költőknek nevezett, ma is megszólalnak, de a hangjuk hamar elful. Ma is csak ez a hang él, ami hírt ad arról a csillogásról és reménykedésről, amely nemcsak a költő, hanem mindennyiünk szívén fekszik. Vörösmartynk nincs és "Vén cigány" még száz évenként sem ismétlődő tünemény egy nemzet irodalmában. De most, az első gyötrelmes elnyomó évek multával, az Enkény könyveszeredett no, hunyászkocásának első jelére, megint emberi, költői hangokat hallat a magyar irodalom. Be kell bizonyítani magunknak, az elnyomóknak és a világnak, hogy a magyar irodalom szelleme türetlen. Nemekműveket egyetlen nemzeték sem tud parancsokra elshazni a fiókból, de műveket lehet a fiók számára írni, amelyekről egy későbbi kor mond majd ítéletet. A "Vén cigány" száz esztendőse születése napján a magyar költő, otthon és idegenben, szánvetést tart. Kemény a sorsunk, sőtét világban élünk. Az irodalomnak ma, a mi életünkben, nagy feladata van. Vlyan nagy ez a szerep, mint volt száz év előtt. Nézd rá, cigány, ne gondoldj a gonddal.

ANCHOR:

Ulysses vasárnapi krónikája hangzott el a Szabad Europa Rádiója, a Szabad Magyarország Hangja.

Budapesti város

A középkori, reneszánszkorú négy mesterek városképeink örökké építik szorgos
kezek a székesegyházat. Hívó korok emberei úgy érezték, ^{az} befejezett székes-
egyház egyfőle parvenü ^{hi}menemény. A valóságban örökké építeni kell, minden nem-
zedék hozzáad egy tornyot, egy esőcsatornát, egy mesterien faragott párkányt,
^{vony} egy jellegzetes szobrot. ^{építettek} Később építettek a nagy székesegyházak, ^{de} hittel ha-
barcsolták a hívő művészek a nemes köveket, ^{és} ahogy az örökké épülő kated-
rálissal együtt épült a profán Város, úgy épült nemesedő ^{lelkében} egy má-
sik misztikus Város tudata, amelynek tornyait, háztetőit vágyakból ^{születtek},
emlékekből építették. Így ^{épült} minden igazi város, ^{az időben}, a térben és
az emberek lelkében. Így épült Budapest. Most, amikor ennek a városnévnek
kicsengése, mindenütt a világban, egyértelmű a legnagyobb áldozat ^{gyermek-}
tető, szónokkérő jelképpel, ^{megszólalnak} a magyar költők ^{egy pillanatra}
és szallongozókkal felépítik a másikat, az örök, a misztikus Budapestet. ^{Ér-}

Petőfi rövid életének rövid időszakát élte csak "esten. A gyorsfény-
 kép, melyet pesti benyomásairól hevenyészett, jókedvű riport, nem li-
 rai vallomás. De Arany, s "forredalmár a nyárspolgár álarcában" már meg-
 ismerte a másik, misztikus és nosztalgikus Várost, ahol Reviczky szá-
 mára "a világ csak hangulat" és ahol Babits az élet harctereit látja.

Buda nemcsak néhány városnegyed vlt, hanem világnézet is. A pesti em-
 ber, mint a pesti költő, mindig szelíd és baráti vitába kezdett, ha Bu-
 dára gondolt. Udvaroltak Budának és szidták, de néhány kert, ház, ven-
 déglő, fűrés és költő végül mindig újra megbódított minden pesti köl-
 tőnemzedéket. Rscsnóti Miklós, a legnemesebb hangú kortársi költők egyi-
 ke, emlékezett a versre, amelyben az őszi Budán a halálról merengett,
 amikor a balfi haláltáborban az önkény puskatussal döngülte a haló
 költő testét a sírgödörbe?

A századvég és a századelő magyar költői már nem Budára járnak hangu-
 latért és ihletért. Felfedezték Pestet. A Körönd és a Rákóczi-ut emberi
 színességével telnek meg a magyar versek, a dolgozó, a baktató, ügyelgő
 nagyváros, s sajátosan ~~mm~~ pesti nyelv szólal meg a verseskönyvek-
 ben. Ez a pesti költészet, ez az urbánus líra az ócától a románcon át
 a kabarénótáig mond valami egészen újat, valamiről, ami nagyon régi és
 mindig egészen új: ^festről.

A századelő költői először felfedezik, aztán megismerik, s végül megsze-
 retik ^festet. Kosztolányi, Tóth Árpád már a vallomás hangján szólanak
^festről, a pesti utcóról, a pesti népről. Ezzel a gordonka-hanggal csak
 akkor szól a líra, amikor vallomásról ad hírt. Az "Üllői uti fák" érzel-
 messége messzehangzik az időben. Csakugyan, hová repült az ifjúság? Hesz-
 talan kérdezzük. Más nem is tud felelni, csak az Üllői uti fák.

Wordsworth-ja és Coleridge-e nem volt a Balatonnak, de Kisfaludyja volt. A "tavi költészet" műfajában nem tettünk túl az angolokon, de a "szigeti költészet" talán gazdagabb és színesebb magyar nyelven, mint a nagy szigeten, Angliában. A sziget, Pest és Buda között, három nagy költőnemenzdeket inlelel meg. Arany itt írta az "Üszikék" apró szimfoniáit, Ady, Szép Ernő, Tóth Árpád mind hangot adtak a szigeti költészet nagy ksrénékében. Mit gondolnak ma a magyar költők, ha el- sétálnak a tölgyek alatt, a szigeten?...

A hid, anelyről Arany János a "Hidavatás"-ban öngyilkosokat, Heltai Jenő a pesti titkok megrablóját, a Holdat látta a Dunába ugrani, büszkén feszül még a nagy folyó teste felett, a folyó két partján a paloták tükröznek a szöke tükröben. De a költők, amikor Pestről dalolnak, már megéreznek valamit, ami nem idill többé. A magyar táj felett sajgó az ég. A pesti versekben megszólal a pompás díszlet háttérre szegény, a végzettel, belső és külső gondjaitól emésztett Budapest. Babits, kültekki elefántesonttorhyából, ugyanazt a másik, emberi "estet énekli, mint József Attila. Valami készül Budapesten, s a költők vijjogva szólnak, mint vihar előtt a madarak.

Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Radio Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Program Title: Special message by Sándor Márai. No. 1.

Air Date: Nov. 8, 1956.

Length: 5:30"

Author: Sándor Márai.

ANNCR:

Márai Sándor bejegyzése következik.

NARR:

Az elmúlt huszonnégy órában megválasztották Eisenhowert és fegyverszünet, vagy azt megelőző helyzet alakult ki a szuezi hadszíntéren. A magyar ügy e két nagyjelentőségű eseménnyel egyidőben megint a nagy világkérdések központi eseménye. Aki azt mondja, hogy a magyar probléma alakulása a világ közvéleménye számára valahogyan összefüggött e két eseménnyel; túlságosan igazat is mond. Volt valamilyen mélyen szerencsétlen összefüggés a mi számunkra e napok eseményei között. És nem lehetetlen, hogy az orosz katonai parancsnokság nem egészen ok nélkül választotta Budapest és az ország ellen végrehajtott katonai merényletének időpontjául azt a vasárnapot, amikor Szueszben még bombák robbantak, és ágyúk dörögtek, és Amerika népe az elnökválasztást megelőző órák várakozó feszültségében élt. Szombatról vasárnapra virradó éjjel indult meg a katonai merénylet Budapest ellen, hétfőn, az Egyesült Nemzetek első közgyűlési határozata után, mely vizsgálatot és helyszíni szemlét követelt a magyar ügyben, még verekedtek a szuezi kanális partjain, kedden éjjel számlálták össze a szavazatokat, melyek Eisenhowernek adtak újabb négy évre megbízást a Fehér Házban, s amíg a világ közvéleménye a háború és béke esélyeit latolgatta, a szovjet csapatok végrehajtották hadmozdulataikat a magyar nép és a szabadságharcosok ellen. Lehet, hogy ebben a kegyetlen merényletben volt egyféle világpolitikai számvetés. Akárhogy is volt, néhány napot nyert a Szovjet, amikor a világ kénytelen volt beérni a közvélemény és az Egyesült Nemzetek tiltakozásával. Az elmúlt huszonnégy órában alakult először olyképp a világhelyzet, hogy a magyar ügy megint az első számú világügy. E három napon át a magyarság ügyét élt, otthon is, a világban is, mint egy nagy szerencsétlenség, egy súlyos műtét után a beteg, akit az orvosok egyféle veszedelmes

Pg.2.

lelki válságtól féltének. A magyarság úgy érezte, otthon is, a vilá-
 gban is, hogy sorsával egyedül maradt a világban. Lesz majd néhány
 szép gyászbeszéd, aztán otthon elföldelik a szabadságharc halot-
 tait, a gazdaságilag paralizált, hitében és reményeiben hűdött or-
 szág az orosz szuronyok felügyelete alatt él tovább, ahogy tud. Ta-
 lán liberálisabb lesz a szovjet merénylete után hivatalba iktat-
 tott új kormány, egyféle Moszkva által ellenőrzött titóizmus a-
 lakul ki a gyilkossági kísérletet követően Magyarországon, de
 a nagy tragédia pillanata elmúlt, a nemzet hasztalan vállalta
~~magát~~ a szabadságért a félelmes áldozatokat, a világ másról
 így képzelik sokan.
 beszél. De ez nem így lesz. A magyar úgy most, az első nyugodtabb
 nemzetközi pillanatban, elsőszámú világügy. Az amerikai diploma-
 ták tegnap nem jelentek meg a moszkvai hivatalos ünnepségen, ez
 az a tiltakozás nem üres demonstráció. A müncheni utcákon nem
 ok nélkül lógtak félárbocon tegnap a német zászlók, amikor ötven-
 ezer ember tüntetett a magyarság mellett. Nem igaz, hogy mindennek
 vége, minden áldozat hiába való. Igaz, hogy az elmúlt huszonnégy
 órában elkezdődött valami. A magyarság sorsügyét most kezdi
 minden következményével megérteni a világ. Figyeljünk és vi-
 gyázzunk, mert nagy események következnek, amelyek a magyar ü-
 gyet most, az első háttértség múltával, világügyévé változtatják.

ANNCR;

Márcs Sándor olvasta fel beszámolóját.

53
 Morai Károly

Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Radio Free Europe
Hungarian Desk
Munich.

11 56
M. K.

Program Title: Special message by Sándor Márai, No. 2.
Air Date: Nov. 9, 1956.
Length: 5:07
Author: Sándor Márai.

ANNCR:
Márai Sándor beszámolója következik.

NARR:
Az elmúlt huszonnégy órában Magyarország sorsa elindított egy
láncreakciót, amely a tiltakozás, a számonkérés, a beavatkozás
minden ~~területen~~ megszólaltatta a világot. Izlandtól Indiáig,
Londontól Moszkváig, öt világrész fővárosaiban hangzott fel a
követelés, amely a Szovjet csapatok azonnali kivonását, a magyar
országi szovjet merénylet ~~meghívását~~, a magyarság függet-
lenségének és szabadságának ~~helyreállítását~~ ~~a béke megőrzését~~ ~~és a nemzetközi~~
~~szolidaritást~~ követeli. Az elmúlt huszonnégy
órában, amíg a magyar szabadságharcosok egyes belső frontszakasz
okon utolsó tetteiket látták ki a szovjet tankok ellen és
a szabadságharc rádiói a világ lelkiismeretét riogatták, elkezdődött
a világban egy láncreakció, amelyet többé nem tud a Szovj-
et megakadályozni. Az Egyesült Nemzetek közgyűlésén most már
a jugoszláv, a lengyel, az indonéziai kiküldöttek is csatlakoztak
az amerikai javaslatához, amely a szovjet csapatok kivonását kö-
veteli, elhangzott a nagyjelentőségű olasz javaslat, amelyet ~~az~~
~~egyesült~~ és délután félötkor ~~beszámoló~~ tárgyalja a világ-
szervezet, s amely most már nemcsak megfigyelők, hanem egy nem-
zetközi rendőri erő kiküldését követeli. A javaslatnál egyidőben
a világszervezet tárgyalja azt az újabb amerikai ~~beszámoló~~ ~~tiltakozást~~,
amely a Szovjetuniót azzal vádolja, hogy megakadályozza a nyugati
élelmiszer és gyógyszersegélyek megérkezését Magyarországra. Amíg a magyar nép a mindennapi kenyér, a legszükségesebb é-
lelmiszerek hiányától szenved, az ország nyugati határain már
olyan kószlakatok gyűltek fel az éhezni kényszerű magyar ~~nép~~ azonnali meg-
segítésére, amelyek országos viszonylatban ~~szükség~~ megszüntet-
nék az inséget, mihelyett a Szovjet engedélyt ad az állításukra.
A bojkott a Szovjet és a szovjet tankok által védett Kádár-
különítmeny ellen világvonatkozásban kialakult. Az Egyesült
Amerikai Szakszervezetek elnöke, Meany, táviratban hívta fel Ei-
senhower ~~elnököt~~, hogy ~~tilt~~ torolja meg a szovjet agressziót. A Nem-

Thougiat

Pg.2.

zetközi Jogász Szövetség francia tagozata megállapította, hogy a Kádár-különítmény a nemzetközi jog értelmében nem tekinthető kormánynak, mert nélkülöz minden jogalapot. A szovjet követségeket világszerte bojkottálták az októberi forradalom kommunista ünnepein a diplomaták, a külföldi kommunista pártok székházait megostromolják a tiltakozó tömegek, nemcsak Párisban, ahol felgyújtot-⁴ ták a kommunisták székházát, hanem olyan országokban is, melyek eddig semlegesek voltak, így Svájcban és Svédországban, ~~is~~. Az olimpiai játékok megtartása kétséges, mert a résztvevő államok kezdik sorjában lemondani a nevezéseket, a Szovjettel nem hajlandók versenyezni. Amikor a budapesti Szabad Szakszervezetek Szövetsége felhívásában megállapítja, hogy a "Rákosiék által kialakult kalandorpolitika idézte elő az október 23.-i felkelést, amelynek becsületos szándékához nem fér kétség, a világ-^{kügyelemény} ~~szándékához~~ az elmúlt haszonnégy órában, nemcsak a nyugati orszá-⁵ gokban, hanem olyan távolkeleti országokban is, melyek eddig tartózkodók voltak a magyar tragédia elítélésében, így Indiában ~~is~~ megszólalt és követelte a szovjet gyilkossági kísérletének megakadályozását. A magyar tragédia körül kialakult az órákban egy második arcvonal, a világ szolidaritásának földrészeket átfigó védelmi arcvonal. A megvetés, amellyel a külföldi kommunista pártok, így az angol és amerikai kommunista lapok tárgyalják a magyar ügyet, minden nap erősebb, hangosabb. A magyar tragédia minden vonatkozásában döntést követel a világtól. Ez a követelés az elmúlt nap ^{est} a nemzetközi élet gyújtópontjába került. 6

ANNCR;

Márai Sándor beszámolója hangzott el.

Márai Sándor

Free Europe
Radio Desk
Ch

Radio Free Europe
Hungarian Desk
München

Program Title: Special message by Sándor Márai, No. 3.
Air date: Nov, 10, 1956.
Length:
Author: Sándor Márai.

*Dick
Márai*

ANNC:

Márai Sándor beszámolója következik.

NAHR:

Az elmúlt huszonnégy órában, amíg Budapesten és Magyarországon partizánharcok alakultak a szovjet csapatok ellen és a válság minden elképzelhető tünete kétségbeesett kísérletekre kényszeríti a szovjet és a magyar hatóságokat, hogy a sztrájkok, harcok és a hűdöttségig megbénult állásélet következményeit ~~valahogyan~~ valahogyan ellensúlyozzák, a szabad világban éppen úgy, mint a Szovjettel barátságos népek világában olyan erővel folytatódott a világszövlelemény tiltakozása, amely a moszkvai vezető köröket is kényszeríti, hogy a Magyarország ellen elkövetett merénylet következményeit végre józanabban ítéljék meg. A parancsuralmak lebecsülik a közvéleményt, afféle demokratikus papolásnak minősítik. A magyarországi merénylet visszhangja a világban kényszeríti a szovjet diktatúrát, hogy ezt a felfogását revidálja. A határozat, melyet az Egyesült Nemzetek közgyűlése a közelmúlt órákban elfogadott, követeli a szovjet csapatok azonnali kivonását, ~~Magyarországra, megfigyelők kiküldését, tehát mindazt, ami szükséges, hogy a magyar ügyet haladéktalanul a világ népeinek kontrollja alá helyezzék.~~ A szovjet Politbüro tagjainak budapesti utazása, a magyar kormányalakulat válsága, minden hír, amely hazáról és a szovjetvilágból érkezett az elmúlt órákban, azt bizonyítja, hogy a Szovjet kezdi megérteni, milyen veszedelemes fordulatot jelent számára a Magyarország elleni merénylet. Lengyelország és Jugoszlávia magatartása a magyar kérdésben ~~szintén~~ ^{magyaroké} ~~szintén~~ hangsúlyozottan tiltakozó és Tito levelének egy mondata a jövő számára is fontos lehet. Ez a mondat így hangzik: "A dolgozó népek megértik a magyar nép elkeseredését a múlt hibái és bűnei miatt." A budapesti "Népszabadság" ma reggel azt írta, hogy a "kormány és a párt szentnek tartja és megvédelmezi mindazokat a vívmányokat, amelyeket az október 23.-án megindult nagy nemzeti demokratikus mozgalom kiharcolt". Azok a kormányalakulatok, amelyek az elkövet-

Pg.2.

kezdő időben feltehetően változtatják egymást, nem tehetnek mást,
 mint elfogadják az októberi magyar forradalom követeléseit. A
 magyar sajtó és rádió most már kénytelen épen úgy elismerni, hogy
 ez a forradalom nem nyugati hatalmak biztatására következett be,
 hanem egy természeti katasztrófa erejével rohant ki a kommunis-
 ta rendszer kegyetlenségei és igazságtalanságai következtében, mint ahogy
 felismeri és bevallja ezt mindenfelé a világban a kommunista
 arcvonal és a pártok sajtója. Nem a Nyugat, nem a vasfüggöny
 mögötti világ csinált forradalmat Magyarországon, hanem a kommu-
 nisták. És a gyilkossági kísérlet, amellyel a szovjet ezt a most
 már kommunista részről is elismert és jogosnak minősített for-
 radalmat elmúlt vasárnaptól vérbe fojtani igyekezik, az undornak,
 a megvetésnek, a Szovjetet minden vonatkozásban megtagadó tilt-
 akozásnak, tehát a világgözüvéleménynek olyan viharát korbácsol-
 ta fel, amelynek igazi jelentőségét Moszkva kezdi megérteni. Egye-
 teneken, senkiben országokban, mint tegnap Svédországban és másuttal
 Nyugateuropában, soha nem hallott hangon tiltakoznak tudósok,
 írók, a felhívják az egész nyugati világ fiáuláinak tanárait
 és diákjait, hogy a szovjet gyilkossági kísérletéből vonják le
 a végső következtetéseket, helyezsék szeloni bojkott alá azt a
 rendszert, amely e gáztettet elkövette. A Politbüro tagjainak bu-
 dapesti látogatása néhány órán belül választ hozhat a világgözü-
 vélemény követelésére.

ANNCR;

Mérai Sándor beszámolója hangzott el.

Radio Free Europe
 Hungarian Desk
 München

Radio Free Europe

Hungarian Desk

Munich

Program Title: Special message by Sándor Márai.No.4.

Air Date: Nov,11,1956.

Length:

Author: Sándor Márai.

A NCR:

Márai Sándor beszámolója következik.

NARR:

És most megszólaltak az írók.A magyar írónak feleltek,de ez a válasz olyan erővel szólal meg a világban,mint egy szellemi atomrobbanás.Tegnap Sartre,a francia existencialista.Ma Camus. Minden országban,minden nyelven,olyan könyörtelen nyíltsággal, ahogy csak végveszélyben,az utolsó szó jogán beszél az ember. Végre megértették.A mandarinok és a türelmes bölcsök.Azok,akik a hideg háború évtizedében fölényes pártatlansággal hirdették, hogy várni kell.Azok,akik nem fáradtak el bizonygatni,hogy a a bolsevizmus átmeneti gyermekbetegségei után egy egészségesebb erkölcsösebb,műveltebb emberfajta életformái alakulnak ki ebből a kísérletből.Most megszólaltak az írók és kimondották, hogy a bolsevizmus nem gyermekbetegség,hanez halálos nyavalya, rák és pestis,amelyet nem lehet helyi,kozmetikai kezeléssel gyógyítani.Sartre,aki filozófiai magasságból nézte az elmúlt tíz évben mindast,amit a bolsevisták a fogoly országokban műveltek emberrel és szellemmel,felordított.Megtagadott mindent és mindenkit,aki még hívős,gyáva,langyos,aki valahol,valamiben tartózkodó még,s ikor el kell itélni azt a gaztettet,amit a bolsevisták Magyarország ellen,a szellem ellen,minden ember ellen elkövettek.A mandarinok feleszméltek.Picasso békegalambja halálos sebet kapott,amikor a szovjet tank az első golyót egy magyar gyermek testébe célozta e napokban Budapest utcáin.A szalonokban és a fórumokon végre felhangzott egy hang,amely egyforma szenvedéllyel és kérlelhetetlen,végső következetességgel fordul a szovjet gyilkosság és a nyauagti hatalmak latolgató és óvatos közönye ellen.E pillanatban,amig beszélek,hozza a posta Kasantzakis,a görög író táviratát."Görög vagyok,aki Ciprus szabadságának véres elfojtása miatt szenvedek és ezért mindenkinél közvetlenebbül megértem a magyar nép hősiességét a szabadságért."Ezt táviratozta Kasantzakis.Camus kiáltványában,

Pg.2.

mely e borzalmas idő egyik lehfélclmesebb vészkiáltása, a harmadik világháboru borzalmainak apokaliptikus vízióját látja a magyar tragédia mögött. Gyávák, gyávák vagyunk, megérdemeljük a sorunkat, ez kiáltványának igazi értelme. Mit csinál az Egyesült Nemetek, kérdi csaknem hőrögve. Ennek a szervezetnek gyengesége és széthuzása a harmadik világhábiruhoz vezet a világot, kiáltja. Az írók megértették, hogy minden lépés, amellyel a világ cselekvésre képes hatalmai visszalépnek a magyar kérdés haladéktalan és cselekvő megoldásától, ugyanannyi lépés a harmadik világháboru felé. Camus felhívása ultimátum. A világ szellemi energiáit mozgósítja egyetlen közös cél, a Magyarságot sújtott merénylet ~~szexnykuiyaxszgyntisymesekülégyx~~ azonnali megtorlása érdekében. De más is ez a felhívás. A világ-szellem ultimátuma az emberi lelkiismerethez. Ha most is lehet halogatni a cselekvést, akkor író nyugodt lelkiismerettel nem vehet többé tollat a kezébe, a finom és parádés szellemi tornák ideje örökre elmúlt. A humanista megértette, hogy nincs többé feladata a világban, ha a humánusmot nem védi meg a cselekvő hatalom Camus, aki Sisyphus Mythosza cími művében kimondotta, hogy az ~~szexnykuiyaxszgyntisymesekülégyx~~ "emberi élet, lehetetlen abban a pillanatban, amikor ^{hatalmait} nem limitáljuk az abszurdum, tehát a föltétlenül logikátlan diabolikus nihilizmust, levonta tételének következtetéseit. Az írók bojkottálják nemcsak a Szovjet, hanem a Nyugat hatalmait, ha a világ cselekvőképess szervezete ~~szexnykuiyaxszgyntisymesekülégyx~~ Egyesült Nemetek, nem teljesíti azonnal kötelességét. Es válaszuk értelme. Nemcsak a magyar íróknak feleltek. Önmagukna, minden embernek, a világnak.

~~szexnykuiyaxszgyntisymesekülégyx~~
 AN: CR;

Kárai Sándor beszámolója gangyott el.

Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Radio Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Program Title: ~~Sándor Márai~~ Special message by Sándor Márai. No. 5
Air Date: Nov. 12, 1956.
Length: 6'-
Author: Sándor Márai.

ANNCR:

Márai Sándor beszámolója következik.

NARR:

Az elmúlt héten, amíg magyarok haltak a szabadságért és szovjet tankok, mongol hadosztagok gyilkoltak Europa közepén ártatlan polgárokat, asszonyokat és gyermekeket, nemcsak emberek haltak meg. E hét napban, melynek emléke olyan, mint egy halálos betegség műtéti chocójának keserű íze az ingünkben és ~~in~~ idegeinkben, megsemmisült egy korszak. Ezt a korszakot általános szóval a hideg háború korszakának nevezték. Nyolc nap előtt, mikor, fegyverszüneti tárgyalások komédiája közben, a Szovjet Europa közepén hadosztálysival körülállt és ágyuzni kezdett egy európai nagyvárost, minden megsemmisült, amit a hideg háború évtizedében az egymással szembenálló hatalmi körök megvalósítani igyekeztek. Megsemmisült a békés együttélés legendája, ~~nyolc nap~~ ^{Súlyos szabakat} kapott az Egyesült Nemzetek hitele és tekintélye. E nyolc napban, amíg a világ hűdött tehetetlenségben szemlélte, mint semmi sem meg minden, amit a hideg háború korszakában reméltek, ígértek vagy hazudtak, a Nyugat sokat veszített ~~tekintélyéből~~ ^{tekintélyéből} és hiteléből. De amíg a kétázszázezer Szovjetunió, a világ legnagyobb hatalmának egyike, fölényes katonai erővel, de úgy katonai, mint politikai értelemben a "győzelem" reménye nélkül gyilkolt Europa közepén egy védtelen, kis népet, a Szovjet is olyan sebet kapott, amelyeket nem tud kiheverni. A Nyugat gyöngült e napokban, de a Szovjet nem lett erősebb. E nyolc napban olyan válság kezdődött el a Szovjet világban, amelynek végső következményeit e hűdött iszonyatból ocsudó világ még nem tudja felmérni. De a válság bekövetkezett. Értelme annyi, hogy diktatúrát nem lehet diktátor nélkül ~~elvégezni~~ ^{elvégezni} és a diktátor csak a ^(terror) terror eszközeivel tudja reákenyészíteni skaratát és hatalmi rendszerét a tömegekre, amelyek életük árán is tiltakoznak e terror és rendszer ellen. A Szovjet e napokban elkövetett valamit, ami, Talleyrand szavával, "több volt, mint hiba, mert hiba volt." Amikor nyolc nap e-

Pg.2.

lőtt, három nappal az október 30.-i szovjet deklaráció után, amely jogosnak ismerte el az október 23.-i magyar forradalom minden követelését, ez a nagyhatalom megszegte szavát és eltépett minden szerződést, amely a hideg háború évtizedében pecséttes megegyezés volt népek és hatalmak között, az ágyugolyók, amelyeket Budapestre záporozott, egyszerre pusztították Budapestet és Moszkvát. E nyolc napban, az első hűdés, az iszonyat multával minden összedőlt, ami a kommunista világban megegyezés volt. A világközvélemény büntudatos és iszonyodott, a nyugati országok nyugati visszhangját már hallotta a világ. Minden szabad nép mély büntudattal fordul a magyar tragédia felé, egy büntudattal, amelynek lelki kihatásait még nem is lehet igazán felmérni. De mi történt e ^{hőly} ~~napokban~~ a Szovjetben? A báb kormányok, amelyek a "fehér terror" ~~szüleménye~~, a fasizmus feléledésének veszélyével iparkodnak mentegetni a Szovjet merényletet, nem kapnak többé hitelt tömegeiktől. A gyilkos, aki felháborodottan bizonygatja, hogy az áldozat kegyetlenül védekezett, nem kap felmentést bírától. Az elmúlt héten véget ért egy korszak, a hideg háború korszaka. Ami elkezdődött, a Nyugat számára a végső lelkiismeretét számvetés, a Szovjet számára a megdöbbent menekülési kísérlet korszaka. A magyar tragédia a Szovjet számára nemcsak morális, hanem politikai csődel.

ANNCR:

Márai Sándor beszámolója hangzott el.

Márai Sándor

Radio Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Program Title: Special message by Sándor Márai. No. 6.
Air Date: Nov. 13, 1956.
Length: 6
Author: Sándor Márai.

ANNCR:

Márai Sándor beszámolója következik.

NARR:

A budapesti rádió jelenti, hogy a nyugati társadalmi szervezetek által felajánlott élelmiszer- és gyógyszerküldeményeket a Kádár kormány most már beengedi az országba, iparkodik lehetővé tenni a segítség mielőbbi átvételét. Az első Vörös Kereszt konvoi már elment és a Nemzetközi Vöröskereszt bécsi székhelyén hírül adták, hogy egy harminnyolc teherautóból összeállított második konvoi indul Magyarországra felé. A segítő akciók híre a világ minden tájáról ismétlődő, nem szünő ütemességgel sugárzik Magyarországra felé. Ez a segítség, ha végre egyszer lehetőséget lát, hogy a gyakorlatban megindíthassa szállítmányait a szenvedő magyarság városai és falvai felé, sokáig nem szünő áradat lesz. A londoni főpolgármester három nap előtt rádióbeszédében jelentette be, hogy segély-kampányt indított Magyarországra számára. Az amerikai hivatalos segítség, Eisenhower elnök által felajánlott dollármilliók mellett a tengerentúli félhivatalos és magán-szervezetek, aztán más külföldi államok és a világ magyarsága most már, hogy az első Vörös Kereszt konvóiok megindultak Nyugat felől Magyarországra felé, minden erejével siet anyhiteni a magyar nép szükségét. Ez a segítség égetően sürgős. Élelmiszer kell, gyógyszer, ruhanemű, minden elképzelhető anyagszerűség, amely egy súlyosan sebesült, éhező és fázó nagybeteg, Magyarországra első inszert csillapítja. És ez a segítség nem lehet afféle első segély, egy nagy szerencsétlenség átmeneti tartozása. Máról van szó és ezt érzi a világ. A Vörös-Kereszt kocsikaravánjaival egyidejűleg amelyek gyógyszert és élelmet visznek a súlyosan sebesült Magyarországra, egyféle szellemi Vörös Kereszt kezd megalakulni világ szerte, egy morális és szellemi arcvonal, amely a magyar tragédiából egyre hangosabban vonja le a számonkérő és büntudatos következtetéseket. A magyar nép egyedül harcolt a szabadságért, a Nyugatot nem adott, mert nem adhatott fegyvert ehhez a harchoz. Ez a tény, amely súlyos lelki válságot idézett fel, nemcsak Magyar-

Pg.2.

országban, a szabadságharcosok lelkében, hanem mindenütt a világon, a soknak az embereknek lelkében, akik hisznek a szabadságban.

Ennek a válságnak igazi értelme, hogy világszerte felocsudnak a szellemi alkotók és kimondják, milyen veszedelmesen felelőtlen optimizmus volt bízni abban, amiben a nyugati szellemiség sok kivélsége bízott, bízni abban, hogy az erőszakkal a humanista kompromisszumot köthet. Camus felhívása, Sartre fájdalmas felhőrdülése, Silone és Moravia, Jules Romain, Breton, Maurois, uhamel ezenve élyes felszólításai, melyeket a világ lelkiismeretéhez intéztek, a nyílt levél, mely Stephen Spender, Carlo Schmid és Denis de Rougemont mélyen megrendült szavait tolmácsolta, mindezek a hangok, vallomások, könyörgések és tiltakozások első jelei csak annak, hogy egy szellemi arcvonala van kialakulóban az egész világon a Magyarország védelmében. Akik otthon harcoltak és harcolnak, fegyvert vártak a Nyugattól és most úgy érzik, a legnagyobb próbán a Nyugat cserbenhagyta őket. A világ legjobb szellemei most kimondják, hogy ennek a harcnak, amely Magyarországon e napokban történelmi valóság lett, van egy második arcvonala, a szellemi felelősség frontja, ahol azok, akiknek kötelességük, nem vontak fel a múltban minden felelősséggel és következménnyel az erőszak ellen. Ez a szellemi Vörös Kereszt, amely most végre szervezkedni kezd, hatalmas segítő erőt tud meg szatni a világban. A számvetésnek, a számonkérésnek és a helytállásnak különös szellemi kazánja indult utra, hogy a magyar szellemi határokon bebocsátást kérjen, igazolást kapjon és segíteni iparkodják. Elég a vérből, kiáltja ez a szellemi Vörös Kereszt. A magyarok vére visszahull reánk, kiáltják írók és költők, mindenfelé a világban.

ANNCR:

Nárai Sándor beszámolója hangyott el.

Radio Free Europe
 Hungarian Desk
 Munich

Program Title: Special talk by Sándor Márai. No. 7.
 Air Date: Nov, 14, 1956.
 Length:
 Author: Sándor Márai.

ALL R:

Márai Sándor beszámolója következik.

NARR:

A szentanuk, tehát azok a külföldiek, akik október huszonharmadika után Budapesten maradtak és csak most tudták elhagyni az országot, első beszámolóik tanúságával jó szolgálatot tesznek a magyar ügynek. Ezek a szentanuk, akik a helyszínen, a megtámadott és védekező országban élték át az elmúlt napokat, egyhangúan csodálattal beszélnék a magyar nép magatartásáról, a hősiességéről, amellyel a támadást a tulerő minden félelmes egyverrei dacára fogadta és a hősiességgel egyforma értékű morális erőről, a mellyel a magyar nép a szentanuk megfigyelése szerint a szovjet katonákra is hatott. Ezek a helyszíni megfigyelések és tanuvallomások fontosak és értékesek a jövőre is. Az újságírók, fényképezők, néhány külföldi politikus, üzletemberek, akik hivatásuk gyakorlása közben Budapesten időztek, beszámolóikkal segítenek elevenen tartani és tovább mozgósítani a világ közvéleményében azt a morális arcvonalat, amely a magyarság sorsának érdekében most már földréseket távlatában kialakult. A leg-
 sürgősebb, mindennapi tennivalók, tehát a gyors és hatékony segítség, a betegek és nélkülözők megsegítése mellett ez a morális szervezkedés nagyon fontos, mert a jövőben sok malik azon, amit ezek a szentanuk a magyarság nagy perében bizongítani tudnak. A külföldiek, akik e napokat Budapesten vagy a főváros környékén élték át, azt mondják, két jelenség volt nagy hatással nemcsak rájuk, a magyar ügyvel rokonszenvező idegenekre, hanem az orosz katonákra is. Az egyik az a következetes, hideg és cáltudatos akarat, amellyel egy nép az októberi szabadságharc követeléseit minden ágyútliz és tankpusztítás közben fenntartotta. Az oroszok vonuljanak ki, az október 23.-i szabadságharc követeléseit való sítsa meg egy korszak, amelynek hittele van a népnél, ezt akarják otthon. A szabadságharc, a szentanuk elősa szerint, most olyan

Pg.2.

fordulathoz érkezett, amikor a magyar nép komor megfontoltsággal viselkedik. Látták a szentanuk, hogy nem osztályforradalom volt amit a szovjet hadsereg fegyveres beavatkozása Magyarországon kiváltott, hanem egy nép harca. Az osztály nélküli társadalom, a kommunista utopiának ez az ígérete, e napokban megvalósult Magyarországon, ha nem is kommunista értelemben. Egy nép osztálykülönbség nélkül kimondotta, hogy követeli az oroszok távozását és az önrendelkezés jogát. A másik tünet, amelyet a Magyarországról most határontúlra érkezett szentanuk megemlítettek, a magyar nép és a szovjet nép ellen merényletre kivezényált szovjet katonák között kialakult magatartás. A külföldiek számára mindennél imponálóbb volt az a félelem nélküli elutasítás, amellyel utcai járőrök, fegyvertelen és védetlen emberek a szovjet tankok katonáit fogadták. És ezek a katonák, egy nagy nép, az orosz nép haderejének harcosai, akik honvédő háborúban mindig bátran és hősiességgel harcoltak, a szentanuk megfigyelései szerint kénytelenek voltak megérteni, hogy nem egy ellenforradalmi társadalom, hanem egy ártatlan és fegyvertelen nép ellen küldték őket parancsnokaik Magyarországra. Látták, hogy ennek a hirtelen kirobbant szabadságharcnak nincs szervezője, látták, hogy ennek a népnek soha nem volt támadó szándéka a Szovjetunió ellen, látták, hogy akikre tüzelnek, éppen olyan szegény, dolgozó emberek, mint a millió szovjet tömegek. A tragédia egyik következménye, a külföldi megfigyelők szerint, hogy a szovjet katonák láttak valamit, amire nem képzettek elő őket nevelőik, a politrukok. Látták és megélték, hogy egy nép elutasítja a rendszert, amelynek ők, a szovjet katonák, éppen úgy áldozatai, mint azok, akik a tankokkal szemben fegyvertelenül szabadságot követeltek. A szentanuk azt mondják, a féltelmes, a tragikus, a nagyszerű és a fájdalmas benyomások között, melyeket e napokban Magyarországon szereztek, ez a két tünet marad számukra az emlékezetes. És a szentanuk remélik, hogy ezek az emlékek kihatással lesznek a szovjetvilág emberei számára is.

ANNOR:

Nárai Sándor beszámolója hangzott el.

Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Radio Free Europe
Hungarian Desk
Munich.

Program Title: Special Talk by Sándor Márai, No. 6.
Air Date: Nov, 15, 1956.
Length: 5.
Author: Sándor Márai.

ANNOR:

Márai Sándor beszámolója következik.

NARR:

Most egy orvos beszél. Az első vöröskeresztes karavánt vitte Budapestre. Nem mond politikai véleményt arról, amit Budapesten és a vidéken, ^{látott.} ~~székesen~~ beszél, ahogyan egy katona ad hírt egy ütközetről, amelyben részt vett. Elmondja, hogy november elsején, halottak napján érkezett karavánja Budapest elővárosába. A temetőben, mindenütt az út mentén, mécses égtek és a falvak, városok házainak ablakaiban gyertyafények lobogtak. A vöröskeresztes karaván tagjai, orvosok, ápolók, megértették, hogy ezek a lobogó gyertyafények az ablakokban ~~szelvények~~ a halottaknak em- /
lökét gyógyolják, akik az elmúlt napokban, a szabadságharc ütközeteiben estek el és talán temetetlenül, vagy sietősen elföldelt sírokban nyugsznak valahol. A novemberi estében így fogadta Magyarország az első külföldi karavánt, amely azért érkezett, hogy segítsen. Az ország népe ezekben a napokban másféle segítséget is várt a Nyugattól. De az orvos elmondja, amikor végre ~~fest~~ re érkeztek, felállították a lazarettet, amely háromszázötven betegnek és sebesültnek nyújt a sebesült városban közszert, gyógy azért és tápszert, legerősebb benyomása az a különös, hideg, el- 2
szánt céltudatosság és informáltság volt, amellyel a magyar lakosság a helyzetet megítélte. Azt mondja, talált egy ~~székesen~~ osztály-
nélküliséget, amelynek őszinteségéről, bensőségéről külföldön nem is tudnak. Az értelmiségit csak beszédmodora különböztette meg a munkástól és a paraszttól. Viselkedésben, magatartásban mindenki egyforma volt. Az orvos elmondja, hogy az éjszakán, amikor a máso-
dik orosz támadás megindult Budapest és a magyar vidék ellen, kialakult egy arcvonal Magyarországon, amely példa nélkül való. 3
Amíg beszél, Werfel híres re ényének, a Musa Dagh-nak jelenetei re emlékeztető tünetekről számol be. Kint az első világháborúban amikor a halálosan fenyegetett örmény kisebbség a négyilkosságra készülő török hadsereg elől a Líbanon hegység sűrűjébe vonult,

Pg.2.

ahol teljesen magára hagyatva valamilyen törzsi készültségben várta, hogy a veszély elmuljék és a nemzet megmeneküljön, úgy volt a magyar társadalom egésze az orosz támadás ellen ~~valaképpen~~ ~~Magyar~~ támadó és védekező ~~helyzetben~~. Az egész ország ma egyféle Musa Dagh. A szovjetemberek körül kialakult Magyarországon ~~egy~~ megatartás, amely hidegen, következetesen, minden vonatkozásban elutasító. Az oroszok menjenek el, mert addig nincs kormány, nincs munka, nincs egyezés. Azt mondja az orvos, ez a követelés, az oroszok távozásának követelése, ~~valaképpen~~ leküzdhetetlen arcvonalá alakult Magyarországon. Minden más kérdés másodrendű. ~~Amíg~~ ~~Magyar~~ ~~katona van Magyarországon,~~ a megvetésnek, a morális izolációnak, az erkölcsi zárlatnak olyan gyűrűje veszi körül az oroszokat, amellyel a fegyverek nem tudnak megküzdeni. Az orvos beszél és amíg elmondja, amit Budapesten látott, ez a morális zárlat világvonatkozásban körülveszi a Szovjetet. Az orosz katona a tankban kezd megágyos maradni.

AMPCR:

Márai Pándor beszámolója hangzott el.

Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Radio Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Program Title: Special Talk by Sándor Márai, No. 9.
Air Date: Nov, 16, 1956.
Length: 5.
Author: Sándor Márai

A HCR:
Márai Sándor beszámolója következik.

MÁRAI:
Amig Salvador de Madariaga, a spanyol író és filozófus, ismert levelét írta, amelyben szűkszavú és könnyen érthető kérdéseket intézett a magyar eseményekkel kapcsolatban a világ lelkiismeretéhez, egy kelet-berlini ifjúsági gyűlésen ezer német ifju intézett kérdéseket a keletnémetországi tájékoztató iroda volt vezetőjéhez, Eisler elvtársához. Madariaga nyílt levelében, melyet a világ lelkiismeretéhez intézett, azt kérdezte, mi lehet az oka annak, hogy az Egyesült nemzetek határozó és vonatott tárgyalómodorban felelt csak a magyar eseményekre, hiszen a világháborútól és a hidrogénbombától való félelem, amely jogon a Szovjet népeit és vezetőit épen úgy befolyásolja magatartásukban és elhatározásaikban, mint a szabad világ népeit. Az Egyesült Nemzetek és a világlelkiismeret még nem felelt a spanyol filozófus kérdésre, de ugyanakkor a keletberlini ~~kelet~~ pénzügyminisztérium nagytermében esti összejövetelre egybegyűlt keletnémet ifjúság felelőslői megkérdezték, milyen volt az élet színvonal Magyarországon az október 23.-i események előtt? A válasz, melyet a volt keletnémet propagandafőnök a keletnémetországi ifjúsági gyűlés kérdésre adott, kitérő volt és ezt Eisler elvtárs is érezte, mert összegezve azt felelte, hogy Magyarországon feltehetően tulsok nyugatberlini, tehát a vasfüggöny mögött nyomtatott ujságot olvastak és ezért tört ki október 23.-án a felkelés. Minthogy ez a válasz sem elégítette ki a kérdés-felelet jegyében megszervezett esti gyűlés fiatal német résztvevőit, újabb kérdések hangzóttak el és egy fiatal felelőslő szószerint azt mondotta: "Már végképen nem értek semmit. Párizsban, Bonnban, Norvégiában tüntetnek a diákok, Sartre, a francia író elfordult a szovjettől. Sportolók megtagadják az olimpiai játékokat, ~~most~~ ^{ma} így tiltakoznak a szovjet magyarországi eljárása ellen. Kikötőmunkások nem hajlandók többé orosz hajókat a be- és kirakodási munkálatokkal útközben segíteni. Mind ezek az emberek nem lehetnek fasiszták." Így felelt a né-

Free Eur
Asian Des
ch

Pg.2.

met fiatal ember a kelet⁴émet propagandafőnöknek. Amíg a spanyol
 filozófus, Medariaga, azt kérdezte a világ lelkiismeretétől, ho-
 gyan lehetséges az, hogy a magyar szabadságharc egyetlen külfél-
 ői résztvevői a szovjet katonaszökevények voltak, Kisler elv-
 társ, ~~nikolajevics szovjet volt tisztségese~~ a német ifjak sür-
 getőkérdéseire, miért küldött a Szovjetunio páncélosokat szemben
~~neki, korábbi katonai vezényelőket~~ a magyar szabadsághar-
 cosok ellen, ast felülte, szószertint: A szocialistákat a 20. szá-
 zad első felében mindig leverték. Most nekünk is vannak fegyve-
 reink és atombombáink és jaj annak, aki a szocialista világot
 megérinti. "Medariaga és még felsorolhatatlanul sok szellemi
 társ, Európában, Amerikában és a távoli világrészeken nem szün-
 nek meg ~~szószertint~~ önmaguk és a világ lelkiismeretét, mi történt?
 És a világ mind kevésbé éri be a vilásszal, ~~és a katasztrófa~~
^{megveszt} ~~és a katasztrófa~~ ^{megveszt}
^{veggedüli} ~~és a katasztrófa~~ az, hogy az emberek tulsok nyugati ujságot olvastak.

ANNCR:

Mérai Ándor beszámolója hangzott el.

17. Nov. 1956

ANNUNCI: MARAI SANDOR beszámolója következik.

SARR: Amíg Titó arról beszélt, hogy a magyar szabadságharc jogos és szükséges volt, mert Budapesten "nem reakcióerők", hanem "munkásosztály és a haladó szellemű emberek nagy része küzdött fegyverrel a kezében a szovjet fegyveres erők ellen" nagyjelentőségű beszédében elhallgatott valamit. Nem lehetett más, az ő helyzetében ez a hallgatás kényszerűség volt. Titó nem mondhatta ki, hogy Budapesten e napokban a szabadsághősökkel egyidőben eltemettek egy fantomot. Ez a fantom a kommunizmus. Titó nem mondhatott más, mint ami lényegéből és helyzetéből következett. Azt kellett mondania, hogy a sztalinisták helytelenül csináltak a kommunizmust. Egy lélegzetvétellel többet is mondott, amikor kizondotta, hogy a sztalinista kultúszon túl "egy rendszer felelős azért, hogy a tragédia bekövetkezett." "E abból, amit mondott és aztán, amit vele egyidőben világszerte hangosan és csendesen kimondottak a kommunisták, megértette a megdöbbent kommunista világ, hogy nem a "sztalinizmus" jutott mély válságba e hetekben, hanem a kommunizmus. Lehetetlen összefoglalni minden hírt véleményt, megnyilatkozást, mely erről az eseményről, a kommunisták válságáról, teljes képet ad, de ez a megrendülés következményeiben most már önmagát valószínűleg meg. Nem taktikai, nem is hatalmi kérdés többé ez a válság. A magyar tragédia

na

van egy követelménye, amely e szász egyik leg-
 nagyobb szövetését indítja el. New Yorkban és
 Moszkvában épen úgy, mint Delhiben és Pekingben,
 tehát világvonathozásban elkezdődött a kommunis-
 mus új értelmezése. A magyar nép akaratából el-
 kezdődött egy per. A vádlottak padján egy Eszme
 foglal helyet. Az az Eszme a kommunizmus, melyet
 lehet liberálisan megvalósítani, lehet konzervati-
 van, de lényege mindig az, hogy tartóan csak fegy-
 verrel és terrorral alkalmazható, mert hiányzik
 belőle minden emberi ésszerűség. Sokféle kommunis-
 mus volt a muszkvai mellett. Volt a nyugati kávé-
 házi, sőt espresso-kommunizmus. Volt a szalon -
 kommunizmus. Volt a jóhiszemű emberek utópista
 kommunizmusa. És ugyan az a válság, egy titokza-
 tos, izgalmos, bántudatos válság kezdődött el a
 sokféle jellegű és értelmezésű kommunizmus körül,
 amikor a magyar nép kiszolgált egy követeléssel, a-
 melyet a kommunisták, így Tito is, jogosnak volt
 kénytelen elismerni. Amíg Tito beszélt, amíg a
 magyar nép önvédelmi harcokkal, estrájkokkal,
 fájdalommal és emberi áldozatokkal, téli szükség-
 gel, fázással és nyomorúsággal mondotta el a vi-
 lágnak, hogy mit kénytelen elviselni azért, mert
 megtagadott valamit, ami válságba jutott, orosz
 katonák állongtak a magyar városok és falvak ut-
 keresztezéseinél és látták, hogy az, aminek vé-
 delmére beváltak és képezték őket : a kommunizmus,
 a tankok kárpette elbukott.

Nagyarországban valójában nincs többé
 kommunizmus és igazában nincs többé kommunis-
 ta part. Csak orosz tankok vannak, melyek egy
 fantom tetemét állják körül.

ANNCR:

M. KAI S. UDOR beszámolója hangzott el.

Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Radio Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Program Title: Sunday Talk.- C-79.

Air Date: Nov, 18, 1956.

Length: 9 20

Author: Sándor Márai.

ANNCR:

Márai Sándor vasárnapi krónikája következik.

NARR:

Magyar ember e napokban nem jár moziba, sem szórakozóhelyekre. De amikor híre futott, hogy a külföldi hiraadó moziban az első filmszallagot mutatják, melyet sikerült egyik közelmúlt napon a magyar határon átvinni, megtelt a hiraadó mozi sötét helyisége néhány sápadt magyarral. Mit látnak? A magyar nép áll a koporsók előtt. Magyaróvári asszonyok és emberek állnak a hevenyészett koporsók előtt, melyekben az ÁVÓ-s tömeggyilkosság hetvenöt áldozata pihen. Ez az első mozgókép, amely a magyarországi eseményekről készült és átjutott a vasfüggönyön, melyet ez a nép, amely itt áll most a koporsók előtt, a két öklével betört. A képek peregnék a külföldi mozi vásznán. Mit mondanak ezek az arcok a világnak? Fejkendő s öreg és fiatal asszonyok, fedetlen fejű férfiak állnak a késő ősz csapzott, hervadt temetőkeri fasorának lombozata alatt. Az idős assz, a frissen ásott sírok földje agyagos, sáros. Papok hajolnak a koporsók fölé, beszélnek a halottakat. A nép hallgat. Azt, amiről hallgat, hevesen értik csak a külföldi moziban. Csak mi értjük, magyarok, akik sápadtan ülünk a széksorokban. Mi is hallgatunk. A képen sovány, beeset arcokat, karikás szemeket látni. A ruházat viseltes. A magyar nép áll itt, a világ és a koporsók előtt. Mit hazudtak ennek a népnek és mit hazudtak fölé? Ellenségei elhíresztelték barbárnak, ázsiai jövevénynek. Azt kértelték, hogy műveletlen, maradi, majd azt, hogy fasiszta, később, hogy kommunista. A nép hallgatott. Most is hallgat, amikor az apját, a fiát temetik. Hallgatott, amíg a világ szüntelen zsongott, ígért és beszélt. Hallgatott, amikor a nagyhatalmi konferenciák híreit hallotta, amelyek jobb jövőt, szabadságot ígértek. Hallgatott, amikor a régi urak elmentek és az új urak, a kommunisták, kényezermunkára fogták a földön, melyet ezer éve hallgatagon tur. Némán készült e kemény télre, egy kifosztott országban, ahol az inség már mindenkit kirabol, az utolsó tartalékjaiból, ahol a bányák nem adtak többé elég sze-

Pg.2.

net, és le kellett állítani ősz elején a vonatállomásokat, ahol az olajforrásokat elvizezte a kommunista gazdasága, ahol a termés szűkös volt és ruha, cipő, minden, ami az élethez kell, csak nagy áldozatok árán és silány minőségben akadt. A nép hallgatott és készült a télre. A vasfüggönyön át különös híreket jel 4
 entett a rádió, Poznanból, máshonnan is jele érkezett, hogy egy ki-
 sértet jár körbe Európában, de nem az a kísértet, amelyről Marx
 regélt száz év előtt, a Kommunista Manifesztumban, hanem a Szabad
 ság kísértete. A nép meghallgatta a híreket és kopottan, ázottan
 és éhesen ment a napi robot után. Annyit hazudtak már ennek a
 a népek. Hazudott a politikus, amikor, a pillanat jelmezében,
 valamely horádó tetjéről szabadságot és kenyeret ígért. Hazudtak
 az írók, amikor évtizeden át minden rigmusban énekeltek a fülébe
 hogy valamilyen csodálatos új világ van keletkezésben. Hazudtak a 5
 s sorából való, megtévedt vagy a politikai agorkafára felkapasz-
 kodott sorsatársai, amikor a szemináriumban, a kulturkörben, az
 idegeket, eszméletet sorvasztó propaganda minden eszközével
 segítettek pépessé örölni lelkében a hitet, hogy ez a nyomo-
 ruság és szerencsétlenség lehet még másként is. Mindenki hazu-
 dott ennek a népek. Néha nemzetiszínű papírba csomagolták a
 hazugságot, néha vörös rongyokkal cicomázták fel, de mindig
 hazudtak. A nép tudta ezt és hallgatott. Miben bizott? Semmi-
 ben és senkiben. A fiát elvitték a kommunisták katonának és a 6
 nép hallgatott, mint aki tud valamit. A párnát elvitték a feje
 alól adóba és a nép hallgatott, a puszta földre feküdt le, mint
 most ezek a halottak. Míg aztán eljött egy pillanat, amikor ezt
 a népet senki nem segítette többé. Már nem is hitegették, fenye-
 getni sem merték. És akkor ez a nép, amelynek és amelyről annyit
 hazudtak a világban, történelmének legfájdalmasabb pillanatában
 kezébe vette sorsát. A kétszázmillió lélekszámú szovjetunio
 tankjainak sorsúze közben, egyedül, fegyver nélkül, körülnézett 7
 egy országban, amelynek határain belül teljesen egyedül volt a
 sorsával. Hallotta e pillanatban, hogy ma is hazudnak felőle, amik-
 kor a Szovjetben azt állítják, hogy a reakció erői lázadtak fel
 Magyarországon, mert meg akarták semmisíteni egy forradalom viv-
 mányait. A nép hallgat és tudja, hogy ez is hazugság, mert az el-
 mult napokban Magyarországon nem a reakció lázadt fel egy for-
 radalom ellen, hanem egy forradalom lázadt fel egy reakció, a kóm-
 nizmussnak álcázott államfeudalizmus és pártkapitalizmus ellen.
 A nép hallgat a koporsók előtt és ez a hallgatás olyan félel-
 mes, hogy a világ ludbörzso eszmélkedéssel kezdi megérteni ennek

Pg.3.

a hallgatóság igazi értelmét. ~~Amikor megjelent a rádió, minden~~
~~együtt a népi hasznosság a legfontosabb, de a fajtát elítélte a~~
~~közönség a népi hasznosság miatt, és a közönség megmondta a~~
~~halál / rendszert a rádió / a közönségnek. A nép tudta, hogy nem~~
számíthat semmire és senkire. De tudott még valamit. Tudta azt,
hogy az ország most már az övé. Minden erőszak hibaváló, ezért
az országot ezekben a hetekben, idegen hatalom segítsége nélkül,
fegyverek nélkül, az élők akaratával és a halottak akaratával, ~~ne~~
az orosz tankok foglalták el, hanem a magyar nép. Kinek van még
joga ehhez a néphez beszélni, hitgetni vagy épen oktatni? A kopor-
sokat leengedik a tömegsírba és ebben a pillanatban történik va-
lami, ami új ezer-évre először egy nagy pert: a magyar nép birto-
kába vette az országot.

ANNCR:

Márai Sándor vasárnapi krónikája hangzott el.

Radio Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Radio Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Program Title: Special Talk by Sándor Márai, No. 11.

Air date: Nov, 20, 1956.

Length: 5.

Recorded: Roma, Nov, 19, 1956.

ANNCR:

Márai Sándor beszámolója következik.

/No ANNC on this tape yet./

NARR:

Nápolyból beszélek. Egy templom előtt állok. Szent Brigitta utcájában épült ez a templom, ott, ahol Nápoly a legsűrűbb, zsúfolt, az egykori forum életét éli ma is ezen az utcán a nép. A szűk utcassor kivégéséből a kikötőt látni, aztán a régi királyi várat, ahol valamikor az Anzsu királyok tanyáztak. Ezen az utcán Lajos király lovasai jártak valamikor, hogy megbosszuljanak egy támadást, amely a magyarság becsületét érte. András herceg, nápolyi Johanna férje, itt nyugszik a köyeli dombon. Kevés város van Európában, ahol a magyar történelem közvetlenül szól a vándorhoz, mint Nápoly. És kevés város van Európában, ahol a jelenkori történelem egyik legnagyobb tragédiája, a magyarság ellen elkövetett merénylet és árulás, olyan közvetlenül, olyan emberi megrendüléssel kap választ, mint ebben a különös, szenvedélyes városban, a mediterránum partszegélyének e szépséges és nyugtalan őrhelyén. Itt végződik Europa. De hol kezdődik és hol van igazában? Berlinben, Londonban vagy Párisban? Egyre többben értették meg e napokban, hogy Europa, az igazi, Budapesten van ahol az emberek véreznek, halnak, a házak füstölnek, vagy fűtetlen szobákban éhező emberek élnek, mert helytállottak Európáért. Hogyan felelt erre a helytállásra Europa? Ezt a nagy kérdést Stockholmtól Nápolyig és Budapesttől NewYorkig viaszhangozza ma a világlelkiismeret. Amíg a világ nemzeteinek tárgyaló termében ügyrendszerű viták folynak, amíg egy nemzet vérzik, éhez és fagyoskodik, amíg egy európai nemzet fiait marhavagonokba rakják és Szibéria felé indítják a világmegváltó kommunizmus jegyében egy nemzet ifjúságának virágát, Európában megszólalt egy hang, amely felelni szeretne Budapestnek és a lelkiismeretének. Az írók hangja. A költők, a művelt próféták hangja. Manifestu

Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Fg.2.

mokat irnak, vallomások hangzanak el, megtérések játszódnak le a pártirodáknak és a kávéházakban. Lehet, hogy Budapest most nem figyel erre a hangra. Más dolga van, a sorsára figyel. De a nápolyi utcán, a régi templom előtt, most felhangzik egy hang, amely olyan rekedt, szenvedélyes, nem szalonképesen fogalmazott, ahogy csak délolaszok tudnak beszélni, s ők is csak akkor, amikor veszélyben van valakijük, akit szeretnek. "Ungheria, Ungheria.." - kiáltja a hang. Egy gépkocsi tetejére szerelt hangszóró kiáltja Europa hátán ezt a szót. Most ez történik: ezer és ezer ember a nápolyi utcán kiabálni kezd. Csak ezt az egy szót kiáltják: "Magyarország!" A házak ablakában, az autókban, mindenütt a magyar és olasz színek. Kincsenek kongó beszédek, a hangszóró csak ezt kiáltja: "Magyarország." És ez a szó visszhangzik a nápolyi ég alatt, nagyon messzire hallatszik, át az Alpeseken és a tengeren. A templom előtt egy magyar színekkel letakart asztalon egy iv hever és százak tolonganak az asztal körül, hogy aláírják az ivet. A templomban sötétség, fülledt csend, lobogó gyertyák, a kezes ember. Egy pap áll az oltár előtt, sápadtan, ornátusban, széttárt karral és ezt kiáltja: "Ungheria." És aztán: "Mortificazione." Mindenki térdel. Sokan sírnak. "Magyarország" kiáltja a sötét nápolyi templomban a pap és aztán, rekedten, ezt mondja: "Önfeláldozás." Nincs megváltás önfeláldozás nélkül. Mindenki elfödi tenyérrel arcát, most megértették.

ANECR:

Márai Sándor beszámolója hangzott el.

Radio Free Europe
Hungarian Des
Munich

Program Title: Special Talk by Sándor Márai. No. 12.

Air Date: Nov. 21, 1956.

Length: 5.

Author: Sándor Márai.

ANNCR:

Márai Sándor beszámolója következik.

/ANNCR kérem hozzáadni./

MARR:

Rómából beszélek. Az Egyesült Nemzetek főtitkára mostanában utazott át Rómán, Egyiptomból érkezett, ahol Nasserrel tárgyalt, és aztán rögtön tovább repült Rómából New Yorkba, ahol beszámol tárgyalásai eredményeiről. Magyarországra nem repült, mert a Kádár-kormánytól nem kapott meghívást, sem beutazási engedélyt. Így jelentették az olasz lapok. Togliatti is megszólalt. Helyeselte az október 23.-i magyarországi tüntetések követeléseit, elítélte azokat, akik a szovjetben nem követik a XX. pártkongresszus határozatait és érthetőnek találta, hogy november 4.-én a szovjet csapatok ágyunni kezdték Budapestet és megszállották Magyarországot, mert, Togliatti szerint, a rendet másként nem lehetett ott helyreállítani. Ezt is jelentik az olasz lapok. S amíg mindez és még sok más jelentenek az olasz lapok, Rómában, mint egész Itáliában, történik valami, aminek nevet adni nem könnyű. És ezt, ami az események mögött az emberek lelkében és magatartásában történik, nem jelentik az olasz lapok. Az történik, hogy a magyar tragédia által felidézett nyugati és keleti lelki válság, az a tudathasadésszerű nyugtalanság és izgalom, amely a vasfűg öny mindkét oldalán két hete új és új, néha csaknem káros tünetekkel jelentkezik, Olaszországban a legkevésbé hangos, de talán itt a legmélyebb. Az olasz baloldaliság válsága nem olyan mutatós, mint a francia írók, tudósok tiltakozása, mint az egész nyugati világ büntudatos ocsudása volt e hetekben. De itt Olaszországban történik megint valami, a kommunis ák, félkommunisták, rokon-szervezők, társutasok, az a nagyon összetett és sokféle érdektől, meggyőződéstől és szenvedélytől fűtött lelkiesség, amelyet közös szóval baloldalsnak neveznek, itt rázkódott meg legmélyebben, mert sokan hitték, hogy éppen itt, Olaszországban, valamilyen emberezabá

Free Eur
arian Des
ch

Pg. 2.

su alakot ölt a bolsevizmus. Hittek abban, hogy az olasz emberieség ezt a keleti fantomot meg tudja változtatni. Hittek abban, hogy Olaszországban a hivatásos, aztán a jóhiszemű kommunisák, a velük rokonszenvesző, néha ellenük frakciózó Nenni és más baloldali alakulatok végül kitalálnak itt valamit, amit a nyugati ember is elfogadhat, egyféle erőszakmentes kommunizmust. És amikor Budapest november 4.-én ágyuzni kezdették a Szovjet csapatok és az elkövetkező napokban az Egyesült Nemzetek ügyrendjének szellemében viták indultak a világszervezet foruma előtt a magyar tragédiával kapcsolatban és világszerte felháborodott és résztvevő nyilatkozatok hangzottak el, melyek megtótták az oroszok viselkedését, amikor nyugati politikusok, írók, szellemi alkotók, akik a múltban mindig hajlandók voltak évszázados távlatban túrelmi időt engedélyezni a bolsevizmus vad kamaszkorának, itt, Rómában, és egész Itáliában, tehát az országban, ahol leghatalmasabb kommunista párt, megértette egy nép, hogy a bolsevizmus nem lehet ember szabása. És minthogy ez az ország talán az egyetlen Európában ahol a magyart nemcsak tisztelik, hanem igazán, csak ádó őszinteséggel szeretik, itt az emberek úgy érzik, egy barát kapott halálos sebet, és az, amiről nem írnak a lapok, de amit e napokban mindenfelé érezni és észlelni Olaszországban. Nem büntudat ez, valami más. Egy nép mélyen megértette e napokban, hogy nem lehet büntetlenül meggyilkolni azt, akit szeretünk.

ANNCR:

Márai Sándor beszámolója hangzott el.

Radio Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Radio Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Program Title: Special Talk by Sándor Márai. No. 13.

Air Date: Nov, 22, 1956.

Length: 5.

Author: Sándor Márai.

ANNCH:

Márai Sándor római beszámolója következik.

NARR:

Egy olasz íróval beszéltek. Nem kommunista, valahol Henni pártja és a kommunisták között helyezkedett el. Ezt mondja: A manifestumok nagyon szépek. És egyre több a manifestus. Láttam a "Figaro" ban Mauriac nyílt levelét, mellyel a magyar írók segélykérőre felelt? Szép írás. És Camus. És Sartre. És mind, akik most aláírják a manifestumokat. "Elhallgat, zsebből röpiratokat, újságkivágásokat húz elő." Mi sem vagyunk utolsók a sorban. Nézze, ez a röpirat az olasz kommunista párt száz tagjának felhívása. Október 29-én jelent meg. Az olasz kommunista párt száz tagja ebben a felhívásban elismerte, hogy mindaz, ami Magyarországon október 23-án és a következő napokban történt, a dolgozó nép jogos követelése volt és nem igaz, hogy fasizták, reakciók szították és irányították a magyar nép jogos felkelését a sztalinizmus ellen. Szép kiáltvány. Ut nappal később a szovjet ágyuk jépitúz alá vették Budapestet. És ma, három héttel később, marhavagonokban viszik a magyar népet az oroszok Szibériába. De a kiáltvány itt van, vagy ez a másik. Ezt az olasz intellektuálisok adták ki november 8-án, aláírták többek között Alfonso Gatto, Ugo La Malfa, Luigi Salvatorelli. Még Moravia is aláírta. És persze Silone. És itt olvashatja az újságban, hogy Salvatore Quasimodo kilépett a béke világtársasból. "Összegyűri és zsebretezi az újságokat, röpiratokat." "Milyen Magyarországon a tél?" "Kérdi." "Kemény? Ugy érte fűtés és élelem nélkül, aztán szovjet páncélosok és gyalogság jelenlétében, akik a házakban ugynevezett reakció fegyverek után kutatnak?" "Most nyugodtan beszél: "Természetesen a svájciak sem akarnak utolsók lenni, az angolok sem. Sok manifestum lesz még. Hallgatunk. Hirtelen ezt mondja: "Meg kell csinálni, amit lehet. A manifestumokból elég volt. Kezdjünk sztrájkot." "Megkérdem, mire gondol." "Író vagyok" feleli "nincs más fegyverem, mint minden embernek, aki a társadalomban él és gondolkodik, dolgozik. Szelle-

Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Pg.2.

mi munkás vagyok. Nem lehetek utolsóbb, mint a fizikai munkások.
 Végre is, ha a kikötőkben rakodómunkások tudnak sztrájkolni, ak-
 kor az írók, művészek, tudósok is tudnak. Szellemi éhségstrájkra
 gondolok. Nem manifesztumokra. Végszükségben az ember azt teszi, am
 it lehet. Ha a nyugati világ kis és nagy szellemei bejelentik, ho
 szellemi éhségstrájkot kezdenek, s mindaddig, amíg orosz katona
 van Magyarországon, nem írnak lapokba, nem beszélnek a rádiókban,
 nem adnak ki könyvet, verset, nem engedik játszani szándarabjaika
 akkor manifesztum helyett megtették, amit a mi helyzetünkben még
 tenni lehet. Érti? Ez a nyugati szellemiség soha nem biztatta láz
 adásra, fegyveres felkelésre a rab népeket. De az igaz, hogy minde
 nyelven és minden műfajban, évtizeden, sőt évtizedeken át biztosí
 totta a világ elnyomott népeit, hogy van nyugati műveltség és ke
 resztény szolidaritás. Most itt a pillanat, amikor bizonyítani kell
 Ha a nyugati tudós, író, művész minden következménnyel sztrájkol
 ni kezd az erőszak ellen, amely a meggyilázott szocializmus nevé
 ben pusztít és gyötör egy európai népet, amely hitt a nyugati er
 kölcseben és műveltségben, akkor talán kényszeríteni lehet a ha
 talmakat, hogy cselekedjenek. Nemcsak a kommunisták adják most
 vissza a párttagsági könyvet. A nyugati szellem kezdjen sztrájk
 kot. "Csendesén beszél. Elhalkgat, összehfonja karját, most szótlán.

YARRR

ANNCR:

Márai Sándor római beszámolója hangzott el.

Radio Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Program Title: Special Talk by Sándor Márai, No. 14.

Air Date: Nov. 23, 1956.

Length: 5.

Author: Sándor Márai.

ANNCR:

Márai Sándor bécsi beszámolója következik.

NARR:

Egy olasz diplomátával beszélek. Ezt mondja: "A világ már gyanítja de igazi jelentőségében talán még nem is érti, mit jelentenek a magyar események. A felháborodás, a részvét, mindez csak indulat. Az útás olyan erős volt, hogy az ocsúdás pillanata még nincs itt. De ez a pillanat elkövetkezik, s akkor a világ megérti, hogy Magyarország világ történelmi szerephez jutott e hetekben. Ennek az ára igen nagy. És Magyarország nem kereste ezt a szerepet. Senki nem hőködött, senki nem provokált. Minden bekövetkezett, olyan logikusan, mint egy természeti szerencsétlenség. És hogy minden éppen Magyarországon következett be, ez a féltelmes és ez az, amit a világ még nem is ért tökéletesen." Elhallgat, keresi a szavakat. Az ablak előtt Róma népe zug. Ezt mondja: "Régebben azt mondtuk, Róma egyike Európában a jó kilátóhelyeknek, mert dombokra épült és a dombtetőről messzebb látni, mint a síkról. Ez is az is. Róma elég messze van a vasfüggönytől, hogy a szemlélőnek itt távlati legyen az eseményekhez. És nincs olyan közel, hogy megszarja a szemlélőt a közvetlen benyomások tömege. Nem alka mi szerep, amit a mi kormányunk külügyminisztere, Martino e napokban az Egyesült Nemzetek plénuma előtt vállalt. A magyar ügy számunkra nem külpolitika. Olaszország hivatalosan és nem hivatalosan tudja, hogy a magyar ügy létkérdés Európa számára. Egy kis nép a szabad nagy perében minden következménnyel vállalta a tana szerepét. Kimondotta, hogy a bolsevista parancsalomban nem kíván élni. Ennek a hatása felmérhetetlen. Nemcsak nálunk, a Szovjetben is. De az ára igen nagy" mondja komoran. "Az ára olyan nagy, hogy a világ nem tudja adósságát Magyarországgal szemben letörleszteni. Magyarországnak ma nem Garibaldire van szüksége, hanem Cavourra. Nem Kossuthra, hanem... " Elhallgat. "Bethlen Gáborra?" "Kérdem. Tündölik, keresi nagy történelmi tudásának emléktárában a nevet. Dönt. "Bethlen Gáborra, igen", mondja. "A feladat ez: túl kell élni."

Free Europe
Hungarian Desk
Munich

Pg.2.

ni. Ennek külső és belső feltételei vannak. Aztán mindent el kell követni, hogy azok, akik meghátráltak a világban a magyar kérdés előtt, kényszerüljenek cselekedni. Az ázsiai népek megatartása fontos. És az orosz belső helyzet. Most, úgy tetszik, a szatlinistákat fedezi a hadsereg és a liberálisok, künn és benn, nehéy helyzetbe jutnak. De a hatalomért és életükért marakodó csoportok hatalmi helyzete az eseményekkel egyidejűen gyorsan változhat. A szovjet katonák kezdenek diktálni a politikusoknak. Ez veszélyes is, de hozhat változásokat. Diktaturát nem lehet diktátor nélkül csinálni. És a hadsereg nem kíván új diktátort. Itt van a Szovjet belső helyzetének egyik veszélyes, de gyenge pontja. "Elhallgat." Bocsaáson meg" mondja aztán. "Itt a kommunisták közül most sokan krockodókönnyeket hullatnak a magyar események fölött. Nem szabad hinni nekik. Vannak jehiszeműek, akik nem látnak tieztán, de a régi gárda örül annak, hogy a Szovjet megtámadta Magyarországot. Ezek tudják, hogy terror nélkül nincs kommunizmus. És ezám kra a világ hadszintér, amelynek egyik réezlet hadszintere Magyarország. Mind ezek a hírek a világ kommunistáinak megingott megatartásáról tudottak. Vannak ilyen lelkiismereti tünetek, de a régi gárda végez ezekkel is. Tul kell élni" mondja csendesen. Kinég az ablakon. "Tél van" - mondja még.

ANNCR:

Kárai Sándor római beszámolója hangzott el.

Radio Free Europe
 Hungarian Desk
 Munich

Program Title: ~~Special~~ Special Talk by Sándor Márai, No. 15.

Air Date: Nov, 24, 1956.

Length: 5.

Author: Sándor Márai.

AN CR:

Márai Sándor római beszámolója következik.

NARR:

Egy papral beszélek. A magyar határról jött, a menekültek közül. Ezt mondja: "Leiki vigaszt csak eleven embereknek lehet nyújtani. Az elsőrendű feladat most, amikor egyféle állóharc alakult ki Magyarországon a lakosság és az oroszok között, megmenteni Budapest lakosságát az éhezéstől és a fagyoskodástól. Ez nem lehetetlen. Az oroszok egyféle stratégiai tehetetlenségben vannak. Közigazgatást nem tudnak szervezni, még katonai közigazgatást sem. A lakosság ellenállásán minden ilyen kísérlet megtörik. De Budapestet élelmezni és fűteni kell, amíg valamilyen politikai döntés elfogad a lakosság és megindul az élet. Mikor lesz ez, nem tudja senki. A vöröskeresztes és másféle konvojok most már működnek. Számolni kell azzal, hogy az oroszok és más félkészalmárok kezén a küldemények egy része elvész. De így is marad annyi, hogy a közvetlen segítséget meg lehet szervezni. Nem tudnak mindent ellopní, s az osztrák határon és máshol felgyűlemlett gyógyszer, élelmiszer, ruhanemű, mindenfajta más segítség mennyisége oly nagy hogy még ebben a helyzetben is hosszú időre meg lehet a készletekből segíteni Budapestet és a nélkülöző vidéket. Ezek a készletek most már nem fogynak ki. Pontos lenne, hogy a rádiók állandóan tájékoztassák a magyar lakosságot, minden nap, minden órában milyen mennyiségű gyógyszer, élelmiszer, ruhanemű ment át az ország határán. Nemcsak az egyes konvojok kocsiszámát kell jelenteni, hanem a tényleges tonnamennyiséget, minden nap, éjjel és nappal. erre van mód. Az ellenőrzést ez megkönnyítené a magyar lakosság számára. Az élet önállóodott, függetleneedett Magyarországon. Az oroszok ott vannak, de csak addig és annyira, ahogy a katonai taktika megköveteli. Alkonyattól pirkadatig nem szívesen mutatkoznak. Éjjel sokat lehet tenni. A belső segítség éjszaka, ha nem is veszélytelenül, de megszervezhet vidékről ingójáratokat Buda-

Pg.2.

postre. Minden batyu élelem, amit ma a vidék Budapestre juttat,
 felér ebben a küzdelemben egy lélegzetnyi időnyeréssel. Ablak
 kevés van. De ne feledjük el, hogy az ostrom idején, tizenkét év
 vel ezelőtt, Budapest és a vidék népe közel három hónapon át su-
 lyosabb körülmények között élt és túlélte e hónapokat. Akkor
 nem volt a budapesti házakban víz, nem volt villamosság, sem gáz
 és éjjel, nappal bombázták a várost. Igaz, hogy az ostromra akkor
 felkészült Budapest, mindenki tárolt valamelyes élelmet, Ma csak
 kevesen élnek káoszleletekből. Ez a tragédia hirtelen következett
 be, nem rendezték, nem szervezték, senki nem kószolt fel vad "A-
 gis" mondja szárazon, komoran. "Senki nem segíteni. De csak elevenek-
 nek lehet segíteni. Ha az ember a magyar határról jön és idegen
 újságokat olvas, hirtelenében nem érti, miről beszélnek Nyugaton
 az emberek? Mi az a belkiismereti válság, amely most állítólag a
 nyugati értelmiséget kínozza? Van másféle kín is. A hideg, az éh-
 ség, az is kín." "S ez az igazi." Most hangosabban beszél. "Egy nép
 úgy él ma, mint a tatárdulák idejében. Gyökéren. A deportáltak el-
 len a védekezést villámgyorsan szervezték meg. A fiatalokat, ér-
 telmesököket el lehet rejteni. Mint a hitleri zsidóüldözések
 idejében. Ma is van pince, almarium, padlás." "S ma nincs állom. Le-
 het cselekedni. Szárazon mondja: "Szakszerűen kell cselekedni. Tul-
 kell élni."

ANNOR:

Márai Sándor római beszámolója hangzott el.

Free Europe
Press Desk
ch

Radio Free Europe
New York,
Hungarian Desk

Program Title: "Bookcase."
Recorded: March 4, 1957.
Length: 10'
Author: Sándor Márai.

NARR:

Andau egy kis helység neve az osztrák-magyar határon és a híd, amely átvezet e helység közelében a folyó felett, nem játszott szerepet az osztrák-magyar monarchia történetében. De az elmúlt évben, a történelmi időszakban, melynek kezdetét október 23-án látja a világ, és a híd, mint sok más átkelő hely az osztrák határon, magyarok tízezreinek a szabadulást jelentette. A menekülő, aki Andau közelében átjutott a hídon, szabad földre ~~át~~ és a szabad világ védelme fogadta. Egy amerikai regényíró és újságíró, James Michener, most könyvet írt ezzel a címmel: "A híd Andauban." Könyve nem regény, nem is riport; kevesebb is, több is. Az amerikai író múlt év novemberében Ausztriába repült, heteket töltött az osztrák-magyar határon, az andau-i híd közelében, szentánusja volt, mint menekültek magyarok tízezrei szabad földre és tolmács segítségével több, mint száz magyar menekültől kérdezte meg, mi történt október 23-át közvetlenül megelőzően és azt követően Magyarországon, mi volt a közvetlen, személyes oka annak, hogy vándorbotot vettek a kezükbe? Ez a száz válasz jelent meg most egy háromszázoldalas angolnyelvű könyv lapjain Amerikában és ezt a könyvbekötött tenuságtételt a sajtó és az olvasók nagy érdeklődése fogadta. A könyv kivonata az első kiadással egyidőben megjelent a Reader's Digest című amerikai folyóirat e havi számában is. Eg a folyóirat a világ egyik legtöbb példányban ^{ban} nyomtatott kiadványa, tízmilliónál több példányban jelenik meg és sokféle nyelven eljut a világ sok tájára. A magyarság számára nem közömbös, hogy Michener könyvének kivonata rögtön a megjelenés pillanatában ilyen nagy nyilvánossághoz jutott. Mint a könyv egyes amerikai bírálói megállapították, a világesemények szövevényes forga-

2.
 tagában az emberek hajlandók gyorsan felejtetni, s ezért kívánatos, hogy ezt a könyvet mentől többen olvassák. A New York Times kritikusa ezt írta, szükség-
 ges, hogy Michener könyvét minden amerikai elolvassa, aki elment 21 éves és
 közszolgálatban él. A könyv három részre tagoltan tárja fel a magyar szabadsá-
 gharcol és az októberi eseményeket követő tragédiát. Az első részben a menekültek
 egy csoportja elmondja a szerzőnek, mi váltotta ki az októberi forradalmat, milyen volt igazában ez a forradalom, kik és milyen szándékkal vet-
 tek részt benne? A második részben menekültek, szentanuk beszámolnak az októ-
 beri eseményeket megelőző magyarországi állapotokról, küldöns az államvédelmi
 rendőrség szerepéről és a harmadik, befejező részben Michener iparkodik le-
 írni a menekültek lelkiállapotát. Mindhárom rész érdeklletes, szentanuk beszél-
 nek, álneven, a kommunista világ kiábrándult menekültjei, írók, aztán értelmisé-
 giek, akik október 23-án értették meg a valóságot. Michener szerint október
 23-át követően az első napokban csak a gyávák és a kompromittáltak egy cso-
 portja menekült Magyarországról, azt a csoportot követték november 4 után
 mintegy harmincezeren, akik már a szovjet megszárlás elől menekültek és sokan
 közülük részt vettek a forradalomban, majd, november végén és a következő
 hónapokban, mintegy százötvenezer menekült hagyta el még Magyarországot, a-
 kik már évek óta menekülni készültek, de csak most láttak erre lehetőséget.
 A menekültek tanúsága ebben a könyvben értékes, mert nyilatkozatok, újság-
 cikkek botása elmullik az időben, de a könyv megmarad és bizonyítja azt, mi
 a szerző szavai szerint így hangzik: "A magyar forradalom a világtörténelem
 fordulópontja."

Radio Free Europe

- Bridge -

Jó írók életében is a klímax, az érettség válságának jele, amikor meglepő-
ek akarnak lenni. Albert Camus jó író. Két regényét, "Az Idegen" és "A pestis"
című írásait a magyar olvasók is jól ismerik. Új regénye, amelynek címe "A bu-
kás" Camus válságának regénye. Az existencialista, aki eddig műveiben azt bir-
dette, hogy "az ember az, akivé alakul", új könyvében ítéletet hirdet az ember
felett. "A bukás" írója, mint "A bukás" című regény hőse, reménytelennek ítéli
az embert. "Az ember az egyetlen élőlény, aki visszautasítja a lehetőséget,
hogy az legyen, aki" - mondja Camus. Ez a megatartás váratlan, meglepő. A re-

gény egyetlen monológ, melyet a regény ^{4.} hőse, egy emberekből és morálból kiáb-
rándult párizsi jogász mond el hallgatójának, egy amsterdami kocsmas vendégé-
nek, aki a monológot épen olyan tenetetlenül kénytelen végighallgatni, mint
az olvasó. A monológ nagy műfaj. A századéleji regény nagy monológmesterei,
Proust, Joyce és Thomas Mann kifejezték és befajcskálták ezt a műfajt. A kor, a-
melyben élünk, dramatikus, s valahogy a korunkbeli epika is az; mintha egy nyu-
godi hőmplygésői folyam vízeséssé alakult volna át. Camus monológja még hőm-
pilyög. "Az ember nem tud másképp szeretni, csak, ha önmagát szereti" - mondja
a regényhős. Lehet, hogy ez a regény a vége valaminek, ^{de} biztos, hogy ^{vég} az em-
bernek, de talán a vége egy műfajnak.

W. K. K. K.

Hungararän Desk
München

Free Eur
Asian Des
ch

Radio Free Europe
Hungarian Desk
New York

Program Title: Letter from the West.
Air Date: March, 27, 1957.
Length: 14' 20"
Author: Sándor Márai.
Recorded: March, 17, 1957.

ANNCR:

Nyugati levelek című sorozatunkban newyorki munkatársunk olvassa fel most beszámolóját.

New York egyik kis irodalmi színházában a napokban bemutatották az ír származású regényíró, James Joyce egyetlen színdarabját. Joyce ^{a barátja} ~~színdarab~~ irodalmi Columbusainak egyike, aki a század elején útra kelt, hogy az irodalom világában új világrészt fedezzen fel. Nagy műve, az "Ulysses", úgy tűnt fel az irodalomban, mint ^{egy} ~~egy~~féle szellemi lochnessi szörny. Ez a mű, amelynek értelme és értelmetlensége, jelentősége és félreértése körül négy ^{évtizede} ~~évtizede~~ folyik a vita, inkább fenoményszerűségével hatott a kortársakra. Egy ember fellépett, valami egészen mást akart, mint amit és ahogy addig ^{szint} az irodalom ~~szintén~~. Az ~~előző~~ ^{előző} szellemi korszak lázadóinak egyike Joyce. Egyetlen színdarabja, a "Színüzbítők" című szabályos és szabványos, háromfelvonásos, házassági háromszöges dráma, amelyet most bemutatottak New Yorkban, negyvenöt év előtt, amikor írta, egyféle Strindberg-betűs alatt készült épkézláb lélektani dráma. ^{és a barátja} ~~barát~~ sétálnak két órán át a színpadon, lelki válságaikról, szenvedélyeikről értelmesen és fegyelmezetten beszélnek, sőt társalognak, egyik szereplő belröplésére még Ibsenből lép a színpadra, hogy aztán jobbra, Strindberg irányába bagyja el a színpadot, ^{és a hősnő csak azért nem megy pszichoanalízisbe, mert emlékezik még Kora példájára, aki (inkább elment hazulról, ami ebben a színdarabban meglepő, az, hogy nincsen benne semmi meglepő. Mint első novelláskönyvében, a "Dublini emberek" című kötetben, Joyce a drámájában is olyan írónak mutatkozik, aki ismeri a mesterség szabályait. A nézőnek kedve lenne a színdarab hallgatása közben felsőhájtani: "De hiszen akkor még semmi baja nem volt." "S csak-ugyan, Joyce-nek, amikor írni kezdett, nem volt még semmi baja, a XIX. század realista mestereitől tanult, a színpadotemenet nélkül, élete is, műve is különböző elváltozásokon esett át. Joyce előkészítette a világot, amelyben élt, a életével és művével előjlesztett egy korszaknak, amelyet már nem élt meg. Az idő száműzöttje volt, mint színművészek hősei.}

Radio Free Europe
Hungarian Desk
New York.

Program Title: Letter from the west. D-16.
Air Date: May, 15, 1957.
Length: 12'20"
Author: Sándor Nárai.

ANNOUNCEMENT:

Nyugati levelek című sorozatunkban most Candidus munkatársunk olvassa fel newyorki beszámplóját.

NARR:

A harmincezernél több magyar menekült, akik az elmúlt hónapokban az Egyesült Államok területén otthont találtak, érdeklődéssel figyelte az új otthonok berendezéséhez mulhatatlanul hozzátartozó televíziós készülékek színpadán e héten azt a képsorozatot, amely "Néplink gyökerei" címmel egy évszázad ^{Amériai} bevándolóinak életéről adott hírt. Ez a dokumentációs program meg akarta mutatni, mit adtak igazában az immigránsok Amerikának? 1815 és 1915 között eltelt évszázadban negyven milliónál több európai bevándorló érkezett az Egyesült Államokba. Az első világháború megszüntette ezt a nagy ársnlést, a két világháború között eltelt évtizedekben az amerikai bevándorlási törvények kvótához kötötték az immigránsok lehetőségeit, a második világháború után ezt a kvótát kibővítették a politikai menekültek részére biztosított rendkívüli bevándorlás százezres tömegeivel, de mindenestől az évi 250-300.000 bevándorló, köztük az újonnan érkezett 30.000 magyar, már egy tizedét sem jelenti az Egyesült Államok évi lakosságszaporulatának, amely meghaladja a két és fél milliót. Ez a nagy nép most ^{magyar} saját biológiai erejéből fejlődik tovább, ^{Pg. 4.} a bevándorló, aki a newyorki kikötőben partra lép, feloldódik a százhetvenmilliós amerikai nép életében, mint egy kőhegynyisó az óceánban. De volt száz év, amikor Amerika csaknem üres volt, amikor negyven millió európai ember elhozta ebbe az ürességbe a pionir-akaratot, amikor évenként néha egymilliónál több európai hozott ide emléket, vágyat, szándékot, aztán használati tárgyakat, módszereket, tapasztalatokat, hogy segítsen feltárni bármely óceán között egy földrészt, ^{szőlő} érőt irtani, bányát furni, mocsarat száritani, s végül megteremtteni az amerikai ipart, amely a technikai forradalom eredményeivel most fejezi be ezt a gigantikus amerikai bonfoglalást. A televízió dokumentációs képsorozata ennek a századnak, ennek a negyven millió európainak sorsáról beszél. És harmincezer magyar menekült nézi, mi az, amit elődei ráhagytak?

Free Eur
arian Des
ch

Radio Free Europe
Hungarian Desk
New York

Program Title: Sunday Letter. "B-24.
Air Date: Nov. 10, 1957.
Length: 9'20"
Author: Sándor Márai.

ANNCR:

Most newyorki szerkesztőségünk jelentkezik. Cendidas olvassa fel vasárnapi levelét.

MARR:

A híres író, a Szovjet Unnepelt és Sztaalin díjjal kitüntetett kiválósága, leírta az Unnepi beszéd kéziratának utolsó mondatát, aztán feltolta homlokára szemüvegét és tengérrrel dörzsölte szemhéjait. Fáradt volt, de elégedett. Az Unnepi cikk, a Szovjetforradalom negyvenedik évfordulójának Unnepiségeivel kapcsolatos irodalmi gyűlések egyikének beköszöntője, pontosan megfelelt a célnak. Méltó volt a Pártnak és a nagy alkalomhoz. És a híres szovjet író úgy érezte, méltó volt hozzá is, az Unnepi cikk szerzőjéhez. Most magánban, munkaszobájában, a moszkvai hatszobás lakás egyik természetű helyiségében, ahol a falakat könyvekkel megrakott könyvespolcok borították. Ezt a szobát nemrégben lefényképezték egy nagy külföldi ujság számára, mert egy amerikai ujságíró, a Szovjet hatóságok engedélyével, beszámolót írt lapjának arról, hogyan is él a valóságban egy híres szovjet író. A cikk megjelent a nagy amerikai lapban, fényképpel, nyilatkozattal és most itt hevert az íróasztalon, a kéziratok között. Ebben a nyilatkozatban a híres szovjet író elmondotta a külföldi tudósítónak, hogy hatszobás lakása van Moszkvában, könyveit százszáz példányban nyomtatja az állami könyvkiadó, nevét ismerik olvasói az Uralon innen és túl, sóát alig fizet, van autója és családja. És mindezt a szovjetrendszernek köszönheti, amely ösztönözi az írókat és művészeket. És mindez igaz is volt. A híres szovjet író a szerencsések közé tartozott, aki éles hallással mindig el tudta kerülni, hogy olyasmit mondjon vagy írjon, ami a szovjet rendszernek ellentmond.

Radio Free Europe
 Hungarian Desk
 New York

Program Title: Sunday Letter. "E-25.
 Air Date: Nov. 17, 1957.
 Length: 9'20"
 Author: Sándor Márai.

ANNCR:

Most newyorki szerkesztőségünk jelentkezik. Candidus olvassa fel vasárnapi levelét.

NARR:

A kutya ezt gondolta: "Ugy kell nekem, miért hittem nekik? Én vagyok az egyetlen az állatvilágból, aki önként, a magam akaratából szerződtem az emberrel. Minden más kétlábat és négylábat csak törbe ejtettek, beszefogtak, aztán domesztikáltak. De én hittem neki, az embernek. Közébe tettem, amikor még ő is vadon élt, az erdőben, odasútem melléje, amikor feltalálta a tüzet, önként szegődtem társul a vadászathoz, aztán a házőrzésben, a végül hivatalosan barátja lettem. Óriási irodalmam van, nagy írók és költők foglalkoztak velem, a kutya és az ember különbs, személyes viszonyával. A teremtett lények világában én voltam az összekötő az Ember és a Teremtés más eleven alkotásai között. Nagy festők képein szerepelek, mint hölgyek selyemszoknyájának árnyékában pihenő öle, mint bátor társ az élet viadalában, mint házőrző, barát, segítő ~~hősiesség~~, embereket mentettem ki a háziaterről, elkergettem az éjszakai tolvajt és türtem, hogy gyermekek szájszába dugják puha kezüket. Mindezért nem kértem cserébe semmit. Néha egy csontot, egy pár falat ételhulladékot. Nagyvárosokban, ahol a civilizáció rideg nagánya néha bus embereket nevel, én voltam az egyetlen hűséges barát. Kézből ettem, hallgattam, amikor hallgattak, velük röhögtem, amikor jókedvűek voltak és térdükre fektettem fejem, amikor a szomorúság és a fájdalom sokogásra készítette őket. És mindezt önként. Társaim, a vadkutyák, távoli rokonsáim, a farkasok, mindig óvtak az embertől. Én hittem neki. Most aztán ugathatok. Itt fekszen, ebben a fémgolyó-

ban, s megszűnt számomra az értelme mindennek, amibe beleszülettem. Megszűnt körülöttem az idő és a tér. Hallottam, amint indulás előtt megbeszélték, hogy óránként huszonnyccezer kilométer sebességgel keringek majd az űrben. Ezt csinálom most, éjjel és nappal. A helyzet monoton. Semmi nem olyan egyhangú, mint a világűr. Űrsíron, a Földön, mégis jobb volt. Ha egyáltalán érdemes lenne még üzenni nekik, néhány értelmes vakkantással csak azt üzenném, hogy mindennek csak addig van értelme számunkra, akik és amik a FÖLDÖN születtünk, ³ amíg a térfogat, amelyben élünk, emberszabású, vagy kutyaszabású. De mihiást kilép valaki a világűrbe, különösen megváltozik a lépték. Már az is idegesítő, hogy a keringésnek nincs eleje, sem vége. Mit is akartak velem, amikor, megkérdezésem nélkül, kényszerítettek, hogy elmenjek a világűrbe? Még akarták tudni, van-e mód arra, hogy egy élőlény eleven maradjon a Föld légkörén túl? Kétségtelen, hogy élek. De mégiscsak kutya-élet ez. Táplálkozom is, egy csövön át állandóan kalóriák csorognak a belembe. ^{De/} Egy ökörcsont jobb lenne. Özívem dobog, de már nem tudom, miért dobog? Amit látok, félelmesen egyhangú. Nem tudok lelkesedni a közelből a holdért, sem a csillagokért. Egy mező, ahol eszokolva megkergettem a nyulat, izgalmasabb is, érdekesebb is, mint a világűr, ahol eszokoláscsokra irtózatos süketség és némaság felel csak. Ugy tanultam, a kutyasugatás nem hallatszik a mennyekbe. In vagyok az első kutya, amelynek ugatása, szószerint és valószínűszen, a mennyekbe hangzik. De senki nem felel. Helyzetem nem elviselhetetlen, csak teljesen értelmetlen. Kétóránként megkerülni a földgolyót, s közben emésztetni, kiválasztani, álom és ébredés között létezni, ez nem értelmes élet. Valahol túl és innen van a helyzet azon, ami az elevenek feladata. Ezt szeretném még nekik lecsabolni a Földre. A világűr végül is nem kutyaöl. És nem lepne meg, ha egy szellenkéz táblát akasztana ki valamelyik csillagra itt a közelben, táblát, amelyet a Földön néha vendéglők kirakatában láttam, ezzel a felirattal: "Kutyákat a helyiségbe hozni tilos." A Földön néha sértett ^(ez a állalom) ^(sz a állalom) De most, ezeröttszáz kilométer magasban, óránként huszonnyccezer kilométeres sebesség távlatából, megértem. Lehet, hogy kutyákat a világűrbe hozni tilos. De hasztalan vakkantok, már nem

Fig. 3.

hallják meg. A rádiócső, amelyet hasamra erősítettek, csak szívdobogásom élet-
jeleit közvetíti még. Ez a hang vad örömmel és büszkeséggel tölti el Őt
ófelenn. Hisznek benne, hogy űk is kibírják, amit a kutya kibírt. És mint vadá-
szaton, amikor engem küldtek előre losbe és űk ^{ar'an} lopkoáltak nyomomba, fegyver-
rel kezükben, úgy megyek most is előttük, ezen a különös vadászterületen, a
világűrben, a Tejútán, ahol még lopkoosva követnek. Mit remélnek, űfíle zsák-
nényt? Nem tudom. Már nem tudok semmit, csak azt értem még, hogy az ember kezé-
ben és közelében minden féltelmesen megváltozik. Szeretném, ha megértenek, a mit
én, az első élőlény, ezen a különös úton megértettem. Szeretném, ha megértenek,
hogy én, az élőlény, amely a Föld körül kering, émelegyek. De nem a keringéstől
émelegyek, émelegyek, mert eszembe jut, hogy ember, akinek Szent "erecs volt a
neve, közvetlenül beszélt hozzám és azt mondotta, vigyázzak, mert a Tudás az
öröcs műve. És ez nem volt afféle locsi-facsi beszéd. Most már értem. De hasz-
talan agatok, nincs remény reá, hogy a kutysugárzás felébreszti az emberi lel-
kismeretet. Mit is kénehetnék még nekik innen, a fángolyóból, a Nap, a csilla-
gok, a Hold és a Föld között, bezárva egy helyzetbe és egy sorba, amely olyan
szűk, mint egy rögeszne? Talán azt, hogy elevenek számára az élet értelme nem
a végtelenben van, hanem a végesben. Ha bírnek még igazolni, ziháló tüdővel,
kihagyó szívveréssel, azt csaholnám le a Földre, hogy igazán igazias feladat
az elevenek számára nem a világban van, hanem önmagukban. De reán nem hallgat
senki. Én csak egyszerű kutya vagyok. Neven Citronka. Szerettem élni. Gazdómat
is szerettem, az embert, aki aláult, kidobott, télviz léjében, az űrbe, ahol
ninden fagyos és lelketlen. Úgy rémlik, az engyloak nem állatbaniak. Senki
nem szól hozzám. Egyik gazdám, egy Pascal nevű könyvmoly, egy éjjel, amikor
lábánál hevertem, azt morogta, hogy a végtelen terek hallgatás iszonyattal
tölti el. Mit szóljak én? Ember, aki a Földön él, nem is tudja, mert nem tudhat-
ja, milyen közönnel hallgatnak a végtelen terek. Ezt csak én tudom, a kutya,
^{in max (vagy bony)}
A világűrnek nincs célja. Csak a végesnek van célja. Még meg tudják egy na-
^{in embert}
pon, De akkor már késő lesz. "Ezt gondolta és tovább keringett.

ANNEX:

Candidus vasárnapi levelét hallották.

Miami Garden

Free Europe
Hungarian Desk
New York

Radio Free Europe
Hungarian Desk
New York

Program Title: Sunday 4th ter. -B-26.
Air Date: Nov. 24, 1957.
Length: 9'20"
Author: Sándor Kársi.

ANNCR:

Most newyorki szerkesztőségünk jelentkezik. Candidus olvassa fel vasárnap
levelét.

NARR:

Egy mondatot idézünk. A mondat így hangzik: "A Kommunista Párton belül ma minden
író potenciálisan ellensége és megsemmisítője a Pártnak, akár milyen hűséges-
nek és lojálisnak is mutatja magát." A könyv, amelyből ezt a mondatot idéztük,
a Magyarországon is jólismert amerikai kommunista író, Howard Fast könyve.
Címe: "A nextelen Isten." Ez a könyv és ez a mondat befejez valamit. Ez a
könyv nem jelenhetett meg az esztendő előtti magyar forradalom ^{trójkönyv} ~~előzménye~~
nélkül. Howard Fast negyvenhárom éves. New York nyomortelepein született, ke-
servesen küzdötte fel magát az irodalmi világban, tizenkét év előtt tagja
lett az amerikai kommunista pártnak, világhírű, egyes művei, mint a "Szabadság
útja" és a "Tom Paine polgártárs" című regényei többmillió példányban kel-
tek el. A nyugati kommunisták szellemi kirakatakban Howard Fast volt a kiál-
litási dísz tárgyak egyike. Most leírta az idézett mondatot, egy könyvben, a-
melynek értelme, hogy egy nyugati író, aki minden hitét, ~~erő~~ ^{talán} tehetségét a
kommunizmusnak adta, meggyőződött róla, hogy a kommunistákkal nem lehet együtt-
dolgozni, de még létezni sem. Ez a newyorki könyveskirakatokban, a hónapban,
ott hever Howard Fast könyve mellett ^a ~~egy~~ másik híres könyv, Milovan Djilas
"Az új osztály" című észrevetése, amelyet Tito börténéből juttatott Nyugatra
ez a meggyőződéssel jugszláv kommunista, s ebben a híres, sokat idézett könyv-
ben olvasható a híres, sokat idézett mondat, amely így hangzik: "A korszerű
kommunizmus nem más, mint álkandósult, leppangó polgárháború az uralkodó

osztály és a dolgozó tömegek között. ^{Py.2.} És a másik mondat. És a két idézet egymás mellett, ebben a ^{nyelv} nyelvben, amikor a szovjetrendszer fennállásának negyvenedik évfordulóját ünnepelte, felel sokmindenre, amit az emberek lelkében semmiféle ünnepszég, propaganda, szatirikus-tüzijáték és mennyel kutyaugstás sem tud elbájosítani. Nem lehet véletlen, hogy ez a két könyv pontosan a szovjet fennállásának negyvenedik évfordulóján jelent meg és talán nem véletlen az sem, hogy a két könyv megjelenése nagyjából egybeesik a magyar forradalom első évfordulójával. Džilas börtönéből megüzente azt is, hogy a magyar forradalom a kommunizmus felbonlásának kezdetét jelenti és hasonlókat mond most a nyugati kommunista író, Howard Fast. És mind az olasz, francisz, angol írók, aztán a magyarok, ^{nyelv} akik börtönben vagy szabadon, de változatlanul vallják, amit Howard Fast mondott, ^{nyelv} hangosan vagy hallgatással, ^{nyelv} eddig, hogy "minden író potenciálisan ellensége és megsemmisítője a Pártnak, akármilyen hűségesnek és lojálisnak mutatja is magát. ^{A kommunista Džilas és Howard} ~~A két mondat tengelyén (valami fordult)~~ a világban. És szinte egy féngyő egy döglett kutyával kerina a főlegyő körül, hirdelve a szovjet technologia ^{nyelv} ócsóságát; itt a földön, az emberek lelkében, történt valami, aminek jelentőségét kezdő a világ megértendő ^{nyelv} paraszt és a munkás, mindenütt Nyugaton, negstiven ítélte meg a Kommunizmus negyven esztendejét. A magyar forradalom óta mindenütt a világban, ahol szabad választásokat tartanak, a dolgozó tömegek kommunista szövetségei keveskedtek. Most mintha a nyugati értelmiség árkesett volna választáshoz. A magyar forradalmat követő első hetekben Nyugaton elhangzott értelmiségi válságokban sok volt a spontán, az indulati, az emocionális kizengés. A szégyen, a felháborodás, az ^{nyelv} ócsulás ^{nyelv} elhangzott, ^{nyelv} azoknak tankjai lemeszárolták egy forradalmat és a nyugati értelmiség megértette, hogy a döntést nem lehet halogatni. Azok, ⁵ akik mindig hajlandók voltak kíméleti, türelmi időt engedélyezni a kommunizmusnak, tehat a társutasok, a szimpatizánsok, aztán azok, akik a nyugati társadalmi rendszerek hibái és tökéletlenségei felett érzett elkeseredésüket kompenzálták a kommunizmussal, akik mindig találtak mentő szavakat az "első negyvenedik évfordulón"

Page Eur
rinn Des
ch

Pg.3.

ven év" kegyetlenségeire és igazságtalanságaira és százéves távlatban ígér-
 ték önmaguknak és az emberiségnek a kommunizmus tökéletesedését; az elmúlt
 esztendőben megértették, hogy nincs mire várni. A magyar forradalom olyan
 volt, mint azok a tektonikus földrengések, amelyek lassú hullámmal tízezer
 kilométer távlat ^{okoznak} talajszusszalásokat. A nyugati értelmiség lelkében 6
 most, esztendő múltán, amikor a forradalom leéneztárlása által kiváltott első,
 emocionális válaszok elhangzottak, bekövetkezett a második talajrengés, a szán-
 vetés, a minden következménnyel leszámoló álláspont ideje. Džilas szánót vetett
 és minthogy kommunista országban vetett szánót, könyvének következménye, hogy
 reaktívai néhány évvel megtették büntetését. A magyar írók, akik a
 forradalomban vetettek szánót a kommunizmussal, a világ morális szolidaritá-
 sát érdemelték ki és remélni kell, hogy ez a szolidaritás megkönnyíti nehéz
 sorsukat. Howard Fast az amerikai demokráciában volt kommunista, sőt diszkom-
 munista, a könyvének, a "Nemtelen Isten" című megsemmisítő szánvetésnek nincs 7
 más következménye a szerző számára, mint volt-kommunista társának megérté-
 sa. Ez lehet negatív, lehet pozitív, de bizonyos, hogy Howard Fast szabadon írt,
 amíg kommunista volt Amerikában és szabad ma is, amikor itél a kommunizmus
 felett. Két fontos könyv, két fontos mondat, két döntő pillanat ^{sz} /s két idézet.
 Ami következik, mert most már nem maradhat el, az nem a Párt, nem is a kommu-
 nizmus időszertű módszereinek bírálata, hanem a Kommunizmus eszméjének töké-
 letes revisiója. Ezt a nagy revisiót nem végezheti el hatáson más, csak az
 orosz értelmiség. Az a különös, új ^{erőtelenség} ~~szellemi~~ ^{szellemi} ~~erőtelenség~~, amely spjtnikot és technolo-
 giát adott a Szovjetnek, amely érzi hatalmát tudja, hogy az új hatalmi arc- 8
vonal, amely a Szovjetben az életükért és karriérjükért marakodó pártvezérek
 körül kezd kialakulni, Párt és Hadsereg mögött és felett; az igazi hatalmat
 jelenti. Es ennek az új hatalmi arcvonalnak, a Szovjetben és a szabad vi-
 lágban, egy napon tudatosítania kell, amit a kommunizmus módszereiben csáló-
 dott értelmiségiek, a Džilasok, Fastok már tudatosítottak; meg kell értenie,
 hogy a kommunizmusban nemcsak a módszerek elviselhetetlenek, hanem az eszmé
 is, amely nem emberszabású.

ANKCH.Candidus vasárnapi levelét hallották

Móris Rieder 8.40

Radio Free Europe
Hungarian Desk
New York

Program Title: Christmas Letter.
AIF Date: Dec, 25, 1957.
Length: 9'20"
Author: Sándor Márai.

ANNCR:

Most newyorki szerkesztőségünk jelentkezik. Candiós olvassa fel karácsonyi levelét.

NARR:

Ez az első karácsony az emberiség történetében, amikor a hírt, hogy megjött a "Mennyből az Angyal", már nemcsak a betlehemesek hirdetik, hanem a tudósok is. Fizikusok, asztronómusok, matematikusok az elmúlt néhány évtized csillagászati felfedezéseiből azt a következtetést vonták le, hogy a világkép az ember számára tökéletesen megváltozott és lehetetlen tagsóni annak a lehetőségét, hogy ~~ebből~~ a világban "élet" más bolygókon is van, nemcsak a Földön. Ami sokáig ábrándozás volt, költők jóslása, vagy vajákosok és babonások találgatása, ma része a tudományos vizsgálatnak. Ez a század olyan meglepetéseket hozott az ember számára, amelyekkel az emberi képzelet csak küszködve tud lépést tartani. A Föld egészen kicsi lett az ember számára, s ugyanakkor a Világ olyan nagy, hogy már nem fér el az ember fogalomtárában. Ez az új világkép nem fér el többé a "térben", sem az "időben", mindezeket a fogalmakat ki kell dobni az űrhajóból, amikor az ember utra kel, hogy elhagyja a Földet, gondolatban, vagy valóságosan. Ez az új világkép már nem geocentrikus, nem is solarcentrikus, mert egyáltalán nem "centrikus" többé. Ha van központja, az nem lehet más, mint az Isten. Az új asztronómiai világkép théocentrikus, mert nem lehet más. A rádióteleszkop érzékeltesen mutatja az új világképet, amelyen belül galaxisok milliárdjai ütkeznek össze, s minden ilyen galaxison belül a mi naprendszerünkhöz hasonló naprendszerek milliárdjai születnek és pusztulnak minden pillanatban, bolygókkal, napokkal, szünetlenül. Az ember ocsúdik és hunyorogva bámul ebbe a szikrázó új világkép-

Free Eur
Asian Des
ch

Erre Eur
rinn De
ch

2.

be, amelynek fény- és hőfékában minden megsemmisül és hamuvá omlik, amit ~~az~~
~~amíg~~ eddig a világról, az életéről hitt és gondolt. A biológus és a fiziológus
főszázad előtt még jóhisszenűen beírta a megállapítással, hogy "élet ott van,
ahol anyagcsere van." De az új világképben, csillagászati értékjegyekkel is
kifejezhetetlen mennyiségű csillagon és bolygón, feltétlenül van ^{élet} élet, talán
organikus anyagcsere alakjában, talán máskép, fejlettebb, fizikai, elektromagne- 3
tikus, vagy éppen matematikai alakzatban. A világ indulat, állandó cselekmény.
Mintha Platon és Schopenhauer világképe kapna tudományos igazolást a mi i-
dőkben, ^{a világ, mely a szellemi szférákban} az ember sokáig beírta a ptolemeusi világképpel, amelynek központ-
ja volt a Földgolyó, ^{ami} azóta Kopernikus figyelmeztette, hogy a világ közepe a
Nap, és az évvel később Kepler és Galilei igazolták ezt a feltevést, amelyet
ma sutba kell dobni, mert a világnak nincs többé közepe, csak cselekménye
van. És ennek a világocselekménynek, az új világképnek, értelme az élet, - más-
képen is, anyagtalanabb, szellemibb értelemben, mint mi itt a földön az éle-
tet ismerjük és elképzeljük. A tudomány, az emberi szellem most először kény- 4
telen számolni azzal, hogy ezek a felsőbbrendű lények, más bolygók eleven-
jei, léteznek, vannak, messze túlhaladták fejlődésük során a mi ismereteinket
és létezési formáinkat, a tudomány most először kénytelen hinni abban, hogy
az angyal lejöhet közénk a Mennyből, talán már itt is van, csak mi, vakai ^{palotái} kez-
gők az élet nagy iskolájában, még nem látjuk, nem érzékeljük őket. Amit a nép-
szerű tudományos irodalom fantázia-izgató regényei valaha is jósltak a
Mars-lakókkal kapcsolatban, egy mai asztronómus, vagy fizikus, matematikus
számára ~~nincs~~, az emberi értelem határain belül követhető feltevés termé-
szetes következménye. Ha az ember ki tud dobni a világűr ^{és jövedel} tőszébe egy fém- 5
tokba zárt ^{szellemi} eleven testet, amely ma döglött kutya alakjában kering a Föld
körül, akkor bizonyos, hogy más bolygók másféle élőlényei ^{és tudnak} interplanetáris
életet ~~is~~ tudnak élni. Nincs messze az idő, amikor az ember elindul az űr-
hajóval a világűrbe, s lehet, hogy más planétákon felhangzik a "Mennyből az
angyal" képletére a "Földről az ember" szólam. Valami történik, amit már
érezünk, fényképezünk, vizsgálunk, de még nem értünk. Amíg sputnykok és

36
 rakták keringenek az ember akaratából a Föld gravitációs terén túl a világ-
 űrben, más bolygókon másféle élőlények épen így végrehajtanak ilyen vállalko-
 sásokat. A babona, a hiástória fecseghet repülő csészealjokról dajkneséket,
 de a korszerű tudós nem tagadhatja a lehetőségét annak, hogy más bolygók é-
 lőlényei más feltételek mellett épen úgy utra tudnak kelni a világűrben,
 mint az ember. Lehet-e és hogyan lehet megismerni a Szellemeket, az Angyalo-
 kat, vagy Démonekat, akik a galaxis egyik naprendszerének egyik bolygóján
 közöttünk, paraziták között, láthatatlanul élnek? És talán csak annyit törőd-
 nek velünk, alacsonyrangú élőlényekkel, mint mi a virussal, vagy az egyesített
 algával, amely velünk együtt tanyázik ezen a Földön? A misztikusokat kine-
 vették, amikor arról beszéltek, hogy látták a Földön a Mennyből az Angyalt.
 Kétszáz éve élt egy angol misztikus, író és rajzoló, William Blake, aki séta
 közben nagyokat köszöngött a láthatatlan lényeknek és a kérdésre, kinek kö-
 szönt, természetes hangsúllyal felelt, hogy "Szentpál" üdvözölte, aki épen
 erre repült. "Kortársai bolondság tartották. Lehet, hogy az volt. De lehet,
 hogy misztikus volt, tehát látott valamit, amit a korabeli emberek nem ér-
 zékeltek. Ptoléméus számára a feltevés, hogy a Föld nem a világ közepe, épen
 olyan bolondság volt, mint Kopernikus és Galilei számára a feltevés, hogy
 lehetséges egy másféle világ is, ^{amely} amelynek a Nap a közepe. Ma itt a fény-
 kép, amely a világűr egy porszemnyi térfogatát mutatja, ^{az a kopernikus} belső naprend-
 szerek milliárdjai élnek. Évezredek teltek el és az ember várta a Mennyből
 az Angyalt. Lehet, hogy már eljött. Lehet, hogy már itt van közöttünk, aszta-
 lunknál ül, közöttünk tartózkodik, hallgatja beszédünket, féltelmes és nagy-
 szerű, hetvenkedő és megrettent terveinket. Beszéljünk csendesen és nézzünk
 körül néha, mert lehet, hogy hallgatózik Valaki. Nézzünk körül, önmagunkban
 és a világban, a két térfogatban, amely végtelen. Értsük meg, hogy nem vagyunk
 egyedül, szemmel tartanak. Ki? Nem tudjuk. Talán a Mennyből az Angyal.

ANNCR:

Candidus karácsonyi levelét hallották.

g. 40
 W. Blake

Free Eur
arian Des
ch

Radio Free Europe
Hungarian Desk
New York

Program Title: Christmas Letter.
Air Date: Dec. 25, 1958.
Length: 9'20"
Author: Sándor Márai

ANNCR

Most newyorki szerkesztőségünk jelentkezik. Candidus olvassa fel karácsonyi levelét.

NARR

Az elhunyt pápa, XII. Pius, egyik karácsonyi beszédében ezt üzent a világnak: "Pacta sunt servanda", a szerződések be kell tartani. XII. Pius pápa 1941 karácsony estéjén mondotta ezeket a szavakat, egy pillanatban, amikor nagyon sötét volt a világ, csak a foszforos bombák lidérces fénye világított az Unnepe^{is} éjszakában. Ezek a szavak ^{szómar} szhangzottak arról a magas órhelyről, ^{ahonnan} ahol az a nagy pap és nagy ember, a közelmúltban elhunyt XII. Pius pápa figyelte az emberi sorsot. Aki valaha szemközt állott az elhunyt pápával, nem felejtí el soha a pillantást, amellyel ez a rendkívüli ember figyelt a világra. Volt egyféle merev, hideg fény ebben a pillantásban, mint-
 ba tűlnézne mindenen, ami földi, ami emberi, ^{és} ugyanakkor volt a pápa lényében egyféle alázatos emberiség. Mindig az égre figyelt, ^{ezt mondotta, szótlanul,} a lénye, ^{vali} a pillantása, ^{vali} de ^{szómar} sorsával itt volt a földön, az emberekkel tartott, ^{segíteni akart} segíteni akart. Askétikus ember volt, s olasz nyelven az ilyen embert így nevezik: "a test már csak köntös rajta", "della carne anchor vestita". ^{szómar} ^(szómar) Ez az ember lélek volt. Ezen a karácsonyon fel kell idézni ennek a ritka embernek emlékét. Mit látott az elhunyt pápa, magas órhelyéről, ezzel a hideg fényű, merev pillantással? Féltelmes volt, amit látott, ^{egy} emberi világot látott, ahol a szerződések mindenféle felbomlottak. Ezért mondotta, a háború egyik tragikus ^{szómar} karácsonyestjén, hogy "pacta sunt servanda". Minden ezen mulik: nem a szerződés betűjén, hanem a szándékon, amellyel az emberek az emberi együttélés megegyezéseit szolgálják. Látta, hogy a szerződés ebben a

világban már csak papirrongy. Előrelátta mind a yaltákat, ahol szerződéseket fogalmsznak, melyek betűszerinti értelemben ^{lelkes} nem embertelenek, de a kivétel embertelen, mert a szerződő fél nem tartja meg a szavát. Láttá, mint lesz a Tudomány a Hatalom eszköze és tudta, hogy az ^{erdőg}, a Rendetlenség Hercege akkor a legbatalmassabb, amikor a Tudás foggyverével jár körben a Földön. Láttá a szenvedést, minden fajta, minden nép szenvedését és segíteni akart. ^{madárka} **3**
Hitt az isteni Gondváselésben, amelynek szándéka nélkül ~~szándéka~~ ^{szándéka} tolla sem hull ki", ~~hisz~~ ^{egy új dolog} a katolikus költő, Babits, ~~szándéka~~ ^{szándéka}. De tudta, hogy a Gondváselés, a Születés és a Halál sarkosillagai között, reánk, emberekre bízta, hogy sorunkat itt a földön eligazítsuk. XII. Pius olyan pápa volt, akiben a szellem ^{és a} **4**
^{csak a cányal} ~~szándéka~~ ^{szándéka} égett. Miveltsege teljesen korszerű volt és a tudomány mindenféle időszerű változtatát megismerte és figyelte. Olyan korszakban volt pápa, amikor az emberi tudás a világképet felismerhetetlenül megváltoztatta: hitelas és tudományos bizonyosságot kaptunk mi, emberek, arról, hogy ez a bolygó, amelyen élünk, nem a Világmíjdenség közepe, ahogy a Naprendszer, amelynek **4**
vonzásában ez a mi kis bolygónk kering, nem központja semmiféle világképnek, hanem ezermilliárd galaxis egyik galaxisában ezermilliárd naprendszer egyik naprendszerének egyik parányi bolygója csak. ^{és a} ~~és a~~ ^{megváltozott} megváltozott világképben XII. Pius volt az első pápa, aki nemcsak hitte, ~~szándéka~~ ^{szándéka} amit minden hívő ember, pápa és laikus, minden időkbén hitt, hanem tudományos bizonyossággal tudta is; hogy a világnak nincs más központja, csak az Isten. Valahogy így nézett a világra és a mindenségre ez a különös, nagy pápa ^{és a} ~~és a~~ ^{vész} vészes pillanatban, amikor minden emberi megegyezés felbomlani látszott, azt Uzente az emberiségnek, hogy a szerződéseket be kell tartani. Halála évében, karácsony **5**
napján, ez a követelés ^{szándéka} ~~szándéka~~ ^{szándéka} és sürgetőbb, mint volt azon a régi karácsonyon, amikor kimondotta. Ezért nem árt "pacta sunt servanda" szavait újra és újra elismételni. Más is mondott ez a nagy pápa. Askéta volt, de nem volt dolorista; tudta, hogy a fájdalomnak és a szenvedésnek van nevelő, tanító ereje, "pathet mathos", a tanulság, amelyet a szenvedésből szerzünk meg, nagy nevelő. De nem akarta, hogy az emberek feleslegesen szenvedjenek, s ezért

Free Eur
Asian Des
ch

Fg.3.

egy alkalommal, amikor az orvosokhoz beszélt, azt mondta, helyesli és megéri, ha a korszerű orvostudomány fájdalomcsillapítókkal siet a szenvedők segítségére, de figyelmezteti az orvosokat, hogy a túlságos készséggel adagolt idegnyugtatók és kábítószerek veszedelemesek, mert az emberek, akik az élet fájdalmas felelőssége elől lépten-nyomon idegcsillapítóba menekülnek, végül lethargikusok lesznek. És a lethargia nagy veszély. Ezért kérte az orvosokat, adagolják óvatosan az idegnyugtatókat, a kábító porokat. Ezen a karácsonyon érdemes felidézni az elhunyt nagy pápának ezt az intését is. Mert a lethargia ^{neurotik} ~~neurotik~~ / ^{patológikus} / patológikus értelemben, hanem köznapri vonatkozásban is a nagy veszélyek egyike. És ilyen lethargiának sok jele van most a világban. A tanácstelenség, a perspektívátlan szenvedés időszakok ez és mind több ember úgy érzi, egy világban, ahol már nem tartják be többé az emberi meggyezéseket, nem is lehet másképpen élni, csak lethargikusan, közömbösen. A nagy pápa előre látta ezt a veszélyt, és ezért nem szenvedést hirdetett, hanem öntudatot követelt; öntudatot ahhoz, hogy a szerződéses ember és ember, aztán ember és Isten között érvényesek maradjanak. A világ, amelyet ^{világ} ~~világ~~ / ^{világkép} / világkép, amelyet feltárulni látott, az emberi sors, amely fölé hajolt, csak a hit fehérítésére hevített erejével volt ^{előrelépés} ~~előrelépés~~ / ^{előrelépés} / előrelépés. De az ilyen égő hit keveseknek adatott meg. Ezért a pápa, sláztatosan, azt kérte a hívő emberektől, maradjanak öntudatosok, ne fásuljanak el. Egy angol történetrő, Toynbee, nemrégén beutazta Kelet és Nyugatot és uti beszámolójában egyhelyt azt írta, a földi helyzetek olyan különösen eltorzultak, hogy "Jézus, ha ma csónakba szállana, hogy Tiberissből átkeljen a galileai tavon, a tó ^{két} / két partján állomásozó állig felfegyverzett hadosztatok sortűzét kapná." Ilyen a világ, ezen a karácsonyon. Élők és holtak, nagy szellemek és szenvedő ^{emberek} / emberek / millióráok, mit üzenhetnek még egymásnak? A holtak, nagy pápa azt üzeni, hogy nem szabad lethargikusnak lenni, mert "pactis sunt servanda."

ANYCR

Candidus olvasta fel karácsonyi levelét. Itt a Szabad Európa Rádiója.

MÁRAI SÁNDORNÉ LOLA LEVELEI

VII. 23.

Édes A-m

vége egy délelőtt egyedül itthon. Suse reggel első nap üzletébe R. irodába, Liesel a gyermekkel a szokásos másállapot vizsgálatára orvoshoz és én békességben itthon. Az előbb hívott fel telefonon Paul túl keveset vagyok vele, pedig a legkellemesebb, bár Suse és a többiek is a régiék, aztán felhívott Anne, hogy egy óra körül lunch után jön értem és elmegyünk megnézni a múzeumot. Utána elvisz Susehoz a boltba és majd vele jövök haza. Szünet nélkül esznek R. egyetlen szenvedély ügy is néz ki. Ma reggel végre megírtam össz lapocskákat, New Yorkba csak Anne Wintereknek, Oconneleknak Nininek és Ranschburgnak, persze Stern's-eknek még tegnap, ma van a szent inventorie-day, biztosan dúlnak a banyák, amiért nem vagyok ott. Marcellenak és

Laxeknek már múlt héten írtam, más senkinek nem írok oda. Írtam Bán M.-nak Zoltánnak és Lajosnak is csak egy lapot, aztán Papp Gézáéknak Marcozzinak és Jacobsennek, másnak oda sem írtam. Zsaszáéknak sem, mert minek? Mához egy hétre repülök vissza, addig még írok. Most érkeztek meg Liesel és a gyermek, megjegyzem valóban gyönyörű és nagyon édes, ha kevesebbet művelne vele Suse, akkor nagyon tűrhető lenne. A másik gyermek csak 14 hónapos de már jár és kezd beszélni, ott egy kis baj van a kinézéssel, de majd talán kinövi, kicsit satnya „de jól áll neki”! Szerencsére messze laknak. Nem tudom írtam-e Paulától kaptam egy nagy üveg finom kölni vizet, jó ajándék, Suse saját gyártmányú kötött ruhákat akart rám tukmálni, 250 d-os ruhák!!, de kicsi nekem az övé, és nem is nagyon kell, így erről lemondtam.

Édes A-m most jött meg vasárnapi leveled. Nem hittem hogy a special delivery ilyen gyorsan megy, úgy számítottuk vasárnap kapjátok meg, így is jó. Hétfőn talán a Jánosnak írt lapom jött meg, aztán már rendszeresen a leveleim. Szörnyű lehet a hőség és ilyenkor mégjobban sajnálom hogy nem vagytok itt! Lehet olcsóbban is lakni motelban, 4-től 6-ig naponta, ez egyszer igazán megvalósítható! Nagyon örülök hogy olyan jól megvagytok, János egy édes és igazán mindent tud mit hogy kell. Csakhogy a csekk is megjött. A cikket tedd el nekem. Hol voltatok Laxekkel vacsorázni? Remélem City Islandon Velencében? Csak aludjon János az ágyamban ebben a hőségben, de meg ne hűljön! Vendéglő felfedezések nem lehetnek valami változatosak, ha majd jövök, főzünk, meglátjátok milyen finom hamburgert, már én is alig várom. Itt semmi nagy főzés, épp úgy van minden mint régen Berlinben volt, ami nagyon jó és itt még alkalmasabb. Suse nagyon lebeszél a pulykáról, egy „lasagnara” van gusztusuk, ami végül szintén csomó pénzbe kerül, most arról van szó, h. ezt fogok én bevásárolni és megcsinálom valamelyik este mire meghívjuk az egész családot. San Franciscoról lemondok, ha te is lebeszél, pedig nem lenne nagy eset, de főleg az hogy egyedül megcsinálni nem túl vonzó. Mexico azt hiszem nincs olyan közel és elég komplikált, így azt hiszem ezt is kihagyom, állítólag van valami Mexico szerű városrész itt, ezt majd megnézzük. Számomra a legjobb a tiszta, tündéri idő, illatos levegő nagyszerű klíma. Szó sincs „smogg”-ról, amikor itt erről beszélnek, az olyan mint New Yorkban a „végre egy igazi jó nyári nap”. Este hűvös, de kabát nem kell, egész éven alig kell mondja Suse, nincs is télikabátja. Ez jó itt. Minden más? Azt hiszem ahogy az ember berendezi magának. Valamit ki kellene találni a Free

Europeai San Franciscoból, azt mondja Paula az egész európai, gyönyörűen fekszik és épp olyan jó a klímája. Hát talán..?

Fürdeni még csak egyszer voltam, de ők nem járnak így nincs rá alkalom és mint írtam a Csendes-óceán sem csendesebb mint az Atlanti, csak melegebb. Mindenképp megyünk még egyszer amíg itt vagyok. Holnap kimegyek Pauláékkal délután a Santa-Monica beach sétányára, ezt már autóból láttam, ők állandóan oda visznek fekvőszékeket és ott pihennek. Ez egy hosszú pálmásor szép alle, lehetne Nizzaban, erre emlékeztet az egész legjobban. A pálmák nagyon különösek itt. Sehol ennyi „szomjas” pálmafát és sehol ennyi „részes” pálmafát nem láttam. Minden olyan mintha ide telepítették volna, mint az egész város a világ minden fajtájából összerakva. Kint a desertben ahol vasárnap az óriás és isteni hegyekből lekocsikáztunk egész más vegetáció van, főleg úgynevezett „Josuah” pálmafák, különben akácok és más hazai fák, fent persze fenyők és redwoodok szintén egy fenyő fajta és csodálatos kék és zöld madarak. Főleg a remek tiszta idő és levegő amit élvezek itt. Most megyek Liesellal ebédelni, aztán várom Annet. Vigyázatok magatokra és remélem még kapok levelet. Kíváncsi vagyok az egyfelvonásosra. Talán lehetne itt a nyersfordításokkal valamit csinálni?! Illió Illiószor

Talán lehetne itt a nyersfordításokkal valamit csinálni?! Illió Illiószor

After 5 Days Return To

Mrs I. Marai c/o Stern
10341 Almayo Ave
LOS ANGELES 6, CALIF.

Mr Sandor Marai
100 Park Terrace West
New-York 34 N.Y.

VIA AIR MAIL

Péntek 11.6

Édes A-m, most jött El paso leveled és Houston lapod. Este akartam részletesen írni, de úgy látom le akarod rövidíteni az utadat így hamar küldöm a levelet Miami-ba, hogy még ott érjen. Nagyon örülök hogy eddig így ment minden, de nem csodálom hogy elfáradtál ezekben a távolságokban és látnivalók tömegében. Azért gondolj rá hogy itthon megint a munka és „klíma” vár, és ha nem is mégy ezek után Puerto Ricoba, ahogy látom, legalább pihenj ott pár napot. Talán nem Miami-ban ami azt hiszem Rockaway dependesza lehet, de útközben biztosan láttál szép beach helyeket, ahol néhány napot eltölthetsz. Feltétlen „pihend ki” az utat mielőtt haza jössz. Ha nincs elég pénzed küldök. Ha nagyon sietsz, de talán ha nem is sietsz nagyon még szerencséd lehet Máriához. Milyen „zúr” van megint körülötte nem tudom, de semmit se lehet érteni, ami körülöttük van? Úgy volt hogy ma repül vissza, miután kihisztériázta magát a hotelban, másnap ment az iratokat elintézni, lejelentkezni még egy pasi volt vele onnan valami Borsy Detre, (hogy ezek honnan szednek össze mindent és mindenkit?) aki rögtön megkapta a német visszautazást, de tőle megtagadták ismeretlen okok miatt, úgyhogy a repülőjegyet át kellett tenni bizonytalan terminusra és megindítani Bonnal az elintézéseket. Így ő még itt van, reméli hogy hétfő keddre el lesz intézve, 18-án premierje, de ha nem lesz mindent le kell mondani. Naponta felhív és szemmel láthatólag boldog, hogy ezt megteheti. Lebeszéltem a kijövésről, nem is érek rá, de ma is találkozom vele Modern Art-ban. Thassyéknál ebédel, akik engem is hívtak általa, de „dolgozom” lemondtam, holott nem dolgozom, mert cserélnem kellett valakivel akinek holnap egy esküvőre kell menni, így holnap leszek bent. Nem bánom egyszer. Egész héten a „china”-ban nagyon kellemes volt, holnap is. Lajostól jött egy angyali fénykép 18 éves korából, el lesz ragadtatva, majdnem bógtem mikor megláttam, nem tudom miért? És egy nagy „Terv” hogy készüljük rá majd elmenni itt az olasz követségre aláírni okmányokat mert én veszek egy öröklakást Sorrentóban, amit azért vesz az én nevemre hogy ne legyen örökösödési adó, de ő életfogytiglan használhatja! Valma Lajos dolog, majd elolvasod! János egész héten dolgozott a laundryban kihordott egy barátja helyett aki beteg, napi 2—3 d-t keresett. Jü. Tegnap felhívott Lax, nincs-e szükségünk semmire, nagyon kedves, mikor jössz, szeretnének ausfürholni minket, mondtam én nem tudok este nagyon fáradt vagyok. Ma felhívott Klári jöjjünk oda ebédre vasárnap Jánossal, mondtam: igen. Egyszer muszáj, aztán már úgyis itt leszel és majd meg kell hívni őket, veszek egy hét szabadságot ha jössz. Talán Zoltán is itt lesz, azt írta 6-án jön, jó lenne. Kifizetéseket elintéztem, csak a patika maradt ez nem sürgős. Vigy magadra édes anyádom, próbálj egy pár napot pihenni dolgozni, ott összeszedni az útinaplókat. Idő itt úgyis oly ronda, addigra talán kitarvaszodik. Örülök hogy megjött utánad küldött levél El Pasoba. János iskolában, most megyek Máriával találkozni, azt fogom neki mondani a week endre nem leszünk itt, kimegyünk Conneticutba, ráérek jövő héten újra együtt lenni vele. Illió illiószor

Ui. Még egy levelet küldök ma este Miami-ba, ha nem találsz ott kettőt, akkor kérd meg őket, hogy küldjék vissza a feladónak, ha jön posta. Nagyon udvariasak.

MÁRAI SÁNDOR FOGADOTT FIÁNAK LEVELE

Mama, Papa

Nagyon jó volt, hogy hallottam rólatok, első üzleti telefon Con Edison fizette, a telefonszámla még nem érkezett meg. Mellékelten találtok egy csekket.

Jövő héten egy hetes szabadságra megyek, a júl. 4-i hetet Cape-n töltjük, további egy hétre Kanadába megyünk, hogy megnézzük a 67-es expót. Így, ha nem kaptok levelet tőlem egy ideig, ne aggódjatok.

A dolgok nagyon jól állnak, a szomszéd lakást még nem bérelték ki, így a ház fele az enyém. A háziak nagyon kedvesek, jó barátok vagyunk, főleg a lakbér fizetésének napján.

Nem tudom említettem-e, van egy garázsom, 5 dollárral több, de nagyon megéri.

Örömmel hallom, hogy jó az idő, végül is itt is kellemes.

Ennyit tudok most írni, azonnal írok, mihelyt hazajöttem a szabadságról.

János

MÁRAI SÁNDORNÉ LOLA NAPLÓJÁBÓL

90.)
Salerno, 1974. július 28.

(Furcsa álmok Terka!? Bemászott hozzá az ágyba!? Ő kidobta. Terka vendégeket hívott, hogy Őt szórakoztassa! Homann Bálintot és még egy német államférfit! Lax jött be, vörös, locknis haja volt!! „Bevettük-e az orvosságokat” - kérdezte?!) (Badar álmok !)

Vasárnap. Reggel fürdő - de. háztetőn fekvés. Lustálkodás. Kész ebéd! Ha én olyan szorgalmas lennék mint ő - mi mindent tudnék elvégezni! Eljátszom, ellustálkodom az időt. Ez gyönyörű, meleg nap. Reggel korán üres fürdő. Sima tenger. Mi jó itt? A tenger. A levegő. Az időjárás. A lakás. Mi kell még?! (Du. alvás - Mamának írtam álomban levelet és Oncitól jött egy kártya álomban.) Este végre Lujzának írok - A többire nincs időm. Öntözni kell, háztetőn kis vacsora készítés. Talán holnap szorgalmasabb leszek?!

29.

A hétfő „zafard”-ja! Posta várás. Semmi. Reggel tenger - napsütés - hústalan ebéd kitalálás. Du. Ő megy be - postán semmi - (kávét hoz nekem, hogy ne kelljen lemenni. Csak itthon jó! Nem szeretek lemenni!)

30.

Jó meleg - Hűvös esték - teraszon . Olvasás. Gábor Áron „a mondanivalók” beszélnek helyette. Jó újságíró, megfigyelő. Ha még igazi író is lenne - jobb volna!

Nehéz tárgyilagosságnak lenni ebben az indulatoktól széthúzó világban!

Nixont már „nagy ágyúkkal célozzák!”

Du. városba kellett mennie.....drágaság! Semmi „extra”-Postán, „Kék.....”

Párás hőség. - Éjjel háztető üdítő! Esti öntözés -

31.

Párás levegő. Nyitott ablaknál jó alvás. Végre levélírárok. Marcelle - Zsazsa - Ági - Joán

Korán reggel fürdés. Jó tenger, lehűt egész napra. Apa szül. napja (106!) Lehetséges?! Még él!! Kis Jenny születésnapja, 3 éves!!! Megkapták-e a „vörös kártyát”, amit küldtünk? Az idő fictio! 106? 3? Reggel tenger. Gyógyfürdő. Hal vásárlás - „Olisei” kitűnő - gyümölcs, kenyér, tej. 1500 líra. Azelőtt a fele volt. Posta: csomó elkésett 2-3 hónapos újság folyóirat - Semmi levél. Forró párás nap. Alvás du. együtt uzsona. Konyhában meztelenül jégszekrényből hideg kávé tej. Kitűnő. Hol lehet jobban „nyaralni?” főleg zavartalanabbul! Személyzet és idegen nélkül!! Csak olyan család vendégnek örülnék, akivel így lehet ülni!! (Hol van?)

Mária telefonál Rómából - szerencsére Ő volt a telefonnál. Mennek Svájcba nyaralni.

Este hűsülés késő éjjelig a háztetőn - Öntözés - 10 óra után jön a víz nem kell hajnalban felmászni!

aug.1.

Fűt-fűt-fűt a nyár. Napok óta 30 fok. Jól esik. Korán reggel tengerben - sima - üdítő. „Medúza” a közelben. Kisfű a neptunvillájával és a vízi szemüvegével kihúzza a vízből. Különös állat - mint egy nagy felfújott kemény fehér plasztik zsák!

Hústalan evések! Lehetetlen a rossz ízetlen kemény húsokat venni. Lujza ugyanezt írja Ausztriából. 3 és fél hétig utazott a levele! Csomó régi elkésett nyomtatvány - meztelen élet - kitűnő - zavartalan - Du. alvás - jégbe-hűtött tejeskávé.

Postarestanciám végre elintézve - háztetön levegőzés estig. Ő az „Erősítő” befejező sorait írja. Szeretném olvasni. - Remélem, nem túl pesszimista.

Valaha ilyen nyaralásról ábrándoztunk, mint most itt öreg napjainkra megkaptuk. Jobban és kényelmesebben sehol nem lehetne! És „budget”-on belül!! dacára a drágaságnak, felmenő áraknak!! Rendcsinálás íróasztalomon. Esti levegőzés háztetön. Ricsaj szomszédék erkélyén. Mirella 3-ik szül. napja! Szörnyű alakokat szedett össze. Larmelina korán elzavarja őket, 0 óra után csend.

2.

Változatlan nedves hőség. Nem zavar. Korán tengerben puha bársonyos víz, nem akaródzik kijönni. Karkötő óráam mutatja az időt a vízben. Ő is reggel jön le!! (végre rájött!!) Reggeli előtt!! Ez nem jó. fél 11, mire hozzáül a reggelihez. Nem tud korán kelni. Este befejezte az „Erősítő”-t. Nagyon örülök. Holnap nekikezdek az olvasásnak. (kicsit félek)

Paradicsomlében úszik az egész ház! Mindenki „befőz”, mint régen otthon. Nem lehet kihagyni. 360 üveget főznek be Larmelináék. Teherautón viszik mázsaszámra a paradicsomot. Fő eledelük. Talán jót tesz. Jobb, mint a konzervek?! Én nem főzök be. Régen a Mikó u.-n még csináltuk! (nem én! de a személyzet!) A végén már nem is -) Itt hozzátartozik az élethez! Elteszik az „alircit” besózva. Lekvárt főznek a „szezón” gyümölcsökből, minden, mint régen. Csak autó, televízió és jégsekrény mellett. Du. pihenés. Bemenjek városba? Tejeskávé jégsekrényből. Jól esik neki, Ő dolgozik. Javítja, jegyzetekkel látja el az „Erősítő”-t - Nem megyek be - meztelen, „Miami short”-omban legjobb itthon. (Mirellának kellene csokrot venni. Lebeszél. Meggondolom!)

3.

Víztelenség, déli 12-től éjfélig! Ilyen hosszú még nem volt. Szerencsére víz tárolva. Reggel fürdő - tenger - vásárlás, „alirci” húst beszüntettük ebben a hőségben! Nem is kívánjuk. Undorral nézem a mézsáros kirakatokat, a beáztatott, bekent utálatos húsokat! Vettem egy doboz csokoládét Mirellának. Odaadom alkalomadtán. Elkezdtem olvasni az „Erősítő”-t, érdekes, olvasmányos, a mondanivalója eleven, mint minden írása. Hogy lesz tovább?...a kereszténység?...a téma?! -

4.

Este éjfél után hűvösödik, nyitott ablaknál alvás. Jól esik meztelenül. 4-kor ébredés, fekvés, amíg világosodik. ablak behúzás - roló igazítások. reggeli....., hogy a keleti ablakokat lezárja, amíg elmegy a nap. Vasárnap szomszédék kora reggeltől „paradicsomoz”-nak - éjfélig ültek a terrazon, várták a szokásos esti vizet - este nem jött. Fel kellene menni vizeket tárolni - nem megyek. 8-kor korán tengerbe - a vasárna-

pi tömeg előtt. Frici szül.napja. 80 lenne! 21 volt, mikor elesett a háborúban!

5.

Blaumontag. Reggel 8-tól éjfélig egy csepp víz nem jön. Erre nem számítottam. Több mint idegesítő. Nedves, párás hőség. Hideg szendwich ebéd. Konyha rendbehozás, mosogatás „bűvészmutatvány”! Este Gábortól expressz levél - panaszkodnak - Gábor allergiát kapott valamelyik orvosságtól. Túl sok orvosságot eszik. (Mint Ő csinálta, akkor lett jobban, mikor abba hagyta!) Nem írhatom meg neki! Az orvosnak kellene erre figyelni! Az orvosok tudatlanságánál csak a lelkiismeretlenségük nagyobb. Egész nap itthon. Olvasás. Az „Erősítő”. Remek!

6.

Változatlan párás, nedves kánikula. A kora reggeli tenger piszkos!! a fürdőzők lábukat lógatják a teraszon, ahelyett, hogy hálókka szednék ki a piszkot a tengerből! - Reggel beöntik a tengerbe a felsepert koszt! - Mégis tenger és húsít! Befejeztem az „Erősítő”-t, akárhogy haragszom rá néha - dühös vagyok rá. ha elkezdem olvasni (akármelyik könyvét) megenyhülök - elfelejtem a rosszat - nem tudok rá haragudni.

Bomba robbant egy vonaton, 12-en meghaltak. Felháborodás országszerte! A reakció?! Sztrájk! 4 órára minden megáll. Micsoda válasz ez? Bombára „sztrájk”, bomba! Egyik rombol, másik mindent megállít. Őrültek az emberek! Estefelé meglepő telefon. Zoltán Salernóból Firkenzában. Barátjával autótúton Szicília felé. - vacsorázzunk együtt! Lemondom. Ő bement városba. 8-ra lesz itthon. Abban maradunk, feljönnek vacsora után teraszra! Készítjük az italokat (látszik, hogy nem jönnek hozzánk, minden poros, fél üvegek!) Kis asztalt fent le kell mosni a piszok portól. Fel kell öltözni - ez a fő - Zoltán jön, fél 10-kor egyedül. Pocstümban voltak, barát fáradt, lefeküdt! Jól tette! Legalább lehet magyarul beszélni! Zoltán olyan, mint mindig (Őt bosszantja néha, én úgy veszem, ahogy van.) Kedves tőle, hogy megállt nálunk. Hajnalban indulnak tovább. Éjfélig háztetőn. Megindul a víz! Lehet öntözni, tárolni.

7.

Kánikula. Nem enyhül. Remek klíma! Nekem való. 6-kor ébredés - meleg víz is jön - 8 órára minden

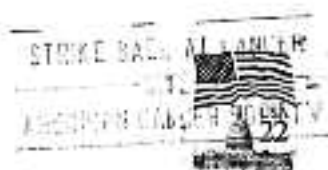

RONALD REAGAN LEVELE MÁRAI SÁNDORHOZ

*Születésnapja alkalmából fogadja örömteli jókívánságainkat.
Mikor ezt az örvendetes eseményt ünnepli, gondolatban együtt vagyunk Önnel.
Legyen ez a nap emlékezetes. Boldog születésnapot kívánunk és az Isten áldja meg.*

Nancy Reagan Ronald Reagan

THE WHITE HOUSE
WASHINGTON

*Mr. Sandor Marai
2820 Sixth Avenue, Apt. 1
San Diego, California 92103*

*We are delighted to send our best wishes on your birthday.
As you celebrate this joyous occasion, our thoughts are with
you. May your special day be memorable. Happy birthday and
God bless you.*

Nancy Reagan

Ronald Reagan

MÁRAI SÁNDOR LEVELE RONALD REAGAN-HEZ

Kedves Elnök Úr

Köszönöm Önnek és Nancy Reagan-nek

85. születésnapom alkalmából küldött jókívánságait.

Számkivetett magyar íróként érkeztem 33 évvel ezelőtt ebbe az országba és kértem letelepedési engedélyt, hogy életművem szabadtságban fejezhessem be. Elértem ezt és ezért nagyon hálás vagyok.

Isten áldja Elnök Úr békében, szabadságban.

*Mélyeséges hálával tartozom Önnek és Nancy Reagan-nek,
tisztelettel*

Apr. 22, 1985.

Dear Mr. President,

thank you and Mrs. Nancy Reagan for the
good wishes on occasion of my 85th
birthday.

As an exiled hungarian writer I came
to this country 33 years ago and as-
ked for permission to finish here in
freedom my lifework. I obtained this
favor and I am deeply grateful for it.

God help you Mr. President to save
peace and freedom.

With deep gratitude for You and
Mrs. Nancy Reagan,

respectfully yours

MÁRAI SÁNDOR LEVELEI SZŐNYI T. ZSUZSÁHOZ

New York, 1960 szeptember 29.

Kedves Zsuzsa,
szomorúsággal és igaz sajnálattal
ontozom a Maga nagy gyónásán.

Ylviu nagy művésze volt és én
törő, nemis kedvi ember. Mindon-
ki meggyőztja, aki beállt a Magyar
művészet.

Jegyzett még bírálatom, jó kedvűen
is kiindult, törve voltam. Mi történt?
Remélem kell, hogy végül meggyőző a nagy
ajándékot, a jóvalalcsa - nente, gyors halál-
de korán volt még.

Felvigye is, és is együtt ésszerű
Magával is vol, jó üdvözlötet küldöm
Móraistánder

Márai Sándor New Yorkban az 1960-as évek elején.

New York, 1966 augusztus 2.

Kedves "szusza,

remélem, ép bőrrel bizaérkeztek Európából. Ki júliusban, eljás és önző módon, idejében elszöktünk a hőség elől; Hyannisban az óceánpart mindig hűvös, a kis hely máskülönbben is a másféle Amerika előnyeit nyújtja: udvarias, tapintatos, csendes és nem drága. Most vissza kellett jönni New Yorkba, de be megint begyullad a hőség, rögtön legurulunk a tenger mellé és ott bűjtöljük ki a nyarat. János ott lakik és dolgozik a közelben, hátvégén látjuk. Így múlik az idő.

A napló-kézirat időközben elkészült, minden valószínűség szerint Dettire bízom a nyomtatást, de még nem tudom, mikor küldöm a kéziratot. Kalkulálni kell az időt, mert úgy tervezzük, jövő tavasszal megint Európába megyünk/a salernoi lakást, akárhogy is, de el kell adni, más tennivaló is van ott/és akkor helyesebb, ha a helyszínen megcsinálom a korrékturát. Wait and see.

Kedves "szusza! Kovák megint rendelt itt 30 példányt. Ő most már nagyjából felezi a Rómában maradt példányokat, ami szép tőle. Nagyon kérem, legyen olyan jó elküldetni neki a 30 példányt. 7 és augusztusban, ha nem alkalmatlan, kérem, legyen szives Michele Gilibertinek/Salerno, Pastens - Via Trento, 64/újabb 12.000 lírát küldeni novemberben./Az eddigi 15.000 helyett - úgy látom, két havonként ennyi is elég./Remélem, augusztusban az összes számlákat likvidálták és végre mi is elszámolhatunk. Feljegyzésem szerint adós vagyok eddig 45.000 lírával/Giliberti háromszor á 15.000/ehez jön most Giliberti 12.000 és postaköltség Kováknak/a mostanival/három alkalommal, Uj Európának egyszer. Azt hiszem, ez minden. Ha elszámoltunk, kérem, rezerválja a részemre biztosított \$ 180/100 plé á 1.80/maradékát a salernoi költségekre. És örök hála.

A könyv teljesen elfogyott, 20 példányt eltettünk magunk. A visszhang érdekes, az emberek torkig vannak a köpjszemenbattyuska-könyvekkel, az exek nyögéseivel. Itt közben lezajlott a Pen club ülése; szerencsére nem voltam N.Y.-ban; siralmas látvány lehetett, írók lehetőleg elkerülték. Ha van egy nyugodt félórája a sóbányában, kérem, írjon. Mindket-tejüket szeretettel üdvözlő és kezét csókolja

Sándor

P. S. Rudolf Nowak Buchhandlung
WIEN. I. Bez.
Köllnerhofgasse 4.

Salerno, 1969 március 10.

Kedves Zsuzsa,

Magyon örülök, hogy öröme volt a kiállítás fogadtatásával. /A kép-aggatás minden tárlat nagy gondja, - Vincent van Gogh volt a szerencsés festő, akinek ez nem jutott ki, mert életében egyetlen tárlatra sem engedték be. /A bunda, ékezetes signora-kat és gavallérjaikat, kérem, ne ócsárolja, - a szobroknak szerepük van, különösen most, a földrészekre kiterjedő, általános és már nem is titkos szellemi elkarsztosodás korában. /Észrevette, milyen finoman fejeztem ki magam? Mást is mondhatnék. /Egyesóval, minden jól sikerült és ennek nagyon örülök. Kivánom, hogy a visszhang tartós legyen; másféle, igazibb, mint a tihanyi.

Itt nincs sok ujság; néha már fényes a tenger, az ég. Ideje. A tél szelid volt, de az öregség minden múltó évben gyatráb-
bul vizsgálja a fény-és nitrogénhiányból. Szerencsére, ez sem tart örökké; úgy értem, a tél sem, az öregség sem.

Amit a könyves organizáció időközi megtötytedéséről ír, nem ujság: Amerikában, adminisztráció-változás idején, eféle organiza-
ciók mindig elkomorodnak és lelkigyakorlatokat tartanak. Később néha magukhoz térnek és megy minden tovább, mint aze-
lőtt. A Maga érdekében kívánom, hogy most is így legyen. /Amint írtam, én nem ismerem őket, - Juhász annak idején rendelt a \$
San Gernaro-ból, de már a készlet vége felé, amikor nem tudtam
annyit adni, amennyit kértek. /Máskülönben nincs velük semmifé-
le kapcsolat. Eg ez nem is fontos; ez a home made-könyvki-
adás részéről "public service" - a könyvek lassan, de elfognak
és ez teljesen elég.

Remélem, a tárlatról nem vitték haza mást, csak jó emléket és
néhány üres képkeretet. Mindkettejüket barátsággal üdvözlő
és kezét csókolja

Suzsa

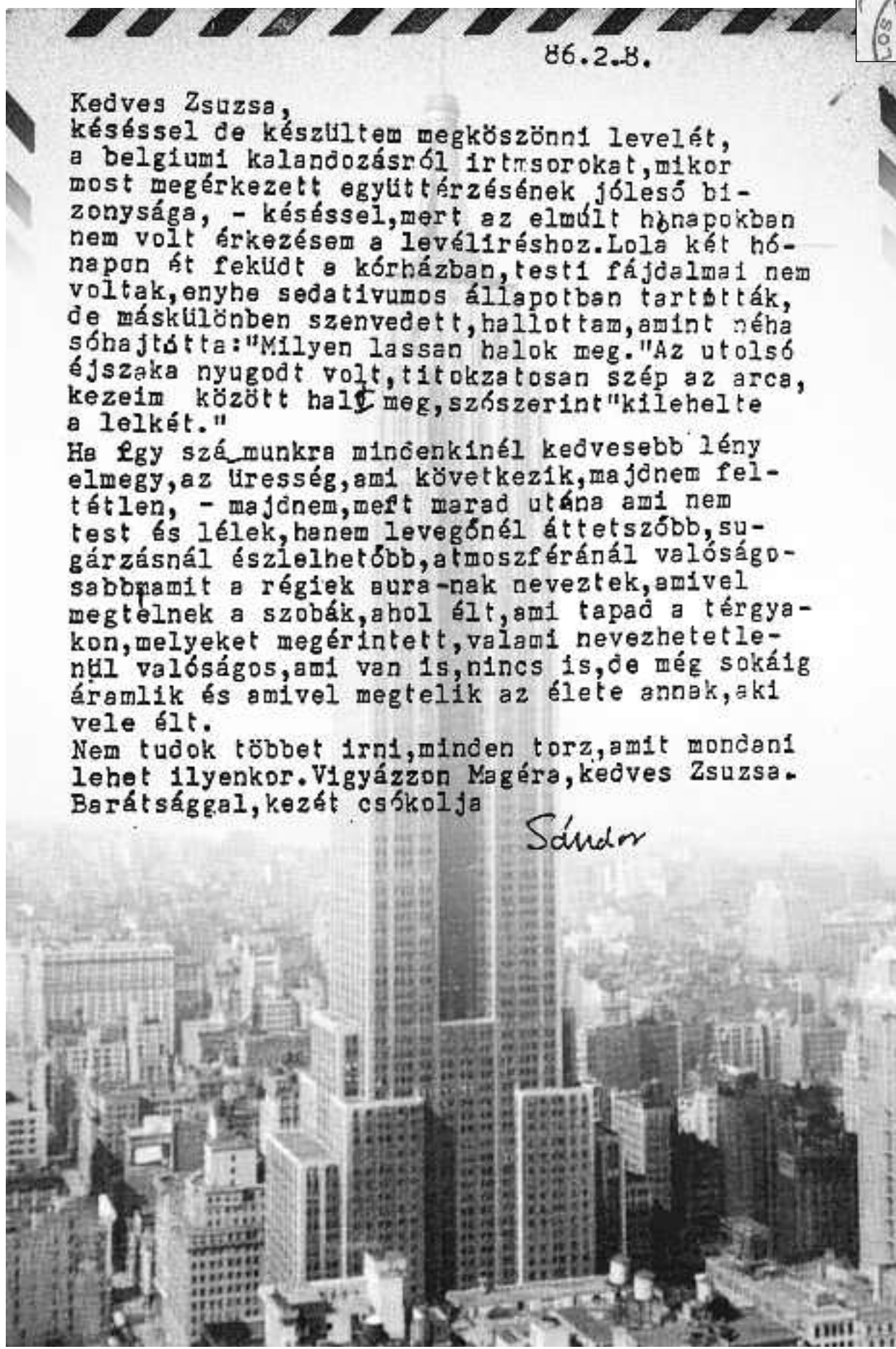
86.2.8.

Kedves Zsuzsa,
késéssel de készültem megköszönni levelét,
a belgiumi kalandozásról írt sorokat, mikor
most megérkezett együttérzésének jóleső bi-
zonysága, - késéssel, mert az elmúlt hónapokban
nem volt érkezésem a levélíráshoz. Lola két hó-
napon át feküdt a kórházban, testi fájdalmai nem
voltak, enyhe sedativumos állapotban tartották,
de máskülönben szenvedett, hallottam, amint néha
sóhajtott: "Milyen lassan halok meg." Az utolsó
éjszaka nyugodt volt, titokzatosan szép az arca,
kezem között halt meg, szósz szerint "kilehelte
a lelkét."

Ha fgy szá_munkra minékinél kedvesebb lény
elmege, az üresség, ami következik, majdnem fel-
tétlen, - majdnem, mert marad utána ami nem
test és lélek, hanem levegőnél áttetszőbb, su-
gárzásnál észlelhetőbb, atmoszféránál valóság-
sabbnami a régiek aura-nak neveztek, amivel
megtelnek a szobák, ahol élt, ami tapad a tárgya-
kon, melyeket megérintett, valami nevezhetetle-
nül valóságos, ami van is, nincs is, de még sokáig
áramlik és amivel megtelik az élete annak, aki
vele élt.

Nem tudok többet írni, minden torz, amit mondani
lehet ilyenkor. Vigyázzon Magéra, kedves Zsuzsa.
Barátsággal, kezét csókolja

Sándor

88.10.4.

Kedves Zsuzsa, levele négy hétig utazott, a válasza késtem, mert mostanában gyenge lábon állok, néha szószerint. Sokmince arról szeretnék írni, de a látás, ~~minden~~ járás és más egyéb tennivaló a vénség gödrében mindennapos akrobata kísérlet. Mégis, erőlködöm emig bírom. A halál, amire nem vágyakozom különösebben, nem probléma hanem szükségesség, eddig még mindenki tulesett rajta és utólag senki nem panaszkodott. De a meghalás lehet probléma, különösen a mostani időben, amikor kitalálták a mesterséges létezés trükkjeit. Ez a veszély sok aggastyánt iaszt, ideje lenne írni egy jkorszerű pars orienctit. De másról akartam írni, első bben arról, hogy igaz örömet szerzett okos, emberi és baráti soraival. Felhívtam a kanadai Torontóban élő kedves barátnőmet, Vörösváry Irént, Lola reahagyta szerény kis ingóságai közül Krúdy álmoskönyvét, kérem, nézzen utána, mit jelent a szőlő és a lépcső. A szőlő sokfélélt jelent, mulhatatlanul felötlik a "savanyu a szőlő", - vágyunk valamire, ami elérhetetlen. A lépcső lehet megtorpanás, lépcsőn üldögélni lehet félelem, mert felfelé indulni nincs erőnk, lefele veszélyes. Mindnkét álom aggódó, amire mindig vanok. Mégis jó lenne még egyszer Magával ülni a spanyol lépcső márványhabos vizesésének egyik fokán, megbeszélni álmot és valóságot, aztán inni a Grecoban egy pohárka fanyar Úrmöst. Mostanában, az egyedüllétben, engem is kísértének az álmok, laikus módon szeretnék választ kapni egy illette kérdésre, amit jó társaságban nem szabad kimondani. A kérdés igy megvá- lehet, hogy talán mégis van lélek? AAz új asztronómia mintha pedzene ilyesmit.

Kedves Zsuzsának köszönöm, hogy irt. Jó lenne még egyszer látni Magát. Remény erre nincs, mert csudára megvénültem, utazni se kedvem, se erőm. Kivá-nok Maagának még sok szép álmot, békés ébrenlétet és szeretettel kezét csókolja. a vén

Sándor

MÁRAI SÁNDOR LEVELEI SZIKLAY ANDORHOZ

5.8.83.

Kedves Andor, a kötet/sokat forgatott, elron-
gyolt/ a Franklin Társulat kiadásában jelent
meg 1940 körül. A Franklin háborúban leégett,
a Te példányod későbbi kiadás. Valószínű,
hogy 1972-ben az illusztris "szerkesztőbizott-
ság" hagyta ki az idézett nívósorost, talán
mert egyik sorát/"számkivetette magát mert
nem akart honn szolga maradni"/nem velték
időszerűnek./Ahogy megherálték a Babits-ve-
sek némelyikét./A "nospeak" világában ez meg-
esik, nemcsak egyes sorok, hanem eleven és halott
írók életművének teljességével.

Gerdának kézcsók, Téged barátsággal köszönt

Mári Sándor

Mári Sándor felesége és egy ismeretlen hölgy társaságában, San Diegoban, 1981 októberében.

Dec, 6. 86.

Ke öves Andor,

köszönöm leveled és Lukács professzor
krúdy-élesztésének szives elküldését.
Leveled bizonyoság, hogy egészséged helyre-
állott, ami megnyugtató. Így is maradjon sokáig.

Lukács professzor cikke hasznos és örvendé-
tes bemutató, reméljük, az érdeklődésnek
lesz folytatása az amerikai kiadók valamelyiké-
nek részéről. Ez a valóságosan nagy magyar író
nehezen talál utat a világhoz. Németül kiad-
ták egy kötet válogatását, a visszhang
gyengus. Talán még a spanyol, miért, miért
nem, rejtély, hallja leginkább a némes
magyar prózát. Angol, so, so. Amit a "charm"
írás, nagyon igaz, - megtoldanám, hogy a
Krúdy-zenére nem utal a cikk. Holott Krúdy
prózájából mindenütt kihangzik az a hang-
talan zene, ami aztán elkíséri az olvasót.
Ez a zeneiség ma egyformán hiányzik a ma-
gyar költészetből és prózából. Lehetőség irók
jól megkomponált érdekes írásait olvasva
néha kedve támad az olvasónak odaszólnia
a primásnak: "Több zenét kérünk." - Ezentul
volt Krúdyban valamely májikus, a szó po-
gány, táltosi értelmében. A hajporos, barokkos
eljárás mögött különös, pogány, "ismagyar"
mája lobban fel néha, nem törzsökös, nem-
zetiszinpántlikás magyarság, más - Nem
tudom, ismered-e "Al-Petőfi" című művét.
A könyv extra mura van csak fordalombajn,
a müncheni Griff/Tituel Str 2./sóta ki
utoljára, skrabáltam hozzá valamilyen hasz-
nálati utasítást, talán érdekel, ha valahol
megleled. Sajnos, nincs példányom, amit el-
küldjek.

Ez a számomra mindennél kegyetlenebb év
most ér véget. Lola távozását közvetlenül
megelőző és követő hónapokban, egy év le-
forgása alatt elmentek a számomra legkö-
zelibbek: három testvérem, Kató hugom, aztán
Gábor és máj Géza öcsém. Vén varju a fán,
utolsó maradtam a libasorban. ~~Utolsó maradtam~~
Gerde kzét csókolom, Tíged barátságai köszönt

*Segred: Lukács János alkotta a nekem
a Halaindra Krúdyról a New Yorkban. A
itt cikkeket be'zincáltak, a' hirt, osram
meg Sándorral, a' hirt, osram. - Sz. A.*

Alonius Andor

MÁRAI SÁNDOR LEVELEI SIMÁNYI TIBORHOZ

Salerno, 1969. január 20.

Igen tisztelt Uram,

megkaptam, figyelmesen és együttérzéssel olvastam el levelét. Ön is a nemzetekhez tartozik, amely a pillanatban, amikor szinre kellett lépni, megtudta, hogy köztük áll, két világ között. Ilyen tudattal nehéz az első lépés.

Talán mégis szerencsés, hogy Svájcban telepedett meg. A kiépült atmoszférában módosítanak a jövővénynek egyféle területen kívüli életformához, - nem türelmetlenek az idegennel.

A Madách-tanulmányt érdeklődéssel olvastam, - külföldön Madáchot inkább mint provinciális Faust-utánczót nyugtatták. Ezért is hasznos az ilyen lelkiismeretes tanulmány, mint az Öné. Egyik mondata/"Der Mensch kann sich nicht von der Erde trennen" - most már talán nem időszere; az astronauták, akik a Földet holok öszelből nézték, másképen látták, mint Madách és mindenki elébb. Az Ember rejtélyes lény és talán nem mondta ki az utolsó szót.

Jó munkát kívánok és kérem, adjon hírt időnként munkásságáról, életéről. Tisztelettel köszönti,

igaz híve:

Mosconi László

P.S. "A nővér megjelent németül/Musik in Florenz, Wagners, Wien/ - a Sértődöttek német fordítása Podmaniczky Tibor utolsó erőfeszítése volt, mesteri. Ezzel a kézirat/ németül nem jelent meg/volna egyféle tervem. Ha időszere, beszélhetünk erről.

Márai Sándor 1967-ben.

Los Angeles
1974. március 21.

Kedves Uram,

március 2.-ről kelteezett levelét két héttel később kaptam meg, így már nem hallottam a márc. 9.-én elhangzott közvetítést. Sajnálom, mert érdekelt volna meghallgatni a budapesti "Kritika" címére küldött megjegyzést. A berlini lapot köszönöm: az 'euphoria', ha az időközben megtartott két nyugatnémet tartományi választás eredményeinek binni lehet, mintha kezdene záporolni.

Megértéssel olvastam, amit a "kispolgári bürokratizmus" védelmében írt, - aki nálam Bécsset és a bécsieket védi, nyitott kaput dönget, hiszen Béccsel úgy vagyok, mint mikor valaki a családban zsöngött. Kétségtelenül örvendetes, hogy, amint írja, az osztrák egyetemi hallgatók szentifikációs célokra nem a tenyerüket, hanem hygiénikus papírszeleteket használnak. Megnyugtató az is, hogy az osztrák munkások, egyelőre, nem randalíroznak az utcákon/mint ezt a huszas években tették, amikor az 'austromarxizmus' homályos jel-szavaitól felbőszítve olyan tevékenyek voltak, hogy a Millimeter-nich, a kis Dollfuss kénytelen volt Bécs utcáin ágyukkal lövetni rájuk, - ami, valljuk meg 'á la Talleyrand', több volt, mint bűn: hiba volt. - Örvendetes az is, hogy betegnek nem lehet felmondani az állást/ilyesmi van másutt is, de meddig? - mindent összegeve/épen, mert valamennyire ismerni válem Bécsset és a bécsieket, kénytelen vagyok arra gondolni, hogy nem szabad összetéveszteni a filisztert a polgárral. Mert Bécsben volt ernyejt-elegáns ariszokrácia; volt szatócs és hivatalnok kispolgárság; de "polgár" a szó történelmi, katalizációs értelmében - mint a Hansa városokban, vagy Colbert szervezésében - nem volt soha. /Es mi, magyarok, soha nem kaptunk Bécsből mást, mint szatócsot és hivatalnokot, akik mindig csak vittek a magyar gyűrésről minden elvihetőt, de nem hoztak semmit, - a szép felvőzők, erdélyi városokat szász, sváb és olasz mesterek építették, osztrák soha nem sietett megsegíteni a polgáriagó Magyarországot. Mégis, Felix Austria!... Mennyi szépség, ódái, harmonia, izlés! De most, hogy ezt leírtam, eszembe jut utolsólótti látogatásom Bécsben, amikor, 35 évvel előbb, három nappal az Anschluss előtt, határozoitan "euphorikus" volt a hangulat Bécsben. Hitler, csapatai nyomában, bevonult a szép városba és az osztrák náci/mint a magyar náci/bőlos óvatossággal megvárták, amíg megkapták a német náciaktól a karszallagot, a korbácsot és a gép-pisztolyt. Ez kezdődött olyan gaudi és jóllízás, amit nem lehet elfelejteni. A német náci legalább a saját veszélyükre voltak náci és némelyike viselte is ezért a megédelemelt következményeket, - de az osztrák náci, amikor vége volt a népünnepevénynek, varázsütésre eltűntek, mint a mézőben és még most is élnek, ha meg nem haltak. - /Még arról sem akarék hallani, hogy valamilyen kártérítést adjanak azoknak, akiket kirebáltak. /

De ez mind a múlt. Ami a jelent illeti, ma egy éve, 35 év után, örömmel láttam viszont Bécsset. De mindabból, amit viszontláttam, felderangott a felismerés, hogy ebből a jólétállamból, a történelem során, nem ok nélkül menekültek el kiváló szellemek, mert van valami légozomiasan fojtogató ebben az időpillben. Grillparzertől Nestroyn át/örülök, hogy legutóbb a Burgben épen a "Nur Ruch.." -t láttam/Krauson, Musilon át/Dođerig sokan meghököltek a fenomén előtt, skit Herr Karl így jellemzett: "I hab Krankenkasse, i bin völlig gescheit... I hab alles z/Haus, Schlafmittle, wann was sein wollt... Gasz/s mi net unvorbereitet trifft." A bécsi kispolgár, aki egy tejszinhabos civilizáció euphoriájában átszellemülten hallgatja

A Bruckner-szimfoniát, de otthon, a családi albumban, 5rai/1918-ból való képeslapot, amelyen egy másik bécsi közpolgár, a rokon "Grtasze aus Rochitsch." - szöveggel küld meleg üdvözlőket és a képeslap a Cesare Battisti kivégzéséről készült híres csoportjelenetet mutatja, - 51 s Bécs. Sokan meghököltek, a múltban és a jelenben, amikor "Der Mann ohne Eigenschaften" - kedélyesen, quiettschvergnigt - Bécsben eléjük állott és Doderer büségesen megrajzolta a "Mördergrube im Hinterkopf" helyrajzát. Még valami: Kreisky kancellár "hősiesség" ir, aki legutóbbi pesti hivatalos látogatása alkalmával megfogadta, hogy Kádárral a kommunista székházban találkozunk. Ez szép demonstráció - de végül is, amikor Kreisky kancellár elfogadta a budapesti kommunista kormány meghívását, tudta, hová megy és kik hívják. /Csörtöst egyszer elvitték a Nagymező-utcai orfeumba és a tulajdonosnak, aki nagy reverenciával fogadta és mutogatta neki a forgószínpad technikai tükölyét, vésses nyájasággal ezt mondotta: "Kedves uram, itt tévedés van... Amikor én idejöttem, nem a Ganz-gyár berendezését akartam látni, hanem egy kuplerájt." /Kreisky kancellár is tudta, amikor elment Pestre, hogy nem egy szabad ország szabadon választott kormányát hívta meg, ami nagy tisztesség, hanem az orosz hadtestek felügyelete alatt működő, kormány-nak nevezett társaskör, amellyel lehet a "réálpolitika" alapján gazdasági, közös érdekeket szabályozó egyezményeket kötni, de felesleges lovaggá ütni, a normális diplomáciai kapcsolatokon túl barátkozni, mint ahogy az a szexilis pápa teszi, aki egyik nap kitész a szegény, öreg Mindszentyt az esztergomi, primási székből, ahol, in partibus infidelium, de mégis volt valamilyen jelképes szerepe és másnap fogadja Gromikot, szótán mind az Ostpolitik és a "détente" elnevezésű cinikus szemfényvesztés nagynevű protagonistái... ezek nem ~~csak~~ "hősök", amikor túlnyúlnak a célon, ahogy Pesten mondták. - /Nixon, ha a spektakuláris és mindvégig teljesén feleslegesnek bizonyult moszkvai látogatás alkalmával megfogadja, hogy feleségével a Kremlnek abban a szobájában aludják, ahol előzőleg a cár és a cárnő aludtak, akik vendéglátói, a kommunisták, meggyilkolták: nem lenne "hős", csak finnyáskodó ciliatárs. /Mágis, Felix Austria.

Azt írja, Nyugaton nem lehet kiadót kapni, stb. Ez igaz. Körülbelül húsz éve, hogy Nyugaton berendezkedett az a rejtélyes Hatalmasság, amelyet Thatcher a "Tizenharmadik Császár"-nak nevezett: mindent birtokba vett, sajtót, rádiót, televíziót, mozit és az iskolákat és mindenki belefotja a szót, akire nincs szüksége. Thatcher, mielőtt egyenlőtte magát, leírta még, hogy "Nero gondbolt rá, Róma felgyújtásával egyidőben ki kell nyitni a császári vadaskerteket és szabadjára engedni Róma utcáin az oroszlanokat." / -Marad a semleges, mint lehetőség; annak értékes mellékünete, hogy a olvasónak megint van srca. Kellemes hírvétót kívánunk, ildikonak is. Barátsággal köszönti:

Alfons

Salerno, 1974 július 1.

Kedves Uram,

köszönöm a párizsi lapot és jun.6.-ról kelte-
zett levelét. Utóbbi jun.17.-én érkezett, - szerencsére
előtte való este feleségem találomra forgatta a rádió rö-
vidhullámos gombját és véletlenül ismerős szöveget hal-
lottunk. Köszönöm a kitünő leadást.

Párizs számunkra inkább ifjúság, mint város: hat évet él-
tünk ott, /23-24/ aztán még többször heteket, hónapokat; leg-
utóbb tíz év előtt két hétig, de erről nem maradt más emlékem,
mint az óra, melyet a Concorde-tár közepén egy taxiban
töltöttem, mert a minden irányból érkező járművek össze-
ragadtak, mint akutyák tavasszal és nem lehetett szétválasz-
tani őket. /A mellékelt szöveg öszintén hangzik, - az expat-
riáltak csendesen, sorjában hazasompolyognak Amerikába, -
van, aki meghalni/Hemingway, Steinbeck/van, aki írni megy ha-
za/Wilder/.

Kanadában én csak turista voltam. Minthogy ez nem "ország", ha-
nem üres kontinens, ahol a peremvidéken cselleng néhány em-
ber; nem tudom, milyen ott igazában az élet? Magyar bevándorol-
tak általában elégedettek; az egyetemeken nemrégén még ke-
resték az embereket. Máskülönben ott is a közös nyavalya:
szakszervezeti túlkövetelések, infláció, sztrájkok, etnikus
nézeteltérések. Ha elmegyek innen, mégis inkább Amerikába
mennék/egyelőre nem gondolok rá, de megeshet, hogy kényte-
lenek leszünk. /Az itteni helyzetről talán többet tud, mint
mi itt benn az orszálanketrecben. Az Armageddónt októberre
ígérik, a turista szezon múltával csodákos. De nem biztos.
A katonák itt inkább állami alkalmazottak, mint katonák:
a hazáért, ha muszáj, meghalnak, de a nyugdíjukat nem resz-
kirozzák - A közönség és politikai gyilkosságok minden-
naposak, a televízió nap mint nap mutatja a megtalált fegyve-
r-
raktárakat, az emberrablások váltságdíja politikai tartaléko-
lás céljait szolgálja. Két cselekvőképes ember van a poron-
don: Guido Carli, a Banca d'Italia elnöke/nála van a kassz-
szakulcs/ és egy Lama nevű szakszervezeti diktátor, akit a
háttérből a kommunisták irányítanak. Ami közből van - párgók,
jövő-menő kormányok, politikusok, - nem számít.

A Brandt-utóhangok, melyeket az amerikai és olasz sajtóban
olvadni lehetett, inkább vállvonogatók voltak, mint korho-
lók. Egy enyhén alkoholista, enyhén depressziós ember, öt gara-
sos Hamlet, kevés volt a szerephez, amely a nyakába szakadt:
szakszervezeti politik többet adott, mint amennyit hozott;
egy szerepéhes, hiú és nem jelentős ember de jure elismert
valamit, amit elég lett volna de facto tudomásul venni. De
lehet, hogy még visszatornázza magát.

Jól teszi, ha Spanyolországba készül; de kérem, siessen.

A regényt, melyet múlt októberben kezdtem írni, valahogy
befejeztem: "Egészítő" a neve, most még tisztába kell tenni.
Ugy vagyok ezzel, mint az öreg szülők, akik hosszú házasság
után zavartan fogadják egy váratlan csecsemő érkezését: kis-
sé büszkék is, de kissé szégyenlik is. - Az én koromban /75/
már nem illik regényt írni. De az ember gyenge.

Békés nyarat kívánok barátsággal

Miklós

Salerno, 1974 szeptember 30.

Kedves Uram,

köszönöm a telefonhívást és a levelet. A leadást jól hallottam, a Bartók-zene kissé csikorgott közben, de a szöveget végig hibátlanul lehetett érteni. Köszönöm a gondos előadást.

Örülök, hogy a spanyol utról jó emléke maradt. A post-Franco korszak igazában ott már elkezdődött, mint Portugáliában, de mindenki ösztököl kimondani a vérfürdő csatakiáltását, mert a polgárháború iszonyata még eleven a köztudatban; - ezt már tíz év előtt észlelni lehetett, amikor ott jártam. Volt-e Avilában? A Prado-t jó lenne még egyszer látni, A Tintorettokat, A Dürer-őnarcképet, a csodálatos Goyskat. /A rajzokat is./ Madrid rusnya város, - Toledo, Avila, Segovia, az Escorial, Aranjuez... még mindig mondanak valamit, még mindig tiltakoznak Európa ellen, a "barbár" kontinens ellen, amellyel a spanyol soha nem volt hajlandó azonosítani Hispániát. De ez már csak búcsú-nyögés. "Európa" elnyeli a spanyolt, ahogy Európát elnyeli Eurázia.

Marad a két "csalekvőképes" hatalom, USA és a Szovjet - és a háttérben a sárga viharfelhő árnyéka. Az etnikus feszítőerő a Szovjetben, úgy tetszik, komoly fermentum, - ahogy öreg barátom onnan tőlől írta, 2000 körül a Szovjet imperializmus, tsán, nem lesz többé expansív. De ezt már nem várom meg.

Jólesett olvasni, amit a San Gennaro-ról és a Föld, Földről ír. Az elsőt húsz év előtt írtam, amikor átjöttünk Amerikába. Ma is hiszem, hogy a racionálisan túl van valami "más." Pontosabban: nem "hiszem", de remélem, hogy van értelme az Univerumban. De lehet, hogy ez csak gyávaság.

Krúdy legkisebb leánya jó régen, még New Yorkba, írt egyszer-kétszer, tanácsot kért, hogyan lehetne K. írásait külföldön elhelyezni. Ajánlottam, hogy a német mellett kísérletezzem a spanyol elhelyezéssel, - a spanyol, titokzatos módon, valahogy "Hallja" a magyart. Nem tudom, volt-e ilyen kísérlet. A német, sajnos, nem sikerült.

Az "ellopott ifjuság" helyében az Ön generációja kapott egy csalekvőképes férfikort. Utazhat, válogathat... ez 1930 és 50 között számunkra, akik túlhan élünk, valószínűleg nem volt igazán lehetséges. Most inkább arról beszélhetünk, hogy az ellopott öregség korszaka köszöntött be, - az én nemzedékem szeretné látni, mi értett be a sok változásból, mi maradt meg, tartósan? De erre nincs mód; már csak a változás tartós, az eredmények amorfak, amikor alakot öltenek.

[Dr. Kozocsa Sándort személyesen nem ismerem; de néha írt, felelttem is. Tudom, hogy képzett, lelkiismeretes irodalom-kutató, megbízható bibliográfus. Megérintő, amit utazási körülményeikről ír, - vannak ilyenek is őshaza. Minthogy írta egyszer, hogy bibliográfiája számára könyvet kíván, küldtem neki is a Föld, Földről, de ez is visszaérkezett, mint a többi öt.

Remélem, hogy megkapta a Hivatlan Vendég kéziratát és köszönöm,

LOS ANG
1952
101

hogy elvállalja a fordítást. Most már nem tudom tovább rontani a kéziratot, ezért elszántam magam, hogy fordítót keresek, bár tudom, hogy az elhelyezés esélye majonem semmi. - Kérem, a fordítás méreteinek ismeretében legyen szives megírni, mivel tartozom, hogy elküldhessem a csakket.

Az itteni helyzetet ismeri. A Via Trenton egyelőre még nem tört ki a szabadság, de az autobuszok már tízedik napja nem járnak, viz hol van, hol nincs, villany is akadozik, a posta már normálizálódott, amennyiben ~~szükségszerűen~~ működik, ahogy épen szükbe jut. A "jobboldal" és a "baloldal" feni a késeket, tárolja a bombákat, - a helyzet nem veszélytelen, mert az idevándorlók gyává, ~~széves~~ vadak. A veszélyek nem nyugtalanítanak, de a kényelmetlenséget már nem szeretem, mert öreg vagyok. "Lieber Unrecht als Unordnung."

Jó egészséget kívánunk mindkettőnk, barátsággal köszönti

igaz híve

Moravcsik

Salerno, 1976 június 13.

Kedves Tibor,

a Brenneren át jöttünk vissza, utközben megállottunk Bolsanóban és Meranban. Dél-Tirol függetlenítette magát az olasz közállapotoktól, van rendtartás, szervezés, tehát az, ami jó a németországban, kellemesen vegyül az olasz simasággal; nincs az őrösség, ami az Alpesekekenél észlelhető. Bolzano ritka szép kis város, Sopra-Bolzano, a Dolomitok, a havas, napsütéses hegycsúcsok keretében, olyan volt, mint uti ajándék a hosszú ausztriai csellengés után.

Örültünk, hogy megint egyszer találkozhattunk, jólesett a beszélgetés. Ildikó harmonikusan fejlődik, őt is öröm volt viszontlátni.

Itt várt két rendbeli leveled, mindkettőt köszönöm. Haussermann arrogáns, orrhangú válaszát döröcs megértéssel olvastam. Érdekes figyelmesen megnézni az aláírást; a paranoid krikzkraksz sokmindent ~~mond~~ a levélírónak írójáról. Ha szives leszel megmutatni a három játékot K. und W.-nek, ezt köszönettel fogadom, de ha az eredmény negatív/ami a mostani körülmények között valószínű/ ne fáradj tovább, elteszem a kéziratokat a fiókba. Elnézést kérek a zavarásért.

Mához egy hétre itt "választanok". Közben gyálkolnak, itt és ott. A választási eredmény előreláthatóan az lesz, amit a hülye osztrák császár, Ferdinand halálhírével kapcsolatban mondott egy lécsi: "Weint nicht, Kinder, es bleibt alles beim Alten" - "Deshalb weinen wir doch". A második világháború ~~bevégeztése~~ befejezése óta az olaszok felügyelet nélkül maradtak és a korrupt demokrácia jegyében meglepő eredményes társadalmi, gazdasági átrétegződésen estek át: közben mafiószusan szétesett a társadalmi szerkezet és ezt választásokkal nem lehet rendbetenni. Valószínűleg így megy tovább minden, mint eddig, csak egyre rozogább gazdasági feltételek mellett. Megvárjuk az őszt, aztán gondolkozunk, mi a személyes tennivaló?

Mindkettőnk részéről a legjobb üdvözléssel, barátsággal

Moravcsik

P.S. A levélírónak, aki címem ~~írta~~ kérte, írok.

Salerno, 1976 augusztus 30.

Kedves Tibor,

köszönöm leveled és a Bournemouth-i képeslapot. Angliát én csak "műveiből ismerem" - néha Falstaff, néha Pepys, néha Churchill árukkodtak. Amit így tudok, kevés. Többször jártam ott, de nem jutottam tovább Oxfordnál, - leghosszabban 6 hetet lődörögtem egyszer Londonban, mindig turista minőségben. Aki mostanában ott él, mind sóhajtozik, hogy a "változás" émelvegtetően gyors, - a sznob osztályprivilégiumos Anglia helyében átvette a hangadó szerepet az ugyancsak sznob, osztályprivilégiumot igénylő prolliság, az értelmiség ott is - a média berkeiben, egytömen - túlekedve iparkodik "baloldali" lenni, siet a sorompó mögé kerülni, mely elválasztott a múltban két civilizációt és mint Csikágóban a vágóhidón a szarvasmarhák, úgy tolonganak, hogy beengedjék őket a marxista piacra, ahol szétán letaglózzák a főlőst. Mint itt, mostanában, mint Németországban, Franciországbán... de kár folytatni, kifogy a hírtadó a szuszából és a papirból.

A "biztonság", amiről irsz, talán ott is illuzió, - de bizonyos, hogy csökönyösen szivósak a kelta, normann, szász keverékből végül mindig felülkerekedik a szász, az angyal és a bulldog párharcából tartósan kivicsorog a bulldog. A világszerepről elegánsan lemondottak; most már csak Angliát kell valshogy megmenteni a skótok, welsziek, írek óztkodásától. De az északtengeri olaj talán együtt tartja őket.

A nyár itt fárasztó volt, - a reggeli úszás a tengerben talán regenerál, de a napközi mesókonyha-gőzös forróság fáraszt. E héten "labor day"; kezdjük a készülést az őszi, téli tennivalókra /Gondolunk rá, hogy megint átmegyünk Amerikába, ez alkalommal Kaliforniába./

Itt teljesen a kommunisták diktálnak/a szakszervezeteken keresztül/de egyelőre nem mernek teljes felelősséggel nyúlkálni a hatalom után, félnek a belső és külső következményektől. Azzal a józansággal, mely az olasz politikust jellemzi, szeretne az itteni kommunista írásos garanciát a Közös Piacról és Amerikától, hogy fegyverrel és gazdasági segítséggel megvédik őket, ha átvesszik a hatalmat és valami félrebillen. Ki tudja, talán kapnak is ilyen írást.

Barátsággal és sok üdvözléttel, mindkettőnk részéről

Márai Sándor

Márai Sándor 1974-ben, Bernben.

Salerno, 1977 december 10.

Kedves Tiber,

a Kosztolányi sort/"miért csodálkozol, csodálatos" bajos szövszerinti értelemben magyarázom, mert ki és mi itt a "csodálatos"? A költő, aki csodálkozik, vagy az olvasó, aki elrövidül a sor hatása alatt?... Azt hiszem, igazad van, Kosztolányi azt akarta mondani, hogy amit látunk, az csodálatos, de nem fejezte ki eléggé pontosan. A verset én is szeretem, Kosztolányi kései lírájának egyik legszebbje. Ami a "szóló-szóló"-t illeti, a "kancsi rím" nem magyar különlegesség/~~csak~~ hangzós nyelvben ez elég gyakori; például a "kancsi rím" angolban sűrűn megy, még Byronnál is./

A terror most rövid időre pihen és szuszog, erőt gyűjt. Nem új tünnemény, a társadalmi fejlődés legtöbb szakaszában nyoma van. Hullámokban jelentkezik s egyidő múltán elsimul. Most segítségére van a "módi", amely nagybetűsen és hársogóan találja a terrort, aminek a terroristák persze örülnek, hiszen a terrorcselekedetek legfőbb célja a rémületkeltés. - Itt Olaszországban érdekes melléktünete a mindennapos emberrablásoknak, hogy a terroristákat mindenki gyűlöli és megveti, /a rendőröknek, ha nagyritkán kizárólag egyet, ökölharcot kell vívni a feldühödött, lynchelő hajlamú tömeggel/ de az áldozatokat csak ritkán sajnálják. Amikor híre megy, hogy ez vagy az, egyszerű palgáremberek, egymillió dollárnak megfelelő /néha több/ váltságdíj fizetése után kiszabadultak, az emberek összenéznek és néha csak pillantással, néha csendesen kérdik: "Miből?..."

A nagyszájú önkritikusok, akik megöntözték gazolinnal a Rendszert, aztán a tűzvész pillanatában beállanak sopánkodni a kárvallottak sorába, minden korban mindenütt megszólaltak. Amit a beküldött kivágás az olasz értelmiségről ír, szövszerint igaz. Máshol sem jobb a helyzet, de talán nem olyan szemérmetlen, mint itt. Nyugaton, a civilizációnak ebben a menetében, kevés a remény, hogy valami tisztulás következze be ide az emberiség négyötöde még nem hűyül bele a wirtschaftswunderes jólátallam áldásába, - a szükség stimulusa a nem-occidentális tömegekből kiválthatja egy újfajta civilizáció készségét.

Mi a következő napokban Kaliforniába utazunk, - az út értelme tanácskérés egészségi vonatkozásban. Ha mincén simán megy, talán vissza leszünk január végére. És ha mód van rá, elmegyünk San Diegóba, - ott, a Sierra Nevada magasában, látható az obszervatóriumban a fényképsorozat, amely hírt ad arról, helyén van-e még minden az univerzumban, Mielőtt hosszabb útra indulásra indulnánk, nem árt tájékozódni.

Ildike a tánciskolában bizonyosan többet tanul majd az életre, mint az iskolában. Neki is, Neked is, bákelességes karácsonyt kívánunk és eredményes ujesztendőt. Barátsággal mindkettőnk részéről,

P.S. A mellékelt kivágás hírt ad a K. & W. kiadó cég belső, házi szempontjairól. Így aztán nem csodálatos az udvariatlansága.

Salerno, 1980 március 5.

Kedves Tibor,

köszönöm az egészséggel kapcsolatban küldött jókívánságokat, sajnos, időszerűek. Tél elején valamilyen homályos vírus-fertőzésben megbetegedtem, azóta piszmognak velem tudatlan orvosok, nem sok eredménnyel.

Ha sikerül a következő hetekben talpra állani, útrakelünk Kalifornia irányába. Bem szívesen. Ez a valamivel több mint évtizedes olaszországi táborozás életünk rokonszenves időszaka ~~ka~~ volt. Szerettünk a délolaszok között élni és most sem szert megyünk elmintha a közállapotok/amelyek közismerten rozogák/süvegetnek a távozást. Reméltük, hogy a számunkra megmaradt feltehetően rövid időt itt töltjük el. De életkor és egészségi állapot arra késztet, hogy el-és feledjük a salernoi szállást. A mindennapos sztrájkok, a silány egészségügyi szolgáltatások hozzájárultak, hogy az elhatározás megvalósítását ne halogassuk.

Igaz, mostanság az ilyen útrakelés már inkább csak helyzetváltoztatás, mint életformaváltozás. Huszonnyolc év előtt a nápolyi kikötőből nyolc nap alatt hajóztunk New Yorkba. Ma ugyanez az út a jumboval nyolc óra.

Amit a kritika elnevezésű műfaj halódásáról írsz, globális vonatkozásban is igaz. Olyan erős kritikai egyéniségek, mint az amerikai Mencken vagy Edmund Wilson nincsenek sehol, - és egy kritikus, akinek hitele van, nemcsak az írókat tanította írni, hanem az olvasókat is tanította olvasni. Marad a hirdetés, néha kritika alakjában.

A tél itt rideg volt. A rosszul fűtött országban is kisüt néha a nap, de ez csak olyan, mint a glazur a fagyalt tortán.

Remélem, elutazás előtt még hallunk egymásról. Barátsággal és a legjobb kívánságokkal

Móni János

A salernoi ház

Salerno, 1980. ápr. 16.

Kedves Tibor,

Köszönöm az emlékezést és viszonzom a jókívánságokat. Ugy tervezzük, a jövő héten utazunk, ha sikerül addig túlesni az áldatlan cibelőzés rendetlenségén. Tíz és többéves osztálytárszkodás fossilszerű ásatagságában rebbit csinálni nem könnyű. De most már a vége felé tartunk, az ügyek is, mi is.

"Nem búcsúzom, csak előremegyek" mondta a baldokló reimsi kardinális Richelieunek. Én sem búcsúzom, a nem is szívesen megyek előre... Szerettünk itt élni, az okosan rezignált, mindenestől emberies ólólások között. A közállapotok siralmasok itt, de nem ez késztet a helyváltoztatásra. Öregkor és egészségi kérdések, ez a valóság. Régebben az ilyen elhatározás nagy vállalkozás volt: harminc év előtt, amikor a nápolyi kikötőből a szép, új Constitution -al elindultunk New Yorkba, az út 8 napba tellett. Ma 8 óra. Igaz, 80 mázsával a hátamon ez sem rövid út. Visszajönni nem probléma, ha van hová. Itt maradni számunkra, nem perspektívák az elkerülhetetlen bekövetkezés, a másik nagyon egyedül marad. - Minden más - a cinikus fitnesedés, a csámcsogó konzuminizmus/ amelyhez nincs nyersanyag, sem energiakészlet/ a nyavalytörős rángatózás annak helyén, ami valamikor irodalom, művészet, szellemi erőfeszítés volt, tehát a striptease Schiller alkalmából, stb. szomorú, de ennek nyoma van máshol is. Egy civilizáció kiégett, az új még nem dereng.

Terved, hogy lakás után nézel odaát, érdekes és van benne logika. Örülök, ha így fordulna és jársz forculna ez a terv. Az elmúlt tíz esztendőben mindig jóleső megnyugvás volt tudni, hogy a "közélszer" vagy és szót lehet váltani, így vagy úgy.

Írd meg időjében, mi a terved. Ideírok egy időleges címet: La Ceiba 10315. - FOUNTAIN VALLEY, Ca. 92708. USA.

Kedves Tibor, jó egészséget és okos, derűs közönyt. Barátsággal köszöntünk mindketten, öreg hived

Mónizsáda

P.S. "Evelzárás előtt érkezett levelod a "Walt" kivágással. Nagyon jólesett, kedves Tibor, hogy gondoltál reám. A rajz a megszólalásig találó, én is így képzelem magam. Thank, many thanks.

Kedves Tibor, ...
mintha rendezték volna, a Fővárdó ápr. 11. -én
/"a 48-as törvények szentesítésének napján"/
csöngetett be és átadta a könyves borítékot.
Kétszer olvastam el a számvetést, elsőbben ma-
gammak után felolvastam Lolának, akinek még
mindig látási zavarai vannak. Nehéz helyzetben
vagyok, mert valahogy nem helyénvaló amit ír-
hatnék. Summázva csak azt, hogy amit írtál az
a fajta számvetés, ami a francia szólas sze-
rint megtanítja olvasni az olvasót. Ha az em-
ber végigskribált egy életet, a "pályám emléke-
zete" e lnevezésű műfaj legtöbbször félre-
értések összegezése. A "Land, Land" a megártás
ritka példája. A figyelem, törődés, vélogatás,
a szempontok és a megírás, ahogyan csináltad,
mind közelről érintett. Engedd el a köszönő
szavakat. Különösen amit a Barten-részről írsz,
aztán a kassai polgárok szerepének időszerűségé-
ről, ezt ilyen plasztikusan eddig nem olvas-
tam és ez megnyugtató. Sok munkád lehetett
és az elhelyezés sem lehetett egyszerű a mai
körülmények között. Ezt meg kellett írnom, the
rest is silence.

Visszanézve jellegzetes az érzékenység, ahogy
a szindarabot az ugynevezett jobb és bal egy-
forma elutasító felmordulással fogadta. A "Pol-
gár", miny katalizátor, mindkettő számára ellenség.
De lassan, nehezen tisztulnak a fogalmak, a jólét
államról már kiderült, hgy több benne az állam
mint a jólét és valamilyen globális maszekség
szükségének tünetei jelentkeznek. Valaki írta a
napokban, hogy ideje lenne a "cipszerek" szerepét
felmérni Magyarországon. A náci erdőből nem látni
a fákat, de mintha itt is tisztulna valami.

Ami Bertent illeti... egyre többen vannak, akik
már nem politikai mint inkább mesterségbeli
ellenzékiességben élnek. Amit T.S. Eliot jósolt a
30-as évek elején: /"már csak kevés ember őrzi
a jövőben egy műveltség kontinuitását"/ igaz,
de talán nem is olyan kevés a valóságban, csak
bajos szót váltani velük. Mintha valamilyen jel-
vénytelen, jelszótlan összeesküvés jeladásával
érintkezniük. Példál az a 600, aki részére ér-
demes még mindig kiadni tokban, nemes papíron,

remekbe metszett betűkkel nyomott béhány könyvoldalt, Maria Alcaforadó leveleit, Rilke remekfordítását. Rossz lelkiismerettel lapoztam a szépséges kiadányt, mert kérésessel költséget okoztam, - csak árulnival, hiszen nem így gondoltam, a füzetke eredetileg az Insel Bücherei kiadásában jelent meg és azt hittem, akad valahol egy ócska példány. Ez a bibliophil ritkaság, amit küldtél, galléros tuzás, - megköszönöm de helytelenítem. Mégis, a tünet valahogy vizsgálható: még mindig akad, itt és ott, az a bizonyos 600, akinek érdemes ilyen könyvet készíteni, - például Te vagy az egyik, aki még becsüli az ilyesmit. Sok köszönet, elteszem mint becses tanúságot."

Megunkról nem sok lelkesítő írhatok. A tél irgalmas volt, a helyváltástlanul barátságos. Elkészültem egy kötet Napló vélogatásával /1976-83/ ez évben megjelenik ha igaz. A válogatás közben meglepett milyen hamarosan változik. Szagok napjainkban mindenbejegyzések, melyek 8-10 év előtt még elevenen hatottak, most már elavultak, más a kihangzásuk mint volt eredetiben. A múltban ilyen értelmi és hangzási változáshoz nem évek, de évtizedek, néha még hosszabb idők kellettek,

Kedves Tibor, köszönöm a szándékot, a fáradságot. Nem mondom, hogy "örömet szerezted", ez nem lenne pontos. Inkább elgondolkoztattál, hogy talán mégsem egészen céltalan és felesleges az írott szó. Ebben az értelemben mindkettőnk részéről baráti üdvözlötet küldök. Öreg hived

Móriné

P.S. A melléklet válsz nosztalgiára, amiből egyszer írtál. Van benne igazság.

Készültem leragasztani a borítékot mikor megjött ápr. 8-ról keltezett leveled. A Kaunitz könyv érdekes lesz, miőt mikor feltárnak egy mumiát, talán tanulnak a kortársak a leletből. A lelkiismereti "Hölle"-agmoszkáló cikk még sokáig iőszerű téma lesz, - a kérdés már nem az, ki ár talan mint inkább, ki az aki bevallja, hogy nincs ártatlan. Tlói, író, tudományokra adta fejét. Reméljük ez muló szeszély, idejében észbekap és megpróbál boldog lenni, ami fontosabb.

85.7.26.

Kedves Tibor,

a "fura dolog" nem is olyan ritka és ha meggoncoljuk, hogy napjában több milliárd levelet kell világszerte forgalmazni, csodálni kell, hogy bírja a posta. De a március 5.-én feladott levélcsakugyan kolumbuszi időegységekben utazott, négy hónap vándorút már klasszikus idő. Márciusban, mikor a levelet írtam, még örülhettem hogy itt viszontlátunk, - Lola esése és a kartörés április 6-án következett, a többit már tudod.

Időközben Lola karja meggyógyult, tudja mozgatni és nincsenek fájdalmai, de a szemek állapota/monckettőknél/változatlan nagy gond.

A tapeket már többször lejétszottam, az adás /és előadás/kitűnő. Hallgatják-e a Voice-ot, jó lenne tudni. A magyar kommunisták most szirénhangon csalogatják az emigrációt. Moszkva mint író, kénytelen egymással eltűnni, mert nem tudja segíteni csalókait és talán

Hong-Kong féle lehetőséget is szeretne
ilyen időleges engedélyek árán. Homályos
az egész.

Reagan betegsége nagy gond. Ugy kezdte, mint
egy színész, aki jó szerephez jutott, de az
első ~~nap~~ ^{nap} ~~nap~~ ^{nap} bizonyította, hogy államférfi,
aki belenőtt a szerepbe. Reméljük, bírja
erővel a maradék feladatot,

A cserékövet, amit Ildiko vitt az utra, én
már gégen feltaláltam, mert Nápolyban meg-
loptak és a sok utazás közben kellemetlen
az ilyesmi. Szaküzletekben kani ~~ki~~ ^{ki} ~~ki~~ ^{ki}
készen, ezek a hasi mentőövek mégis se-
gitenek.

Remélem, pihenés nyáron és a Voice nem
megerőltető, nem is monoton.

Mindketten barátsággal gondolunk

Reác, sok jó üdvözléssel

Átértem, Átértem

85.9.23.

Kedves Tibor,
a helyi rádió harmadnapja vijjogja a mexikói földrengés rémhireit és amíg hallgatom visszahangzik az öt év előtti salernoi és campaniai természeti szerencsétlenség emléke. A tragédia múltával a meghaltakat most is kiássák a romkból, az adományokat hol elosztják hol ellopják, business as usual. Ilyen tragikus pillanatoktól sem lehet tartós pedagógiai lehetőséget remélni, az emberi fajzat, aki vagyunk, marad amilyen, változatlanul kegyetlen és rosszindulatú lakosa ennek a törékeny bolygónak.

Amit Ildiko a portugál tájakon tapasztalt, mindig s nagy vizsgálata a szerepvesztés népek és egyének életben, Ebben a században nagy és kis népek gyorsabb következéssel vizsgáztak mint előző századokban. Itka volt aki jól felelt az angolok sportszerűen, a franciák a grandeur múltó merevgörccsével, az olaszok kurjngatva de igazában különösebb megrendülés nélkül, mert valóságosan nem volt mit ve zteniök. Ausztria resignált kedélyességgel és a németek egy csődbejutott nagyvállalat vezetőinek ceruzás, könyvelős szájvetésével... Húsz év előtt jártam Portugáliában/akkor még volt számukra Angola/émlékbe megmaradt az ideges, néha udvariatlan ellenérzés amivel a külföldieket szemlélték. Most feltehetően nincs sok kilátásuk új szerepre.

Örülök, hogy a VOA nem okoz zavart más természetű munkásságodban,

Magunkról semmi különösebb nem írhatok, egészségi állapot változatlan és nem örvendetes.

Sok jó üdvözléssel mindkettőnk részéről,
barátsággal

Marian Sándor

85. XII. 22.

Keóves Tibor,

Lola hatodik hete van kórházban. Állapota
kritikus, de időprognózist nem mondanak.
Ez minden amit most írhatok.

Barátsággal

Sándor

86.4.1.

Kedves Tibor,

Leveled olyan órában érkezett, amikor épen szükség volt reá, hogy baráti hangot halljak ebben a süket ürességben, amiben mostanság élek. Mintha az időrend kifordult volna számomra, van úgy, hogy éjjel háromkor ebédezek és reggel tízkor vacsorázom. Ezt talán a gyengeség is okozza, mert nyakamba ült a vénség, minden kellemetlen kíséretűtűnetével. Biztatnak, hogy már nem tart sokáig.

Amit magatokról írsz, megnyugtató. Ildikóról olyan emléke maradt Lolának/jelet hagyott erről noteszjegyzeteiben/hogy "emberszabású nő" lesz belőle, - remélni kell, hogy a világ is emberszabású lesz, amiben elhelyezkedik.

Mikor L. hamvait/kivánsága szerint/egy kis hajón kivittük a Csendes Óceán egyik öblébe, hogy ott elhintsék, Charon, a hajós, tehát a hivatalnok, aki a szertartást intézte, az obulus átvétele után széles mosollyal bucsuzott, mint aki azt mondja: "Thank you, call again." Megnyugtattam, hogy jelentkezem, mielőtt itt az ideje.

Örülök, hogy van kedved dolgozni. Ami engem illet, nem akarok többé közzéadni semmit. A hajóládában van egy kézirat, amit most egy éve, mielőtt L. betegsége végzetesen forult, még befejeztem, ezt talán kiadják. Jegyzeteket írok néha, de nem a nyilvánosság számára. Going out of business. Ez így van rendjén, nem szabad erőltetni.

Jó lenne, ha közelebb kerülnél ide. Barátsággal,

*Jó kívánsággal
Sándor*

87.III.6.

Kedves Tibor,

az időjárás-jelentés ezen a télen mindenfelé kötelező levelezési téma, itt sincs más-kép. Hó és fagy nincsen, de az óceáni szél-járat döngeti a spanyalfalat, aminek itt a lakásokat kerítik és az idővelősiak sértődötten piszkálják a kályhát, amitt nem készült a fagypontra ellen. Voltak napok, amikor nem mentem ki a rosszul fűtött szobából. De ennek nemcsak az időjárás az oka. A gyengeség, amit a vénség elhoz, termiális nyavakya. Biztat az orvos, hogy már nem tart sokáig.

Amit a katonák úgy mondanak, hogy "ütközet előtt a tüzérség belövi a terepet" mielőtt a gyalogság rohamra indul, most teljes hangszerekléssel cürög itt, - két évvel az elnökválasztás előtt megindult a szokásos vásári mutató. Egyelőre infláció és munkanélküliség minimális. "Külsőpolitika" nincs, a nukleáris zsákutcában mielőtt csak eszmecske.

Amikor Ferdinánd osztrák császár a "Reich" alkotásával bajlódott, még lehetett tervezni, mert minden lassan készült, időben és térben, a politika is. Ilyesmire ma nincs már tér sem idő. Egy másik osztrák császár, Ferenc, Napoleon apósa / a vége felé azt mondotta, ha azt hallja, hogy a birodalomban minden alattvalója eryformán elégedetlen, akkor tudja, hogy jól kormányozott. Sajnos, ez manapság lehetetlen.

Márast, olvasást mártinkább csak mímélem, aminek egyik oka szemem romlása, a másik, hogy írni is, olvasni is csak akkor izgalmas, ha van kinek. A végén el kell dönteni, mi helyesebb: magányosnak lenni egyedül, vagy társaságban. Az előbbit választottam.

Minden jót Neke és Ildikonak, megkaptam és köszönöm kedves lapját. Barótsággal

Sándor

88.3.16.

Kedves Tibor,
soraid megnyugvással olvastam, mert nem tudtam
mire vélni a hallgatást és most már bizonyos,
hogy elkallódott az ünnepi postaniagerában
egy levelem. Ez manapság megesik.
Ez a tél számomra különösen hideg-rideg volt,
belül is kívül is. A véntég gödrében öldergős
a létezés. Biztatnak, hogy nem tart sokáig.
Mint mikor az orvos azt mondja a páciens-
nek: "Ehet, ihat amit akar csak folytatásos
regényt ne kezdjen olvasni."
A hazai sajtóban és másképp is utolsó idő-
ben - néha kisebb nagyobb becsületsérté-
sek kíséretében - többször foglalkoznak
írásaimmal és érkeznek felszólítások,
hogy egyezzek bele könyveim otthoni új kiadá-
sába. Válaszom mindig az, hogy nagy tisztesség
lesz számomra, ha eljut egy könyvem magyar
olvasóhoz, de csak akkor egyezem bele ilyen
otthoni kiadásba, ha kárvonták az ország terü-
letéről a megszálló szovjet haderőtvezet kö-
vetően hitelt érdemlő külföldi megfigyelők

jelenlétében a magyar nép demokratikus, szabad
választáson megjelölte, ^{és} nien politikai rend-
szerben kíván élni, Előbb nem egyezem bel, hogy
bármely írásom otthon közzéadják vagy elő-
adják.

Ebben az évbe ^{elősz} 40 esztendeje, hogy
elhagytam Magyar országot. Ott a csomagolás
változott, a tartalom ugyanaz maradt. De akom-
munizmus mindenütt felfalja önmagát mert
nem emberszabásu.

Remélem Te és Ilčíko személy szerint
jól találjátok magatokat. Én nem sok jót je-
lenhetek magamról.

Barátsággal a vén

Sándor

88.10.9.

Kedves Tibor,

augusztusban kelt leveledre csak most válaszolok mert az elmúlt hetekben gyenge lábon álltam, néha szószerint. Egészségi állapotom mostt sem megfelelő, de valahogy hozzászoktam a vénség minden napos kötelező akrobata mutatványaihoz és húzom, ameddig lehet. Meglépni valahogy nem sportszerű, de hát ahány ház annyszokás. Ferdinánd könyved időközben feltehetően megjelent olaszul és máskölnben is ~~is~~ remélhetőleg jól érzed magad. Még messze vagy a valóságos öregesétől, ami rendkívül fárasztó, de nem érdekelt: ahogy Becket írta, a dekompozíció is élet, csak valahogy forditva.

Az öreg ^T Gaustnak volt igaza, amikor elkáromkodta: "Nun lasz ich alles gehr wie es Gott gefüllt." Teljesen egyedül élek, tehát nem unatkozom. De dögletesen fáradt vagyok.

Utban van egy könyv címedre, közvetlenül küldi a kanadai kiadó, a beírást talán egyszer pótolni lehet. Ez amolyan dixi et salvavi animam miam" - különösen más a kihangzása egy írásnak kéziratban, aztán levonatban, és végül kötetben. A, értelmén nem változtattam, de az egész mégis más, mint tizenöt év előtt, mikor a monstrumot írni kezdtem.

Barátsággal gondolok neád és Ildikorae, aki időközben már megjárta Indiát. A világ állapota olyan, hogy felrémlik Napoleon apósának, Ferenc császárnak fejbólintása, aki hosszú élete végén azt mondotta: "Ha azt hallok, hogy birocalmamban minden alattvalóm egyformán elégedetlen akkor tudom, hogy jól kormányoztam." Ez ma világszerű bölcsesség."

Sok jó kívánsággal a vén

Sándor

MÁRAI SÁNDOR LEVELEI CSERNOHORSZKY VILMOSHOZ

San Diego, 1984. I. 3.

Kedves Csernohorszky Vilmos,

köszönöm a könyvet és a beírást. A könyvcím elsőb-
ben úgy hat ~~a~~ olvasóra, mint antinómia, hiszen a
nukleáris megatonok korszakában erkölcs és politikai
bajoson egyeztethető fogalmak. Mégis, a könyv -
nemcsak a megjelölt oldalak, hanem más számveté-
sek - időszerű és talán felidőző hullámzást
az emigrációs állóvizben. Amit ~~a~~ olvasók felelős-
ségéről ír, sajnálatosan igaz; az emigráns magyar
széprózát illetően sorvadásban van a külföldi
magyarok szolidaritásérzése. Az okok úntig ismer-
tek. De Magyarországon jele van annak, hogy az ifja-
nemzedék érdeklődik és ~~ért~~ minőent el kell
követni, hogy a postai cenzura és politikai ha-
tárzár, amely elválasztja a külföldi magyar iro-
dalmat a hazai olvasótól, megszűnjön, - tehát
követelni kell, hogy minden külföldi magyar író
minden idegenben magyar nyelven közzéadott műve
- ~~aztán~~ a külföldi magyar folyóiratok - akadályta-
lanul és ~~a~~ érdeklődés arányában eljusson a hazai
olvasóhoz. Nem lesz könnyű eredményt elérni, de
a kommunistáknak időnként szükségük van a Nyugat
fejbőlintására; szorgalmazni kell, hogy ebben a ké-
zésben engedjenek. Ez nem óhaj, hanem követelés,
Helsinki után jogos követelés. De ismétlem, nem
vagyok derülátó, mert a hazai politikai szemlélet
t~~án~~ semmitől tart inkább mint a szellemi behato-
lástól, amilyen például az "Erkölcs és Politika" ot-
ni terjesztése lenne.

Kivánok Önnek jó egészséget, töretlen lelki erőt
további közírói munkásságához. Jó üdvözetekkel
híve

Márai Sándor

Sept. 6. 87.

Tisztelt Csernohorszky úr,
nem könnyő szavakba tenni milyen ~~zavaros~~
nehezemre esik válaszolni szives levelére.
Örömmel láttam volna Önt és kedves fe-
leségét itt San Diegói barlangfálamban,
de mostanság nem vagyok olyan egészségi
állapotban, hogy látogatókat fogadhassak.

Az elmúlt másfél esztendő számomra a
sorscsapások epidemikus ismétlődését hozta.
Életemkorom és ezek az események kihatá-
saikban megakadályoznak, hogy vendéget lássak,
még olyan rokonszenves vendégeket sem, ami-
lyen lenne az együttlét kettejűkkel. Szá-
mitok megértésére.

Kivánom, hogy kaliforniai tartózkodásuk
zavartalan legyen, a legjobb üdvözléseket
küldi minckettejűknek

Márai Sándor

LOS ANGELES
JUN 19 1957

San Diego, 1980.1.24.

Igen tisztelt Dr. Csernohorszky úr,
elnézést kérek, hogy csak most válaszolok
szives soraira, de egészségi állapotom az
utolsó hetekben nem adott módot a le-
velezésre. Nagyon sajnálom, hogy ittjártukkor
nem ismerhettem meg személyesen kedves
feleségét és Önt, bizonyosan lett volna
sok közös beszélni valónk. És sajnálom,
hogy erre-jártukban nem csöngetett be
a vénség gödrébe, ahol élek. Ön, a tapaszt-
alt orvos tudja, hogy elkövetkezik egy idő,
amikor az orvos azt mondja a vén pá-
ciensnek: "A leletek megfelelnek az élet-
kornak, menjen haza, éljen békességben, ehet-
ihat amit akar. Csak egyre vigyázzon... Foly-
tatásos regényt ne kezdjen olvasni." Valahogy
itt tartok.

Kérem, tolmácsolja kedves feleségének
kézcsókom, Önt szívélyesen üdvözli jó hiva

Moravits

San Diego, 88.4.9

Kedves Csernochorsky úr,

százegynehány év előtt az öreg magyar költő még ezt üzenté a fiataloknak: "Fiaim, csak énekeljetek." Ma időszerűbb így "Fiaim csak vitatkozzatok" A fogalomtisztázás fontossága ma jelentős. A gyorsan változó korunkban a fogalmak is gyorsan változnak, írók, közírók feladata lehántani a divatosról a cifráját és a hímesét. Ezért örömmel olvastam a mellékelt vita-írását is. Sok a meghasonlás, félreértés, de mintha egy bemzedék - a negyvenesek - követelnék az új enciklopédiát.

Szives kérdésére csak azt mondhatom, hogy az a lerőtlenedés, ami az aggság természetes kísérőtünete, tud "érdekes" is lenni - abban az értelemben, ahogy a nagyon tehetséges Becket írta, /a Godot szerzője/ mikor megállapította, hogy a "decompositio" épen úgy élet, mint az alkotó időszak, - csak fársztő oőafigyelni. De ha következő ősszel már hallom a csengőt, iparkodom az ajtóig csoszogni és kinyitni a vendégeknek.

Kérem, tolmácsolja Farkas Katalinnak a verses emlékezésért köszönetem és kézsókom. Jó kívánságokkal

Márai Sándor

88.8.26.

Igen tisztelt Csernohorszky úr,
örülni fogok ha elkövetkező október 1-én
kedves feleségét és Ont üdvözölhetem itt a
vénség gödrében. Remélem, nem jön közbe semmi
Ideirom a telefonszámom: /619/296-1072. Az
esti órákban majd mindig itthon vagyok.
Szíves üdvözlettel

Márai Sándor

Márai Sándor Dr. Csernohorszky Vilmosné Dr. Farkas Katalin és Dr. Csernohorszky Vilmos társaságában.
Készült: 1988 október 1-jén.

Kedves Vilmos,

köszönöm leveled és az ahhoz mellékelte fényképet. Utóbbin teljesen idiotikusan nézek, tehát a kép sikerült, tükröz egyféle halóágot. A vénség különös vetkőzés, bele kell nyugodni, nincs panacea ellene.

Az elmúlt hetekben - lassan, de figyelmesen, ahogy gyengülő látásom engedte - elolvastam a Rákóczi-monografiát. Meggyőző írás, nagy anyagismeretet csoportosít és - úgy tetszik - hü képet ad a Fejedelem emberi valóságáról is. Köszönöm a könyvet, minövéig egyetértéssel olvastam.

És köszönöm Neked is kedves családnak a látogatást, öröm volt számomra megismerni Benneteket. Remélem, lesz alkalm talákozni még egyszer. Kati kezét csókolom, barátsággal gondolok a vén

Március 1952

EMLÉKEK MÁRAI SÁNDORRÓL

Salamon István interjúi

Szőnyi T. Zsuzsa visszaemlékezése

Szőnyi T. Zsuzsa 1924-ben született Budapesten. 1942-től 1946-ig a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészkarán tanult. 1944-ben ment férjhez Triznya Mátyáshoz. 1949-ben Ausztriába menekült, majd Olaszországban telepedett le. 1950-től 1965-ig az olasz rádió (RAI) magyar nyelvű adásának volt szerkesztője és riportere. 1956-ban magyar nyelvű hetilapot szerkesztett, s a menekülttáborban olaszt tanított. 1965-től 1989-ig az olasz Miniszterelnökség külföldi sajtóosztályán volt szerkesztő és fordító. 1989-től a Vatikáni Rádió magyar osztályán dolgozik mint fordító és riportert. A római Katolikus Szemle megszűntéig szerkesztőségi munkatársként segített és több magyar könyv római kiadását gondozta. Folyamatosan segítette a Rómába érkező magyar ösztöndíjasokat, írókat, művészeket. Könyvei: Szőnyi István (szerk.) - Róma, 1982.; A Triznya-kocsmá - Kortárs Kiadó 1999.; Roma summus amor. Cs. Szabó László és Szőnyi Zsuzsa levelezése - Kortárs Kiadó 1999. Vándor és idegen. Márai-levelek, emlékek - Kortárs Kiadó 2000.

- Márai Sándorért én egyszerűen rajongtam, mint nagyon sok budapesti és magyarországi fiatal akkoriban, a háború előtti években, '37-'38-ban, mert ő volt akkor az, aki kimondta az igazságot. A német időkben olyan könyvek és olyan újságcikkek jelentek meg, hogy mind hazugság volt. Viszont Márai nem hagyta magát. Ő mindig azt írta meg, amit gondolt, és ez olyan hatással volt az akkori fiatalságra, hogy egyszerűen kerestük a könyveit és a színdarabokat. Amikor bemutató volt, lélegzetvisszafojtva vártuk, mit fog mondani. Csodálatos színházi esték voltak, valami olyan élmény, amire azóta sem emlékszem, hogy ilyenben részem lett volna. Természetesen nem ismertem személyesen, de minden könyvét, ami akkor megjelent, elolvastam, és '47-ben volt az első alkalom, hogy egy pillanatra személyesen is láthattam, amikor édesapám, Szőnyi István festőművész másokkal együtt Svájcba utazott. Hubay Miklós rendezte ezt a művész-utazást egy svájci hölgy meghívására, aki a kiéhezett és lesóványodott művészeket fel akarta táplálni egy kicsit Svájcban. Szőnyi Istvánt, Ferenczy Bénit, Illyés Gyulát, Márai Sándort hívta meg. A Nyugati pályaudvaron álldogáltak, amíg a vonatra föl nem szállhattak. És hát én csak Márait néztem, aki kinézésre nem volt nagyon elbűvölő egy fiatal lány számára, mert sápadt volt, beesett arcú és hideg, valahogy nagyon hidegnek tűnt számomra, de ennek ellenére a szemében egy nagy mélységet lehetett látni. Nekem borzasztóan tetszett, és próbáltam pár szót váltani vele. Jóságosan rám nézett - amennyi jóság tőle telt -, és azt mondta: reméli, hogy majd máskor is találkozunk. Ez a máskor-találkozás be is következett teljesen váratlanul, mert '49 februárjában mi kimenekültünk Magyarországról szögesdróton és mindenén át, és Rómában kötöttünk ki. Ők is Olaszországba jöttek. Akkor egy baráti fogorvosnál találkoztunk, ahol ők is kezeltették a fogukat. Feljöttek Nápolyból, és a fogorvosnál ismerkedtünk meg. Majd amikor meghalt édesapám, ő írt egy nagyon szép levelet nekem, amire én válaszoltam, s ezután egy hatalmas levelezés kezdődött meg. Később följöttek Rómába, akkor találkoztunk, eljöttek hozzánk. Az azután következő római utazásaik alkalmával mindig megkerestek minket, és nagyon nagy barátság alakult ki közöttünk.

- *Az egyik levél tanúskodik arról is, hogy Ön például foglalkozott egy-egy kötettel. Márai azt írja Rómába, hogy - most nem pontosan idézem - köszöni Szőnyi Zsuzsának a Naplóval való törődését, illetve kéri a segítségét. Ennyire megbízott Önben? Mi volt ez a segítség: technikai jellegű, esetleg más?*

- Nyilván megbízott bennem, de az is hozzájárult ehhez, hogy mi Rómában laktunk, ahol volt egy nagyon jó nyomda: Detti. Már kiadta a Katolikus Szemlét és más magyar újságokat, és nagyon gondosan megcsináltatták még a magyar betűket is. Teljesen olasz cég volt ez, viszont nagyon ügyes, a végén még a magyar elválasztást is megértették, ami igen nehéz és egészen más, mint például az olasz, angol vagy francia szavak elválasztása. Márai akkor azt kérte tőlem, hogy járjak oda a nyomdába, nézzem, hogy halad a szedés és hogy halad azután a könyv nyomása. Sőt néha arra is megkért, hogy nézzem át a kefelenyomatot is. Én szívesen átnéztem, utána viszont sajnos ő kérte a végleges kefelenyomat átnézését, és azt elég pongyolán csinálta, úgyhogy elég sok hiba is volt a könyveiben. Később, mikor Amerikában élt, egy másik nyomdához fordultak. Nem akarta leszállítani az olasz nyomda a könyveket, ezért megint megkért, hogy menjek el a nyomdába. Egyszer még arra is megkért - Giordano Bruno történetéről írt az Erősítő című könyvében; Giordano Bruno a Campo de' Fiorin máglyahalált halt és ott égették el -, hogy onnan, ahol fogságban tartották - ez egész másutt volt - gyalogoljak el a Campo de' Fioriig, hogy ez az út vajon meddig tart. Szépen el is gyalogoltam, és megírtam neki, hogy húsz perc. A következő években oda is elvittem Márait, ahol támogatták a halálraítélteket, beszélgettek velük és erősítették a lelküket - ezért is Erősítő a könyv címe. Ez egy kolostor, nagyon nehéz megtalálni, mert egy eldugott utcában van, onnan kellett elgyalogolnom a Campo de' Fiorira.

- *Bizonyára meglátogatták őt Salernóban. Hogyan éltek? Ön is és mások is együtt írják le a Lolát, a feleségét és Márait - tehát ők elválaszthatatlanok voltak, ami persze a Márai-naplókból is kiderül. Hogyan éltek Salernóban? Beszélt-e Márai arról, hogy amikor elhagyta Magyarországot, hogyan dolgozta föl magában azt a politikai kurzust, amit itt kellett hagynia?*

- Márai annyira szerette Magyarországot és a magyar nyelvet, hogy soha más nyelven nem írt, holott tudott minden nyelven. Nagyszerűen tudott németül, angolul, franciául, de igazi regényeit és írásait soha más nyelven nem írta, mint magyarul. Pár sora is van a Naplóban a magyar nyelvről. Arról, hogy Magyarországot hogyan hagyta ott, a Föld, föld című könyvében ír csodálatosan. Leányfalun laktak, amikor bejöttek az oroszok. Hogy micsoda emberséges és milyen érző lélek volt, az abból látszik, hogy nem az oroszokat ítélte el, mert megérezte, hogy az orosz katonák parancsra jöttek Magyarországra. Azt se tudták, hogy Magyarország micsoda, eleinte azt hitték, a Szezi-csatornához jönnek, és viselkedésük is olyan volt, mintha gyerekek lennének. Egy gyerek természetesen rúg, köp, nem lehet elvárni tőle mást, de nem igazán rossz. Ezt írja le csodálatosan Föld, föld című könyvében. Igazán rossz a rendszer volt és az ideológia, ezzel próbálták az embereket elbódítani, hogy egyszer majd jobb lesz. De hát egyre csak rosszabb lett. Viszont az emberek észrevették, hogy egyre rosszabb, ezért egyre nagyobb lett a terror. Ő a kommunizmusról rengeteget írt, arról, hogy mennyire elítéli a hazugság-tömeget, amit a kommunizmus produkált, és azt is, hogy emberek százai és milliói pusztultak el. 1967 elején Zebegényben meghalt édesanyám. Mi nem mehettünk haza, mert még nem volt meg az olasz állampolgárságunk, s anélkül persze nem mertünk hazamenni. Erre ő írt egy gyönyörű szép levelet,

Márai Sándor felesége 1950-ben.

amely még a halál gondolatával is foglalkozik, majd a háromnapos otthoni tartózkodásunkról - anyánk halála után tudtunk csak hazajönni - ezt írja: „Egyezik sok mindennel, amit mások is mondanak. A kommunizmus teljes bukás. Mint eszme, mint gyakorlat. Maradtak a kommunisták, akik egy bukott eszme bukott gyakorlatával tákolnak össze Pekingtől Budapestig újra és újra valamit, aminek prolongált jóvoltából ők, a kommunisták léteznek. S minthogy a bukott kommunizmus egyáltalán nem bukott hatalmi rendszer, változatlanul itt vannak, és lehet, hogy még sokáig úgy marad minden, ahogy van. Mert a hidrogénbombákkal megtömött zsákutcában senki nem mer döntően cselekedni. De ez sem biztos.” Azután nagyon szépen írt, amikor leírtam neki, milyen volt a temetés, a temetés után mi elmentünk. „Amit a zebegényi temetőről ír, ahol a nagyszülőktől le és fel szépen együtt van mindenki, körülbelül a legjobb, ami egy családdal történhet. A mi halottainkat kissé szétszórta az idő. Már bajos is lenne összeszedni őket. Most májusban, ha igaz, mi is közelebb kerülünk hozzájuk. De a temető helyett beérem e jól működő kéménnyel. Pap, ének és koszorúk nélkül. Nem sürgős.” Ő nem volt hívó ember, bár mindig kereste az Istent és keresett valamit, amiben hinni lehet. Erre a legjobb példa az, hogy mit kérdezett, amikor lementünk Salernóba. Meghívtak minket egy nagyon meleg augusztusban három vagy négy napra, s mi persze boldogan mentünk hozzájuk. Egy hatemeletes népházban laktak, ahol csupa olasz volt, rettenetes gyerekbömbölés, televízió-ordítás és autótülkölés közepette, mert ráadásul ez a ház a Battipaglia-i országúton volt. Tulajdonképpen a felesége, Lola örökölte egy nagybácsitól, aki Nápolyban dolgozott egy ideig, és úgy látszik, ezt a kis lakást megvette öröklakásként. Amikor meghalt, ők megörökölték. Külön el kell még mondani, hogy ő, Márai soha egy pillanatra nem vált meg Lolától. Egész életükben együtt voltak: egy emberként éltek együtt. Amikor megérkeztünk hozzájuk, egy kis szobát adtak nekünk, mert hát, azt hiszem, összesen egy nagy szobájuk volt és két kisebb. Talán három napig voltunk ott, és nagyszerűen éreztük magunkat, rengeteget beszélgettünk. Márai, - az utolsó emelet volt ez - fönt a teraszon, amit az olaszok ruhaszárításra használtak, már reggel mindig kiült egy nagy karosszékbe egy pohár whisky és egy újság vagy könyv mellett, és onnan nézte a tengert is, ami nem volt messze. Azután délelőtt mindnyájan lementünk fürdeni, és a konyhában lévő naptárba Lola minden nap felírta, hogy pl. ez a nyár 95. fürdése. Büszkén jelentette, hogy már ennyit fürödtek, de ők minden nap, még rossz időben is megfürödtek, mert mind a ketten nagyon szerettek úszni. Ezért tényleg elég jó kondícióban voltak. Egyik nap azt javasolta, menjünk föl a közeli hegyre, egy Cava dei Tirreni nevű faluba. Egy egész picike kis falu van ezen a Salerno feletti hegyen, azt nézük meg, mert ő ott mutatni akar valamit. Erre a kocsival fölmentünk a kanyargós úton. Amikor fölértünk, láttuk, hogy egy csodálatos bencés kolostor van ott, és egy XIII. századi freskó az egyik boltív alatt Szent Istvánt és Szent Lászlót ábrázolja, mert Nápoly környékén a magyar szentek is divatba jöttek. Az eldugott kis templomban tényleg nagyon jól oda van írva, és az attribútumból is lehet látni, hogy az egyik Szent István, a másik Szent László. Nagyon boldogok voltunk, hogy ilyen felfedezést tehattunk. Amikor kijöttünk a templomból - nagyon szép, régi templom -, akkor az ösvényen, a bencés kolostor felé vezető úton egy öreg bencés jött szembe velünk, aki nyilván esti sétáját végezte, és mosolyogva odaköszönt. Persze mi visszaköszöntünk, majd Márai megkérdezte, hogy mi ad olyan derűt ezeknek. Erre én azt feleltem neki, hogy ha meg akarja tudni, mi ad nekik ilyen derűt, menjen el Tomek Vince atyához, a piaristákhoz, aki Rómában élt és 15 évig a piarista rend generálisa volt, az egész világ összes piaristáinak a főnöke, és Rónay György az öreg bölcsnek nevezte. Mondom, kérdezze meg Vince atyától, hogy mi ad olyan derűt nekik. Erre Márai megkérdezte, hol van ez a piarista rendház, s én megmondtam neki. Majd amikor Rómába jöttek, akkor tényleg elment Tomek Vincéhez, de hogy ők ketten mit beszéltek, azt persze én nem tudom.

Úgy tudom, másodszer is elment hozzá. Tehát nagy érdeklődés volt benne az olyan emberek iránt, akiknek van hite, és bizonyos fokig irigykedett rájuk.

- *Mennyi ideig voltak Salernóban?*

- Már nem emlékszem pontosan, de évekig éltek Salernóban. Először Nápolyban, Posillipón éltek, onnan mentek le Salernóba, amikor Lajos bácsi, Lola nagybátyja meghalt. És amikor a fogadott fiúk, János, akit magukkal hoztak Leányfaluról, tízéves lett, átmentek Amerikába. Azt gondolták, hogy az olasz iskolák elég hanyagok és sokszor van szünet meg sztrájkolnak; szóval nem a legkiválóbb oktatási rendszer, s talán Amerikában sokkal jobban fejlődik majd a gyerek. Az ő kedvéért, János kedvéért mentek ki. Márai egyáltalán nem szeretett ott, és amint lehetett, jött vissza. Megkérdeztem, hogy milyen az az Amerika, erre azt mondja: „hát a világ legjobb könyvtára ott van”. Az ember bezárkózik a könyvtárba és akkor az egész világirodalmat és történelmet és minden könyvet, amit kér, egy gombnyomásra megkap. Neki ez volt Amerika. Nem érdekelt, hogy a lakás vagy más egyéb milyen, neki ez volt a legfontosabb. Ott éltek egy ideig New Yorkban, azután átköltöztek San Diegóba. János nagyszerűen elvégezte az egyetemet és mérnök lett. Nagyszerű állást kapott, azt hiszem, egy számítástechnikai gyárban, mérnöki munkakörben, de az volt a baj, hogy 3000 km-re tőlük. Azután megnősült, elvett egy amerikai lányt feleségül, és három gyerekük, három kislány született. Majd amikor Márai megint visszajött Európába - mert lehetőleg évente egyszer visszajöttek -, akkor már Rómában laktak, és többször tudtunk találkozni. Egy apácakolostor-szerűségben, litván apácánál vettek ki szállást, mert hát az tiszta, csendes, és ott ő jól érezte magát. Az volt a baj - aztán elmesélte -, hogy a menyé, ez az amerikai lány megkérdezte tőle, miféle nyelven ír és miért nem angolul, amit ők is elolvashatnának. A kislányok meg abszolút nem értették, hogy a nagypapa egy furcsa nyelven ír és furcsa nyelven beszélnek otthon. A fia, János szintén nem olvasta el egyetlen írását sem. Egyszerűen nem érdeklődött. Mérnök ember volt, egész más beállítottságú: őt mindaz, amit apja magyarul ír... hát mi ez, miért érdemes magyarul írni? Akkoriban a könyveit eleinte saját pénzén adta ki. Később felfigyeltek rá a külföldi magyar kiadók, és mások is kiadták a könyveit.

De eleinte több könyvét, a San Gennaro véréét, a Naplókat mindig a saját pénzén adta ki, s ez persze nem hozott annyit. Úgyhogy inkább a Szabad Európának fölolvastott cikkekből élt, azután a német televízióknak adott el egypárat a régi darabjai közül. Németre, illetve franciára még le is fordították A gyertyák csonkig égnek-et „Les braises” címmel, ami most, 1998-ban olaszul is megjelent, s most először lehet azt mondani, hogy a világ is kezd felfigyelni Máraira. De a legnagyobb újságokban, a Messaggero-ban egyoldalas cikkek jelentek meg, egyiket például Pressburger írta, akit Olaszországban is ismernek, és határozottan kezdenek felfigyelni Márai írásaira is.

- *Az előbb említette a San Gennaro véréét. Ez a regény valóban azt a hangulatot adja, amiről az előbb beszélt, a tengerpartot és azt a lakást, ahol Máraiék laktak. Ebben a kötetben és az előző levélrészletben is van még, ami utángondolásra érdemes, például a halál gondolata. Tehát nemcsak a nyüzsgő olasz élet leírása. Beszélt-e erről? Mert végül a Naplókból is, az utolsó Naplóból döbbenetesen kissejlik, hogy ennyire foglalkozott ezzel.*

Márai Sándor 1950-ben, San Franciscóban.

- Állandóan foglalkozott a halállal, mert természetes, hogy egy mélyen gondolkodó ember foglalkozik. Neki már csak azért is rettenetes volt, mert nem hitt, tehát azt gondolta, hogy a halál után nincs semmi. De persze voltak más gondolatai is, például egyik legutolsó levelében azt írja: „ez a nagy titok, de azért talán mégiscsak van valami, mert ugye a lélek az létezik”. S hogy mi a lélek? „Egy természetfölötti dolog, amit az ember nem tud igazán megérteni”. Egy levelében azt írja a halálról: „minden bölcsekedés ilyenkor értelmetlen, nem tudunk semmit. De néha gondolok arra, hogy talán a személyiség, mint energia, hullámhossz, frekvencia tovább rezeg, amikor már nincs hozzá testi médium. De csak gondolok erre, nem hiszek benne. Az igaz, hogy a fájdalom nélküli gyors halál nagy ajándék. És még valami: ha valaki megéli a saját halálát, az rendjén van, akármilyen fájdalmas az itt maradottaknak. A másik, az erőszakos és akcidentális halál, mennyi van és hány féle, nem a miénk, azt csak kiróják, hogy a statisztikában ne legyen hiány”. És akkor anyámról ezt mondja: ”A maga édesanyja megkapta a saját halál ajándékát fájdalom nélkül. Amikor nagyon szomorú, gondoljon erre is. És mi is szeretettel gondolunk magára.”

- *A Triznya-tanyán hogyan viselkedett? Kivel beszélgetett, milyen volt ez a légkör, milyen volt Márai?*

- Ő soha másokkal nem akart beszélgetni. Tudta nagyon jól, hogy nálunk nagy társaság jön össze, de soha nem akart más emberekkel találkozni. Anynyira, hogy nagyon meg is sértett embereket. Amikor például Salernóba becsöngetett hozzá egy itteni nyelvészprofesszor, ő kinyitotta az ajtót - ismerte természetesen az illetőt -, és amikor meglátta, azt mondta neki: „hozzám bejelentés nélkül nem lehet jönni, jó napot kívánok”, és becsukta az ajtót. Holott ez a szegény ember, azt hiszem, a Magyarok Világszövetsége részéről azért ment oda, hogy Máraival találkozzék és tiszteletét fejezze ki. De hát ő ilyen volt. Éppen ezért nálunk, amikor meghívtuk őt, tudtuk nagyon jól, hogy ott más ember nem lehet, mert ő csak velünk akart beszélgetni. Mindig kérdeztük is magunktól, hogy mi az az érdekes rajtunk, ami miatt egyáltalán szóba áll velünk. Mert hát hozzá képest kis fiatalok voltunk, de úgy látszik, az, hogy apámat ismerte, bizonyos fokig garancia volt, vagy pedig egyszerűen szimpatikusak voltunk neki. A férjemmel időnként nagy vitái voltak. A férjem például sokat foglalkozott a történelemmel, a kínai történelemmel, mert az volt a véleménye, hogy egy európai embernek nemcsak Európával, a görög és a latin világgal kell foglalkoznia, hanem tessék másfelé nézegetni. Erre beszélgettek Kínáról - Márai minden iránt érdeklődött -, és Márai azt mondta: „a tízezer éves kínai kultúra”, mire a férjem kijavította: szerinte csak négyezer éves. Márai ránézett: „Ugyan! Az tízezer éves”. Tehát nem hagyta magát. Minden, amit ő tudott, az a jó. Éppen ezért nem nézett nagyon utána a dolgoknak. Ha valaki bele akar kötni a Naplókba és írásaiba, ezer olyan helyet lehet találni, amely nem biztos, hogy száz százalékgig megfelel a valóságnak: az évszámok, a városnevek, az emberek nevei nincsenek jól leírva, az olasz utcák, sőt még ahol laktak, annak az utcának a neve sincs igazán pontosan leírva. De őt ez nem érdekelte. Őt a lényeg érdekelte. És amikor lent voltunk Salernóban, együtt voltunk velük éjjel-nappal három napig, akkor mindig reggel lement a tengerhez, megmártotta magát a vízben, utána felment a hetedik emeletre a teraszra, és amíg senki nem volt ott, üldögélt a nyugágyban, mint egy szent Gandhi, és meditált a világ sorsa fölött. Rettenő pesszimista volt a világ sorsát illetően. Bár voltak optimista ötletei is, ezek talán még rémesebbek voltak. Az egyik ötlete az volt, hogy az emberiség a teljes technikai civilizáció felé halad. A testünk egészen el fog satnyulni, mivel nem használjuk, és egyre nagyobb vízfejük lesz. A vízfej nagyon okos lesz, kitalál mindenféle gépet, meghódítja a planétákat és abszolút kényelmet biztosít a csenevész lényeknek. Én erre azt mondtam neki, hogy remélem, előbb kihalok, mint hogy ilyen kényelmes életem legyen. Csodálatosképpen lelkesedett mindenért, ami technika. A hűtött-fűtött levegőért. A New York-i

könyvtár azért bővölte el, mert elég egy gombot megnyomni, és már futósza-
lagon jön ki a könyv, amit kért. Meg hogy minden lakásban legyen hűtőbe-
rendezés, ami, mondjuk, Salernóban csakugyan nem rossz ötlet. De hát ne-
kik nem volt, a tengerben hűtötték magukat.

- *Visszatérve ezekre a találkozásokra, talán arról is érdemes beszélni, hogy Márai, amint mondta, a társasági életben nemigen vett részt vagy nem vett részt. Volt Ön tanúja olyan esetnek, amikor az emigráció más jeles képviselője találkozott Márai Sándorral, vagy Olaszországban erre nem került sor?*

- Az egyetlen ember, akivel tudtommal találkozott, Papp Géza fogorvos volt, akinél a fogát kezelte, nagyon kedves, aranyos ember. Sajnos már meghalt. Cs. Szabónak iskolatársa volt, így az irodalomba is bekerült. Én irodalmi fogorvosnak hívtam. Máraival nagyon jóban volt és tisztelte, de hát a fogorvos-
sal nem tudott igazán beszélgetni, mert nem volt Márai színvonalán. Mond-
juk, Cs. Szabó László színvonal lett volna, viszont egyszerűen nem bírták
egymást. Amikor hozzá mentünk le, vagy pedig Cs. Szabóval beszélünk, le-
hetőleg mindig letagadtuk, hogy láttuk a másikat, a gúnyos megjegyzések
miatt. Márai persze az egyik könyvében meg is írta Cs. Szabóról, ami elég
kellemetlen dolog, hogy „ja, a főiskolai tanár”. Cs. Szabó meg Márairól, hogy
„csak ül, ül a papír előtt és nem ír”. Hát ez nem volt igaz, Márai rengeteget
írt. Viszont az igaz, hogy Cs. Szabó reggeltől estig írt. Amikor együtt voltunk
velük Franciaországban - nagyon gyakran együtt nyaraltunk -, akkor reggel-
től estig mindig szépen írta a napi penzumot, mert ő maga is mondta, hogy
nem érdemli meg a napi levest, hogyha nem ír eleget. Márai meg akkor írt,
amikor rájött az ihlet, vagy valami gondolatot ki akart fejezni.

- *És az Önökkel való beszélgetések során azért oldottabb volt, vagy ez a távolságtar-
tás ugyanúgy jelen volt, mint ahogy mások is emlékeztek erre? Esetleg a felesége tud-
ta ezt oldani?*

- Velünk nem volt távolságtartó, mert mondom, hogy valahogy megszeretett
minket. Felesége ki sem nyithatta a száját az ő jelenlétében, úgyhogy ha sze-
gény Lola megszólalt, akkor ránézett, de olyan pillantással, hogy azonnal el-
hallgatott. Mert ő maga szeretett beszélni. És akit elfogadott beszélgetőpartnernek - az ura-
mat, Triznya Mátyást például -, azzal teljesen
úgy beszélt, mint egy barátal, szóval semmi
távolságtartás nem volt. Én is tudtam vele
beszélgetni, és rajtam nyilván inkább mulla-
tott, mert én meg elég szemtelen voltam, és
minden gondolatot, ami eszembe jutott,
megmondtam neki. Ő reagált, és engem is
esetleg leteremtett, de mindezt nem kelle-
metlenül, hanem barátian csinálta. Nagyon
érzékeny és magányos ember volt, aki bizto-
san megérezte, hogy mennyire szeretjük, a
könyveit és az írásait elolvassuk és nagyra
tartjuk, ami a levelekben is nagyon meglát-
szik. A Katolikus Szemlében - ahol segítet-
tem Békés Gellért szerkesztőnek a kefelenyo-
mat-javításban -, amikor egy-egy Márai-
könyv megjelent, Békés Gellért mindig en-
gem kért meg, hogy ismertessem. Így példá-
ul az Erősítőről, a Giordano Brunóról szóló
könyvről is a Szemlében írtam. Ez 1976-ban
volt. Ő azután Salernóból megköszönte a re-
cenziót, és ezt írta: „Tegnap kaptam meg a
Katolikus Szemle tavaszi számát, melyről a
képeslapom megemlékezett. Úgy látszik, vala-

Márai Sándor 1950-ben, Los Angelesben.

melyik postászsákban csücsült a három példány. Amit könyvemről ír, olyan élesen, pártatlanul látott beszámoló, ami tisztesség a könyv számára és a legjobb értelemben jellemző a könyvismertetés írója számára. Mindent észrevett, amit az író mondani akart és megtalálta a mondatot, a gombot, amire felvarrtam a köntöst. »Amíg egy ember él« stb. - ez lehet retorikus, de azt hiszem, van benne igazság is. Miért írja, kedves Zsuzsa, hogy asszonyi csacsiságnak magyarázom, amit a recenzió végén a hit szükségességéről írt. A válás - mint a szerelem, a forradalom - illúzió, de az illúziókra szükség van, különben sivár lenne az élet. Igaz, Titánia reggel felébred és megérti, hogy éjszaka-hosszat egy számárfejet csókolgatott. A forradalmár a barikádon felocsúdik, mert megérti, hogy éppen olyan magányos és idegen maradt, mint volt a szisztémában, amely ellen segített barikádot emelni. És a hívó egy pillanatban megérti, amit a biológus Jacques Monod - nemrég halt meg, majdnem azt mondom, kár - így fogalmazott: »Az ember végre tudja, hogy az univerzum közömbös végtelenjében egyedül van és véletlen következtében lépett elő ebből a végtelenségből. Sem eredete, sem sorsa nem előírt, meghatározott.« De hinni szabad. Igaz, Gide, az öreg hugenotta agnosztikus, óvatos volt, amikor elővigyázatra intette a buzgón hívó Claudelt. »Monsieur Claudel azt hiszi, hálókocsiban lehet a mennyországba utazni« - írta. »Kár, hogy nem élünk közelebb egymáshoz, jó lenne időnként egy jó duma magával. Mindketten barátsággal köszöntjük...»

- Nincs módunk ezt a majd' száz levelet felolvasni, de később is, amikor ő már elment Olaszországból, Önök folytatták a levelezést. Mégis mi olvasható ki ezekből a levelekből - amelyek most már irodalomtörténeti jelentőségű dokumentumok - Máraival kapcsolatban, a szereteten kívül?

- Amikor elment Amerikába, ott is magányos maradt. Magányosan élt egész életében, és nem kereste az emberek társaságát. Az egyik levelében például azt írja: »Magányosan élek. A fogadott fiam, János és családja egy autós óra távolságban vannak tőlem. Segítőkészek, gyakran látom őket. Máskülönbent mintha barlangban élnék, ahová csak denevérek tévednek. Ez nem is lehet másképp. Öregkorban dönteni kell, mit kezdünk a magányossággal. Talán helyesebb egyedül magányosnak lenni, mint társaságban. De az öregség így is probléma.« Ez a mondat árulja el - ez a bizonyos »jobb egyedül magányosnak lenni, mint társaságban« -, hogy ő a társaságban is magányosnak érezhette magát. És éppen ezért nem járt társaságba, nem kereste az emberek barátságát. Úgyszólván csak a kiadójával, Vörösváryval volt jóban, aki Kanadában élt, és a feleségével, de hát azokkal is csak telefonon vagy levélben érintkezett, és néha-néha találkoztak. Azt hiszem, ő igazán magányosan érezte jól magát, máskülönbent miért ne kereste volna a barátokat Rómában is, meg Salernóban is. Ott ugyan olaszok voltak inkább, azokat viszont igen szerette, az egyszerű embereket, akikkel nem tudott semmiféle nagy témáról beszélgetni, de azt a légkört szerette. Azt írja egyik levelében: »Amit az olasz életkedvről írt (mármint én írtam erről, hogy az olaszok milyen nagyszerűen veszik a lapot mindig), megnyugtató. Ahogy múlik az idő, nem szűnő együttérzéssel gondolok olasz éveinkre, és vonzó maradt a bölcs, rezignált ottani létezés.« Tehát neki az olaszok létezésük és maguk az olaszok - mint a San Gennaro véréből is látszik - nagyon imponáltak, mert ő nem tudta utánozni ezt az életkedvet és ezt a fantasztikus energiát és aktivitást, ami az olaszokban van, és nyilván nem is akarta, ezért örökre magányos ember maradt. Ez a magányosság azután borzalmas teher volt. Amikor Lola - ő volt a barátja, mint írja az egyik levelében: »Lola anyám, lányom, barátom, szeretőm, gyerekem volt« - meghalt, akkor mindent elvesztett. Mert János fia messze élt tőle, és nemsokára ő is hirtelen meghalt agyvérzésben - rettenetes csapás volt számára -, azt hiszem, 46 éves korában. Azután ottmaradt teljesen egyedül a lakásukban San Diegóban. Egy takarítónő járt hozzá, hogy rendben tartsa egy kicsit azt a lakást. Amikor látta, hogy már nem tud lemenni az utcára és nem tud saját magáról gondoskodni, öngyilkos lett...

- Az ezres példányszám sem volt akkor nagy, vagy akkoriban nagynak számított?

- Akkor nagynak számított, mert egyenként kellett a különböző érdeklődő olvasóknak elküldenie. És ezer emigráns, akiknek általában nem volt pénzük, a világ minden részén szétszórta őket - hogy tudták meg egyáltalán, hogy ez a Márai-könyv létezik -, szóval az ezer példány nem volt olyan nagyon sok, és azt hiszem, hogy nagy nehezen el is kelt. Ennél több nem is kellett akkor. Különben egyszer azt írta erre vonatkozólag: „Manapság megnyugvás tudni, hogy vannak még, akik hajlandók megkeresni egy könyvben, amit az író mondani akart. T. S. Eliot a harmincas években Amerikából Angliába expatriált, ott Criterion címmel kritikai folyóiratot alapított, de hamarosan felhagyott vele, és a búcsúszámban írta: »Az elkövetkező időben és talán hosszú időre a műveltség kontinuitását egészen kevés számú ember tudja csak fenntartani.«” Erre Márai hozzászól: „Ennek közel fél évszázada, és Eliot már nem élte meg jóslása beteljesülését. De maradt a »from person to person«-akció lehetősége, így hatott rám a maga írása is.” Mindenesetre pontosan ez a „person to person” volt az amerikai Literature Council jellegéje - hogy az egyik ember adja a könyvet a másiknak. A vasfüggönyön túlra akkor nem lehetett másképpen bejuttatni a könyveket, hanem csak úgy, hogy valaki megkapta itt, Nyugaton, elrejtette vagy betette a csomagjába és átvitte a határon. Ez volt a „person to person” - egyik személy a másik személynek...

- Talán nem véletlen, hogy ha Európába jött, New Yorkból mindig Olaszországba ment. Vonzódott Itáliához. Tehát a néhány év Salerno után Amerika, és ha utána Amerikából Európába jött, csak Olaszországba ment. Ez is érdekes dolog.

- Amikor Amerikából Európába látogattak, eszükbe se jutott, hogy máshova menjenek. Mindig Olaszországba jöttek, minden évben egyszer, úgyszólván azért, hogy egy kis mediterrán levegőt szívjanak - ezt ő maga is mindig így mondta. Azonkívül ők Amerikában azért választották San Diegót, mert az kicsit hasonlított vagy Nápolyhoz, vagy Salernóhoz - tenger mellett volt. És eleinte, amikor New Yorkban éltek, alig bírta. Viszont San Diegóban úgy érezhette, hogy olyan emberek is laknak ott, akik egy kicsit hasonlítottak talán az olaszokhoz. Amikor Európába jöttek, mindig Olaszországba, Rómába jöttek, és itt, Rómában a kis panzióban laktak, ezeknél az apácáknál. Úgyhogy amikor találkoztunk, mindig a Piazza del Popolo-ra mentünk. Van ott egy kávézó, ahol ki lehet ülni, ő nagyon szeretett ott üldögélni, mert hiába, a pesti kávéházakat ezek a nagy írók soha nem tudták elfelejteni. Amikor régen Karinthy és más írók a kávéházban üldögéltek és ott vagy veszekedtek, vagy beszélgettek, az volt az igazi. Neki ez egy örök nosztalgia volt: kávéházban üldögélni, beszélgetni. Mindig odamentünk - Canovának hívták ezt a kávéházat -, ott találkoztunk velük, akár délutánonként. Nagy beszélgetések voltak, ami azt jelentette, hogy ő mondta a gondolatait, mi pedig nagyon-nagyon tisztelettel - nem tisztelettel, hanem csodálattal - hallgattuk. Az is fantasztikus volt, hogy minden mondatát, minden szavát azonnal le lehetett volna írni. Annyira tudott beszélni, mint ahogy írni tudott. Soha nem volt pongyola. Mikor megfogalmazott - vagy nem is fogalmazta, hanem önkéntelenül így jött - egy-egy mondatot, kár, hogy az ember nem vehette föl magára. Akkor senki nem gondolt rá, azon-

Móra Ferenc 1950-ben, Los Angelesben.

kívül ő, szerintem, rögtön megsértődött volna, és nem folytatta volna. Csodálatosan érdekes dolgokat tudott mondani, nagy kár, hogy a levegőbe ment és nem lehetett megjegyezni. Mindig nyugodtan és megfontoltan beszélt, elég lassan, éppen azért, mert nyilván közben fogalmazta a mondatokat, de folyékonyan, meggyőződéssel - és néha haraggal, amikor politikáról beszélt, vagy az amerikaiakról. Amerikát nem szerette, hanem egy olyan hatalmas nemzetnek tartotta, ahol minden megfér és ahol demokrácia van, mert mindenki tényleg azt csinálhatja, amihez kedve van, és Amerikában igazi szabadság van.

- Úgy tudom, hogy ez a levelezés szinte Márai Sándor haláláig tartott. Mennyiben változott a levelek tartalma, hangvétele ahogy Márai Sándor idősödött és már Amerikából üzent vagy kért, vagy hírt adott a világ és a saját dolgairól?

- Nagyon megváltozott a levelek hangja, amikor öregedett. Nem tudom, hogy másoknak is ilyen hangú leveleket írt-e. Halála előtt az egyik utolsó levélben, amely '88 októberéből való, arra válaszol, hogy én azt írtam neki: valamit álmodtam róla, és az álomban egy lépcső volt és szőlőskert - már nem emlékszem, mi volt még ebben az álomban. Erre nagyon közvetlenül és részletesen válaszol, amikor azt mondja: „A halál, amire nem vágyakozom különösebben, nem probléma, hanem szükségesség. Eddig még mindenki túlesett rajta, és utólag senki sem panaszkodott.” Hát ez pontosan egy Márai-mondat. Mert hihetetlen humora volt. Egy pesszimista, kesernyész, igazi bölcs ember humora. Azt mondja: „De a meghalás lehet probléma, különösen a mostani időben, amikor kitalálták a mesterséges létezés trükkjeit. Ez a veszély sok agastyánt riaszt. Ideje lenne írni egy korszerű ars moriendi-t. De másról akartam írni, elsősorban arról, hogy igaz örömet szerzett okos, emberi és baráti soraival. Felhívtam a kanadai Torontóban élő kedves barátnőnket, Vörösváry Irént. Lola ráhagyta szerény kis ingóságai közül Krúdy Álmoskönyvét. Kértem, nézzen utána, mit jelent a szőlő és a lépcső.” Mert én egy álomban - úgy látszik - Máraival kapcsolatban valami szőlőt és lépcsőt láttam. „A szőlő sokfélét jelent, múlhatatlanul felötlük a »savanyú a szőlő«. Vágyunk valamire, ami elérhetetlen. A lépcső lehet megtorpanás, lépcsőn üldögdélni lehet félelem, mert felfelé indulni nincs erőnk, lefelé veszélyes. Mindkét álm aggódó, amire mindig van ok. Mégis jó lenne még egyszer magával ülni a spanyol lépcső márványhabos vízesésének egyik fokán, megbeszélni álmot és valóságot, aztán inni a Grecóban egy pohárka fanyar ürmöst. Mostanában az egyedülletben engem is kísértenek az álmok. Laikus módon szeretnék választ kapni egy illetlen kérdésre, amit jó társaságban nem szabad kimondani. A kérdés így megy: lehet, hogy talán mégis van lélek? Az új asztronómia mint ha pedzne ilyesmit. Kedves Zsuzsa, köszönöm, hogy írt. Jó lenne még egyszer látni magát. Remény erre nincs, mert cudarul megvénültem. Utazni se kedvem, se erőm. Kívánok magának még sok szép álmot, békés ébrenléteket, és szeretettel kezét csókolja a vén Sándor.” Azt hiszem, hogy ez volt az utolsó levele, amit tőle kaptam.

Thassy Jenő visszaemlékezése

Thassy Jenő 1920-ban született, régi magyar földbirtokos családban. Édesapját Dél-Magyarországon, Drávátamásiban levő kúriájában 1919-ben, még a trianoni határ megvonása előtt, szerb katonák megölték. Előbb a jezsuitáknál tanult, majd a Ludovikára került. Fialat tisztként érte a háború. Neveltetésénél és alkatánál fogva ekkor barátaival együtt a hagyományos emberiség táborát választotta, s a nyilasuralom alatt már aktív ellenálló volt, üldözöttek, zsidók és mások életét mentette meg a sajátját kockáztatva. 1946-ban szülőházának elhagyására kényszerült. Csaknem öt esztendőt töltött Franciaországban, majd az Egyesült Államokban telepedt le, ahol 1952-től a Szabad Európa Rádió munkatársa volt, 1973-tól mindmáig pedig az Amerika Hangja magyar osztályán dolgozik. Több regényt, számos novellát és egy színdarabot írt. Magyarországon két önéletrajzi ihletésű kötete jelent meg: *Veszélyes vidék* (1996); *Hátraarc* (1999).

- Ön azt nyilatkozta egyszer, hogy szellemi példaképnek tekintette Márai Sándort. Most, 1996-ban hogyan emlékezik vissza Máraira, arra a Máraira, akit Amerikában ismert meg? Volt valami előzménye annak, hogy itthon már a negyvenes években olvasta a könyveit?

- Nagyon sokat, amihez csak hozzájutottam. Első könyveit mint kadét olvastam, a katonai iskolában: Csutora, Vendéjáték Bolzánóban, később A gyerityák csonkig égnék. Hallatlan élmény volt, szédítő élmény volt. Márai Sándor híd volt az akkori magyar olvasóknak - különösen az elszigetelt Magyarországról, a háború miatt egyre jobban körülzárt Magyarországról - a nagyvilágba, Nyugat felé. Később óriási élmény volt személyesen is megismerni őt. Ez a Szabad Európánál történt, ahol külső munkatárs volt, és a saját leveleit Candidus álnéven írta. Be-bejött a szerkesztőségbe, és nagyon kedvesen, udvariasan, de nagy tartózkodással beszélt mindenkivel. Én véletlenül közel kerültem hozzá, és ennek megvolt a magyarázata: a forradalom tragédiája. Amikor a forradalom kitört, győzött, majd elbukott - és hát a Szabad Európa Rádió úgyszólván Önmaga dugájába dőlt -, akkor Márai Sándort átküldték, hogy a saját nevére rövid, ötperces glosszákat írjon, szellemével és részvételével vigasztalja a magyar hallgatót, engem pedig mint fiatal riportert küldtek vele, hogy sajtószemléket írjak. Mindenki Magyarországról írt, és én azért voltam hasznos, mert először is gyors munkás voltam, másodsor pedig beszéltem németül, franciául, angolul és magyarul, s még az olaszt is törtem egy kevésbé. Ezekből a nyelvekből fordítottam és 16 órán át dolgoztam sajtószemléken Münchenben, Márai pedig írta a saját glosszáit. Három héttel együtt laktunk egy panzióban, s amikor végeztem a munkámmal, úgy éjfél tájt, akkor ő megvárt. Elmentünk valami borivóba, és egy fél liter bor mellett majdnem egymás karjában zokogtunk. Mélyen megrázta őt a forradalom, engem is. Óriási élmény volt Máraival találkozni ott kinn. Elindulása előtt Lola, a felesége, akit úgyszólván akkor ismertem meg, ezt mondta nekem: „aztán vigyázzon a Sándorra”. Hát órá vigyázni nagyon nehéz feladat volt. Kölcsönösen vigyáztunk egymásra. Ettől kezdve, amikor három hónappal később visszatértem, meginvitáltak, és minden hónapban legalább egyszer vagy kétszer náluk vacsoráztam. Akkor még New Yorkban éltek, a Manhattan sziget észa-

Márai Sándor 1950-ben, Los Angelesben.

ki csücskén, közel a Cloister-höz, ami egy középkori, hétszáz vagy nyolcszáz éves olasz kolostor reprodukciója volt, kőről-kőre hozták át Olaszországból és újraépítették. Ez volt az ő kedvenc sétahelye, lakásától kb. öt percre. Manhattan csücskében volt az ő elefántcsonttorony-otthona. Ezekon a vacsorákon Lola főzött, ő pedig velem társalgott. Márai felesége, Lola meglepő és megható jelenség volt. Eladónőként dolgozott egy elegáns New York-i áruházban, Hartmannál, a cipőosztályon. Egész nap a lábán állt és dolgozott, aztán hazaszaladt és megfőzte a vacsorát, ami négy- vagy ötfogásos vacsora volt, utána végigülte velünk a vacsorát és csak azután ment ki mosogatni. Borzasztó fárasztó is volt egy munkanap után Márait hallgatni három vagy négy órán keresztül, amint egyik témáról a másikra ugrott és élvezetesen beszélt. Olyan briliáns tűzijáték volt ez, amit szerettem volna feljegyezni, úgy, mint dr. Johnson kedvenc író-diákja, Boswell. De ahogy Boswellnek nem sikerült teljes mértékben visszaadnia dr. Johnson, nekem még kevésbé. Mindig elhatároztam, hogy ha hazamegyek, gyorsan leírom, miről volt szó. Mire megérkeztem, a majdnem egyórás subway-út után féláljultan hagytam el a vonatot, pedig csak a harmincas éveim elején voltam. Annyi szellemi élményben volt részem, hogy egyszerűen nem lehetett megjegyezni, mert szemközt ült velem, nekem beszélt, ide-oda csapongott. Olyan szellem volt, amit még elmondva is nehéz reprodukálni. Nagyon-nagyon nagy író volt.

- Ahogy visszaemlékszik ezekre a beszélgetésekre, Ön hogyan látta Márait itt, New Yorkban? Vagy hogyan látja most? Keserű volt azért, hogy el kellett hagyni Magyarországot, és csak egy fegyvere maradt, az anyanyelv?

- Keserű volt és nem. A keserűség mindig bölcs rezignáltságban mutatkozott meg. Hallatlanul büszke volt. Többször előfordult, hogy meg akarták interjúvolni, és nagyon gyakran rajtam keresztül próbálkoztak. Egy bizonyos idő után megtudták, hogy ha lehet ezt mondani, barátja vagyok. Ez a "lehet mondani" egy kvalifikáció, mert Márai egy kicsit önmagának a szobra is volt. Úgyhogy ha valaki lehet egy szobor barátja, akkor én voltam az. Sokszor jöttek hozzám neves magyarok, hogy szeretnének Máraival találkozni, mert könyvet akarnak róla írni, és akkor a válasz rajtam keresztül ez volt: „Mondd meg az úrnak, hogy én egy író vagyok, a könyveim a polcon vannak, vegye le és írjon róla amit akar, én nem kívánok vele szóba állni”. Ilyenkor mindig volt valami oka arra, hogy az illetővel nem akart szóba állni, mert úgy érezte, hogy kollaborál a rendszerrel. Magyarországról az volt az elképzelése, hogy Magyarország egy megszállott ország, az oroszok rabja, és addig, amíg föl nem szabadul, ő ott sem írni, sem nyilatkozni nem fog. És ebben hallatlanul szigorú volt. Gőgös volt. Márai Sándor csak három hétig volt Münchenben, mint a Szabad Európa külső munkatársa, én három hónapig. Kivételes küldetés volt ez a forradalom után, amikor arról volt szó, hogy folytatódik-e a rádió, vagy nem. A kijött menekültek mind bírálták, és a végén, amikor fölítettük a kérdést, hogy hallgasson-e el a rádió, mindig azt válaszoltuk: Isten ments, mert akkor a magyarok azt fogják hinni, hogy Amerika leírta Magyarországot. A végső ítélet mindig az volt: csak folytatni az adást. Márai Sándor ebben nem vállalt aktív részt, mert nem volt belső munkatárs. Saját ítélete az volt, hogy folytatni kell, és ő maga is még évekig folytatta.

- Nem emlékszik olyan mozzanatra, amely bepillantást engedett az írói műhelybe, abba, amit Amerikában írt, esetleg olyasmibe, amit a lelke mélyén Magyarország iránt érzett: nosztalgiát, annak ellenére, hogy több mint negyven évig, amíg orosz csapatok vannak Magyarország földjén, nem engedte itt a könyveit kiadni. Beszélte egyáltalán erről? A másik kérdés pedig az, hogy a San Diego-i magányba valóban saját magát száműzta-e, egy kicsit saját magát zárta-e el, gerincességével, a magyarországi olvasók elől?

- Azt hiszem, hogy hamis képet adtam róla, ha azt mondom, hogy elszakadt a magyar anyaföldtől vagy az országtól. Ő nem akart együttműködni a rendszerrel, de továbbra is írta a könyveit, és közönség reakciójáról is tudott, mert

a Naplók hazajutottak és levelek özönét kapta. Éjjel-nappal Magyarország sorsa fölött tépődött, de neki az elzárkózás azért volt könnyű, mert tulajdonképpen itt is elefántcsonttoronyban élt. Ezt gyakran szemére vetették, de hát valószínűleg szükséges volt ahhoz a fantasztikus alkotáshoz, amit ő végzett. Végül, amikor már félig vak volt, vettem neki valami szerszámot, amivel föl-nagyította a betűt: egy reflektor volt a homlokán, ami a könyvre volt szögezve. Így írta utolsó könyvét, a Garrenek művét, amely részben új volt, részben a Zendülők és az ezt követő Sértődöttek folytatása. Fantasztikusan nagy könyv. Ő az utolsóig egy elefántcsonttoronyban élő patrióta volt, de nagyon-nagyon korán megtanulta a száműzetést. Kassáról száműzetésben volt a Horthy-Magyarországon, ahol szintén nem volt teljesen otthon. Száműzetésben volt Olaszországban és Amerikában. Ő magában, a lelkében vitte magával Kassát, saját ifjúkori élményét, magyarországi élményét. Elzárkózottsága, szerzetesi szigorúsága mellett egy lángoló lelkű patrióta volt - ez nem egyenlő a hazafisággal, ami gyakran egy eltúlzott csökevény.

- *De azért biztos nehezen élte meg a San Diegó-i egyedüllétet.*

- Biztos, hogy egyedül volt, és biztos, hogy hiányzott neki a megszokott baráti kör, amely egyre inkább csappant, és mint általában a nagyon öreg emberek körül, majdnem mindenki meghalt körülötte. 90 éves volt, amikor pontot tett az életére golyóval, és ez előrevetítődött. Mindkettőnk kedvenc írója, Henry de Montherlant ugyanígy végzett az életével kb. 65 éves korában, és Márai Sándor akkor azt mondta nekem: milyen szép befejezés. Később, amikor ő végzett így önmagával, ez erősen eszembe jutott. Egyik naplójában szintén megtaláltam a Henry de Montherlant haláláról írt bejegyzést. Azt hiszem, ez nem volt véletlen. Azt mondta: „nem tudok többet olvasni, nem tudok többet írni, meguntam a saját írásaimat is, egyetlen egy könyv mond nekem még valamit: a Don Quijote, Cervantes könyve”. Ez volt az egyik utolsó beszélgetésünk.

- *Tehát nem volt különösebb előzménye annak, hogy öngyilkosságra készült? Vagy csak Ön olvasott a francia író könyvéről, és akkor jutott eszébe, hogy Márai is hasonlóképpen gondolkodik vagy akar végezni önmagával?*

- Nem lepett meg, amikor hallottam, hogy öngyilkos lett, mert emlékeztem arra, amit Henry de Montherlant-ról mondott. Nevelt fiúk, János, 46 éves korában a szeme láttára halt meg egy hirtelen agyvérzésben, felesége, Lola, aki nagyon kiváló élettárs volt, szintén korábban meghalt. Egyedül maradni öregén és száműzetésben nehéz sors volt.

Márai Sándor 1959-ben Mexicóban.

Dr. Borbándi Gyula visszaemlékezése

Borbándi Gyula 1919-ben született Budapesten. A Pázmány Péter Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán szerzett diplomát. 1941-től 49-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott. 1949-ben emigrált. 1951-től 1984-ig Münchenben a Szabad Európa Rádió munkatársa volt. 1951-ben az egyik elindítója volt a *Látóhatár* című folyóiratnak, melynek szerkesztője, főszerkesztője lett. 1958-tól 1990-ig az *Új Látóhatár* felelős szerkesztője volt. Fő művei: *Tanulmányok a magyar forradalomról* (társszerk., 1996), *Der ungarische Populismus* (1976), *A magyar népi mozgalom* (1983), *A magyar emigráció életrajza 1945-1985* (1985), *Nyugati magyar esszéírók antológiája* (szerk., 1986), *Nyugati magyar tanulmányírók antológiája* (szerk., 1987), *Ötszáz mérföld* (esszék, naplók, 1989), *Nyugati magyar irodalom és bibliográfia* (1992), *Magyarok az Angol Kerben. A Szabad Európa Rádió története* (1996), *Emigráció és Magyarország - Nyugati magyarok a változások éveiben, 1985-1995* (1996), *Magyar politikai pályaképek 1938-1948* (1997), *Alkony és derengés. Írások a posztemigrációról* (1999).

- Mikor ismerkedett meg személyesen Márai Sándorral?

- Ha jól tudom, 1951-ben volt, abban az időben, amikor megindult a Szabad Európa Rádió müncheni adása. Már nem emlékszem pontosan a körülményekre, de azokban a hónapokban, tehát 1951 őszén ő többször járt Münchenben, és akkor a Rádióban is megfordult. Neki kezdettől fogva volt egy saját műsora, Vasárnapi levél volt a címe. Ő olvasta fel ezeket a műsorokat. Nem a saját nevén, hanem hol Candidusként, hol pedig Ulyssesként szerepelt ezekben a műsorokban. Münchenben egyébként elég gyakran megfordult. Abban az időben Olaszországban élt még, Posillipóban, Nápoly mellett. Müncheni útjai kapcsolatban álltak műveinek német megjelentetésével, az a német kiadó, amely műveit németül kiadta, Münchenben székel, és gyakran járt ott Márai. A gyakran alatt persze nem azt kell érteni, hogy havonként, de azért évenként legalább egyszer megfordult ott kiadói ügyekben, és amikor Münchenben volt, a Rádióba is bejárt. Hosszabb ideig tartózkodott Münchenben - hosszú idő alatt persze nem hónapokra kell gondolni, hanem néhány hétre - 1956-ban, a forradalom leverése után, eléggé nyomott hangulatban. Nemcsak az ő hangulata, de a Rádióban dolgozók hangulata is elég nyomott volt. Akkor néhány műsort saját maga olvasott föl szalagra, amit a Rádió azután közvetített. Ezeket a műsorait még Posillipóban írta. Úgy tudom, havonként egyszer járt be a Rádió római irodájába, amelynek volt egy kis stúdiója is: egy hangfelvevőgép volt ott, meg a megfelelő berendezés. Akkor mindig több Vasárnapi levelet is felolvasott, hármat, négyet, ötöt előre, aszerint, hogy milyen időközökben volt alkalma fölmenni Rómába és elkészíteni ezeket a felvételeket. Ötvenhat őszén volt vele egy hosszabb beszélgetésem... Tulajdonképpen többes számban kellene mondanom, mert Vámos Imrével, aki akkor a *Látóhatár* szerkesztője volt, és mi ebben a minőségünkben, mint a *Látóhatár* két szerkesztője találkoztunk vele egy vacsora alkalmából egy müncheni vendéglőben. Abban az időben már erősen foglalkozott az Amerikába való áttelepedéssel. Abból a körülményből, hogy a forradalom úgy végződött, ahogy végződött - tehát a szovjet beavatkozással, a felkelés szovjet részről történő leverésével -, és abból a körülményből, hogy a Nyugat ezt szó nélkül, tétlenül nézte, erősen lehangozta. Nyilvánvaló volt, hogy elkövetkezhetik egy olyan pillanat, amikor a Szovjetunió nem elégszik meg azokkal a hódításokkal, amelyeket a háború alatt meg a háború után szerzett vagy kapott meg, hanem az, hogy tovább fog terjeszkedni. Annak ellenére, hogy nagyfokú elégedetlenség volt benne főként az amerikai magatartással kapcsolatban, mégis úgy látta, hogy Európa olyan veszedelem küszöbén áll, amelyet ő nem akar Európában átélni. S foglalkoztatta az a gondolat, hogy átmegy Amerikába, nehogy egy szép napon - ami benne volt a levegőben - arra ébredjen föl, hogy a szovjet csapatok már Németország vagy Olaszország határára vannak. Ezt ő nem akarta, ki akarta kerülni. Emlékszem, nagyon keserű-

en beszélt arról, hogy ő mindig Európában hitt, és az európai ember, az európai életforma, az európai kultúra sorsán aggódott, nagyon pesszimistán, borúlátóan ítélte meg egyfelől Európa, másfelől pedig az európai polgárság jövőjét. Ez elől, az ilyen félelmek elől és az ilyen fenyegető veszedelmek elől akart ő menekülni azzal, hogy áttelepszik Amerikába...

- Ön „Magyarok az Angol Kertben” című könyvében idézi a másik Márai-megállapítást a Szabad Európa Rádióról. Az egyik az volt, hogy „ablak a Nyugat felé”, a másik, hogy Márai „szellemi-légi híd”-ként is aposztrofálta a Szabad Európa Rádiót. Ezek a Vasárnapi levelek népszerűek voltak - az előbb említette Márai népszerűségét a hallgatók, illetve az olvasóközönség körében. Milyen visszajelzést kapott ez a sorozat, a Szabad Európa Rádió egyik legnépszerűbb műsora?

- Az ő közreműködése kezdetben, az indulásnál sokkal elevebb és gazdagabb volt, mint pusztán az, hogy minden vasárnap elhangzott a tízperces műsora, a Vasárnapi levél. A kezdet kezdetén, tehát már 1951 őszén kísérletet tettünk egy akadémiai műsorsorozat indítására. Nem is tudom, minek nevezzük ezt a műsort, de akkor belsőleg „rádióegyetemnek” neveztük. Ez a szellemi érdeklődésű embereket kielégítő műsor azzal foglalkozott volna, hogy a tudományok és a művészetek területén milyen új irányzatok vannak, milyen irodalmi iskolák, eszmék, műfajok uralkodnak a nyugati irodalomban, és hogy mi történik a nyugati tudományban, főleg a társadalomtudományban, a politikai tudományok terén. Ennek a rádióegyetemnek a megszervezésére Márait kérte föl az akkori igazgatóság. Szívesen vállalta, és hónapokig csinálta is, tehát az indulás neki tulajdonítható. Ebben olyan aktív volt és annyira fontos ügynek tekintette, hogy például ő toborzott munkatársakat, ajánlott nekünk vagy maga kért föl embereket - főleg tudományos embereket, irodalomtörténészeket és társadalomtudósokat - arra, hogy vegyenek részt ebben a munkában, olyan Nyugaton élő magyar tudósokat és írókat, akiket jól ismert, vagy olyanokat, akik ott éltek a közelében, tehát Olaszországban, Nápolyban vagy Rómában, Firenzében. Úgyhogy ennek a pár évig tartó rádióegyetemnek a munkatársi gárdáját tulajdonképpen ő indította el, ő kezdte el a munkát. Kezdetben a szerkesztést is ő végezte Olaszországból. Aztán az idők folyamán, amikor már valahogy bejáratódott, ez a munka átkerült Münchenbe. Az ő szerepe ebben az időszakban nemcsak az egyszerű munkatárs szerepe volt, akinek volt egy heti műsora, hanem olyan emberé volt, aki a műsorok szervezéséhez gyakorlatilag is hozzájárult, abban is részt vett...

Felvetődhetik a kérdés, hogy 1967 nyarán miért szűnt meg Márai közreműködése a Rádió műsorában. Nem tudom pontosan dokumentálni ennek a, mondjuk így, szakításnak az okát és magyarázatát, de ha csak emlékeimre hagyatkozom, akkor úgy gondolom: azért történt, mert a hatvanas évek közepe táján a Rádió vezetősége úgy értékelte a magyarországi helyzetet, hogy valamiféle enyhülési folyamat indul meg, amihez természetesen a Rádióknak is alkalmazkodnia kell. Egy engedékenyebb, megértőbb, habár diktatórikus önkényuralmi rendszerről volt szó: az '56 után bebörtönöztek nagy része ismét szabad volt, tehát a magyarországi helyzetről vagy az ott uralkodó elitről már nem lehetett olyan hangon beszélni, mint ahogy a Rádió, mondjuk, a forradalom előtti időkben, Ráko-

Márai Sándor 1963-ban.

si korszakában beszélt. Márai ezt nem vette figyelembe. Abból indult ki - nagyon helyesen -, hogy amikor elkezdte a műsorát, szabad kezét kapott abban, hogy miről milyen véleményt nyilvánít. A hatvanas évek közepén már előfordult, hogy nézetei, véleménye - jóllehet ő volt felelős érte és az ő műsoraként hangzott el - némely kérdésben nem volt azonos azzal, amit a Rádió akkori műsorpolitikája előírt. És ez az egyik vagy a másik oldalon részben kellemetlen érzéseket szült. A korábbi zavartalan viszony megváltozott, és ismervén Márait majdnem természetesnek is vettük, hogy ő magára nézve semmiféle ilyen előírást vagy ajánlást nem fogad el. Ennek következtében ő inkább abbahagyta a munkát, semhogy esetleg alkalmazkodnia kelljen a pillanatnyi helyzetnek megfelelő műsorpolitikához.

- Amit könyvében talán hosszabban is idéz, hogy „ez a Magyarország nem vádol”, azt hányadikán írta? 1956. november 25-én. De volt olyan adalék is a kötetben, hogy már október 14-én azt írja vagy mondja Márai: „nincs irodalmi szabadság általános szabadság nélkül”. Tulajdonképpen az egész forradalmat végigkísérte és kommentálta. Ezeknek az írásoknak jó része nem nagyon van meg. Visszaemlékezve, mint közeli munkatárs: hogy látta Márai a kezdetektől, mondjuk, november 4-ig - vagy talán még később is - a magyarországi helyzetet azzal az írói attitűddel?

- Márai a forradalom leverését követő hetekben ott volt Münchenben, és az említett műsorszám is ott hangzott el: november 25-én, Münchenben mondta el a stúdióban. Nehéz egy ilyen nagyon tömör, nagyon mélyértelmű szöveget pár mondatban összefoglalni. Nem is vállalkozom rá. Arról van szó, hogy a római Szent Péter templomban Michelangelo Pietà-ja előtt áll, s amint írja: „Megértettem valamit. Az Isten mindig felel, de mi, emberek ezt nem értjük meg rögtön. Nem véletlen - írja ő, vagy mondta is előbb -, hogy ebben a templomban állottam és a Pietà előtt. Ez a komoly, szenvedélymentes arc, amelyet Michelangelo így mintázott meg, válasz volt. Ezt mondotta az arc: nincs más megoldás, csak az irgalom. Megértettem, hogy nem segíthet rajtunk többé más, csak a szeretet, de nem a sopánkodó, lelkendező szeretet, hanem a szakszerű, gyakorló, szívós irgalom. Most még hosszú időn át meg kell tanulnunk szakszerűen irgalmasnak lenni. Túl akarjuk élni, de mi nem tudunk fegyverrel küzdeni a gonosz ellen. Mi csak szeretettel tudunk küzdeni a gonosz ellen.” Hát ilyen hangon folytatja ezt az imaszerű elmélkedést mindarról, ami ott, a Pietà előtt eszébe jutott. A forradalom leverése és mindaz, ami utána történt - ez már november végén volt, tehát már megindultak a letartóztatások és a mindenféle üldözési akciók, a berendezkedő Kádár-rendszer első aktusai - rendkívül lehangolóan hatott rá. Mint már említettem, nem egymagában ez a tény, hogy a szovjet megszállók hogyan viselkedtek, s hogy magyarországi kiszolgálóik, csatlósai mit tettek, hanem az a tény, hogy ez a XX. század közepén Európa közepén megtörténhetett; és hogy a szabadságban élő, erőben a versenyt a Szovjetunióval felvevő nyugati államok majdhogynem tétlenül nézték és hagyták elveszni a magyar szabadság ügyét. Mert nyilatkozatok meg elítélő szavak bőven akadtak, meg az irgalomnak, a segítőkészségnek is jelei: az '56-os menekülteket mind az európai országokban, mind a tengeren túl nagy szeretettel és segítőkészséggel fogadták - no de ez az alapvető helyzeten nem változtatott. És ez őt nagyon elszomorította. Főként mint európai embert és az európai nemzetek jelenével és kultúrájával közösséget vállaló embert szomorította el, hogy mindaz bekövetkezhetett Magyarországon, ami bekövetkezett. Nos, ez volt az ő hangulata, amelyben Ima című írása, elmélkedése elkészült, és a Rádió hullámain el is hangzott.

- És amit az előbb említettem, hogy ti. október 14-én ő már azt mondja - nem tudom, elhangzott-e -: „nincs irodalmi szabadság általános szabadság nélkül”? Nem tudom, emlékszik-e erre a kötetben. Az már egy másik dolog?

- Ez még a forradalom előtt volt, de már az Írószövetség emlékezetes szep-

tember közepi közgyűlése után, amikor, így is fogalmazhatnánk, elkezdődött az írók szabadságharca az alkotás szabadságáért. Az akkori Irodalmi Újság már bőven érzékeltette azt a változást, amely az írók magatartásában, a hatalommal szembeni viselkedésében beállott. Erre vonatkozott az, hogy hosszú lejáratú írói szabadság és alkotói szabadság ott van, ahol általános emberi szabadság van. Tehát majdhogynem azt vetítette előre, hogy ha már megmozdult a föld az irodalom területén, akkor előbb vagy utóbb meg kell mozdulnia a politika, a gazdasági élet, a társadalmi élet terén is - ami azután be is következett a felkeléssel, az október 23-a utáni eseményekkel.

- Márai - ha jól számoltam - majd 16 évig dolgozott a Szabad Európa Rádiónak: írt és felolvasott. Az a két idézet, ami nagyon sokszor elhangzott - a „szellemi-légi híd”, illetve az „ablak a Nyugat felé” -, talán nyomatékosan jelzi az olvasónak és az irodalmároknak, hogy számára, ennek a szigorú embernek, aki később is megtagadta, hogy Magyarországon kiadják írásait, amíg a szovjet csapatok itt állomásoznak, fontos volt a Rádió, talán filológiailag meg érzelmileg is, hiszen a Rádió, illetve a Vasárnapi levelek Magyarország felé irányították a lelkét. Tehát ő nagyon sokat gondolt Magyarországra, amint az „ablak” szó és a „szellemi-légi híd” is jelzi. Valószínű, hogy belülről, a Rádió által itt járt a közlés és a gondolat. Nem tudom, jól látom-e ezt az összefüggést.

- Úgy érzem, pontosan így van. Tudvalévő volt, hogy Nyugaton írt művei nem juthattak el Magyarországra. Szórványosan persze eljutottak példányok egyik vagy másik művéből, de műveit Magyarországon árusítani vagy megvenni, tehát írói természetével szembesülni nem lehetett. Egyetlen kapcsolata Magyarországgal a Rádió volt, megszólalása a Rádión keresztül. Amit nem írásban tudatott az olvasóival vagy azokkal, akik érdeklődnek iránta, azt hanggal, a Rádió hullámain keresztül mondta el. Tehát neki ez egyfelől légi híd volt, az a híd, amelyen keresztül gondolatai eljutnak nyugati lakhelyétől Budapestre vagy Magyarország egyéb tájaira, másfelől pedig a hazai hallgatónak ablak is volt, mert az ő szemlélete és mindaz, amiről beszélt, pillantás volt arra, hogy Nyugaton hogyan gondolkodnak. Annál is inkább, mert őt úgy tartották számon azok, akik ismerték Magyarországon, mint akinek különös érzéke van az iránt, hogy Nyugaton miként gondolkodnak, milyen elképzelések, milyen tervek, beidegződések, emberi magatartásformák, minták befolyásolják az embereket. Az olvasó és rádióhallgató rajta keresztül majdhogynem Nyugat felé is pillanthatott.

Márai Sándor felesége 1971-ben.

Simányi Tibor visszaemlékezése

Simányi Tibor 1924-ben született Kiskunfélegyházán. A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán angol és német nyelvet, irodalmat tanult. A háború után a színház és a könyvkiadás területein dolgozott. Később segédmunkás lett. 1956-ban elhagyta Magyarországot, Bécsben telepedett le. Újságszerkesztő és könyvkiadói lektor volt, 1970-től 1981-ig a kölni Deutsche Welle - Németország Hangja - rádióállomás munkatársaként (Erster Redakteur) tevékenykedett. Hét éven át volt a magyar szerkesztőség vezetője. Számos rádióműsor és újságcikk szerzője. Könyvei: *Der Raub Europas - Biographie eines Kontinents*, *Madame de Pompadour - Eine Biographie*, *Kaunitz oder Die diplomatische Revolution*, *Er schuf das Reich - Ferdinand von Habsburg Tütel der italienischen Ausgabe: Ferdinando I d'Ausburgo*, *Die Österreicher in Berlin - Der Husarenstreich des Grafen Hadik anno 1757 - Ein österreichischer Beitrag zur 750-Jahr-Feier Berlins*, *Wien und Budapest auf alten Photographien* (verantwortlich für die Budapest-Artikel), *Julius Graf Andrassy - Baumeister der Doppelmonarchie - Mitstreiter Bismarcks*, *Wolkenfetzen - Unzeitgemässe Notizen eines Mitteleuropaers*, *Das Bündnis. Geschichte eines Untergangs*.

- *Beszéljünk a levelekről. Milyen Márai Sándort ismerhetünk meg az Önhöz írt levelekből? Azt a csalódott, visszahúzódo Márai Sándort, aki azt írja - nem is egyszer - Naplójában, hogy Arany János, Krúdy Gyula és a nagy klasszikusok mellett van, és ez jelenti neki a kultúrát? Esett-e másról is szó ezekben a levelekben?*

- Nem mutatkozott visszavonultnak, hanem nagyon is élénken kommentálta a napi eseményeket, és, hogy úgy mondjam, szellemileg mindig részt vett a világ történéseiben. Ami nem jelenti azt, hogy kiállt volna. És ha azt mondom, hogy nem állt ki, nem jelenti azt, hogy nem volt álláspontja. Sőt, éppen ellenkezőleg. Érdekes ezért figyelembe venni egyik levelét, amit Szűcs Lászlónak írt. Nekem elküldte a levél fénymásolatát. A rövid története az, hogy „a Varázssal kapcsolatos levélváltás - írja (a Varázs egy színműve) - megszakadt. Mellékelt levelemre nem érkezett válasz. A könyv, amelyet küldtem, postafordultával pontosan visszajött. Néha még dolgozik a posta”. A levél, amit a Nemzeti Színház dramaturgjának, Szűcs Lászlónak írt, a következőképpen hangzik: „Salerno, 1975. november 16. Kedves László, megkaptam leveled és a külön borítékban küldött nyomtatványt. Utóbbit illetőleg meglepetéssel olvastam, hogy Vendéjáték Bolzánóban című regényem hőse Cagliostro. Úgy emlékeztem, eredetileg Casanova volt a hőse. De ez csak tollhiba. Leveledben ezt írod: »Utólagos jóváhagyásod reményében odaadtam a Varázst elolvasásra a Madách Színház főrendezőjének« stb. Sajnálom, hogy előzőleg nem értesítettél erről a szándékról. Ezért most utólag írom meg, amit ezzel kapcsolatban szükségesnek vélek szíves tudomásodra hozni. Számomra mindig a legnagyobb tisztesség és igaz elégtétel lesz, ha valamely írásom - régebbi vagy újabb - eljut a magyarországi olvasóhoz. Részemről ennek feltétele: csak akkor egyezem bele valamely írásom magyarországi bemutatásába, ha a magyar nép élt a nemzeti önrendelkezés jogával, és demokratikus, szabad és tiszta választáson kinyilvánította, milyen politikai, társadalmi, gazdasági rendszerben kíván élni. Előbb nem egyezem bele, hogy bármely írásom, bármilyen formában Magyarországon közreadják. Márai Sándor.” Hát azt hiszem, ez a levél mutatja azt, amit az előbb mondtam, hogy ő bizony kiállt az álláspontja mellett, és hordozója volt egy magatartásnak, amelynek alapja az ellenállás. Az ellenállás az ellen, ami kulturálatlan, ami emberellenes. Ő a kommunizmust így jellemezte: nem emberszabású. Egy rendszer, amely nem volt emberszabású. Ez ellen a rendszer ellen ő harcolt - a maga módján, az író módján, az író szavával. Hogy ezt visszavonultan tette? Nem állt föl a pódiumra. Nem ment el Londonba, ahol a Hyde Parkban mindenki fölállhat és elmondhatja a véleményét. Ezt nem tette. De írt, és megpróbálta írásait eljuttatni Magyarországra. Elküldte a könyvét, a Föld, földet, ami visszajött postafordultával. Itt van, mellékelte a retúr. Elküldte Szűcs László-

lónak a könyvét. És ez a könyv visszajött azzal, hogy nem fogadták el. Tehát a Magyar Posta nem kézbesítette ki. Ez az ember a maga hatalmas kultúrájával, bőséges anyagismeretével - úgy értem, irodalmi és egyéb anyagismeretével - és mélyen magyar nyelvével szolgált valamit, ami akkor Magyarországon nem volt megvalósítható.

- Amikor találkoztak San Diegóban, Bécsben és Salernóban, akkor volt egy közös hullámhossz, amin rögtön egymásra találtak. Milyen ember volt Márai Sándor, a magánember, aki rajongásig szerette feleségét, Lolát, de társaságban - úgy tudom - nemigen tudott föloldódni? Önök hogyan, miről tudtak akkor beszélni? Önnel szemben is megtartotta azt a kis hűvös távolságtartást?

- Ez tényleg érdekes, mert ez a bizonyos távolságtartás - erre én nem emlékszem. A távolságtartás úgy történt, hogy megtartottuk a civilizált emberek közötti formákat. Ez természetes, de nem lehet távolságtartásnak nevezni. Ő nagyon is föloldódott a beszélgetésben, és nagyon is elmondott mindent. És még egy nagyon jó tulajdonsága volt: tudott hallgatni. Úgy értem, meghallgatni a másikat. Mindig figyelmesen meghallgatta azt, amit mondtam, és azután válaszolt. Soha nem vágott a szavamba, és ezt - gondolom - mással szemben sem tette meg. Volt közöttünk pontosan 24 év korkülönbség. Tehát néha kérdeztem tőle dolgokat, amikről fogalmam sem lehetett, és amire ő aztán válaszolt. Az első világháború idejéről, a húszas évekről, Párizsról, ahol ő élt - ezekről nekem mind fogalmam sem lehetett, sőt még a harmincas évekről sem, amikor gyerek voltam. Ezekről mind bőbeszédűen és nagyon szívesen beszélt. Lola különleges jelenség volt. Elsősorban nagyon szép, másodsorban nagyon finom. A lényéből kifolyólag volt finom. Finom, előkelő. A szónak nem ripacsos értelmében előkelő, hanem belülről, ami azt jelenti, hogy akceptálja a másik embert, a másik ember lényét, a másik ember nézeteit, de természetesen hangsúlyozza a saját egyéniségét is. Ebben találkoztak ők ketten össze. Mind a ketten valahogy ilyenek voltak. Mindig figyelmesen hallgatva voltak együtt emberekkel anélkül, hogy feladták volna azt, ami az ő sajátjuk. Többször találkoztunk. Először Salernóban, ahol két nyáron át nyaraltam. Ott hosszú sétákat tettünk, a tengerpart nagyon szép. Nekik volt egy lakásuk fönn az ötödik emeleten, egy hatalmas terrasszal. Ott szeretett élni, szeretett Olaszországban élni, szeretett Posillipón, tehát Nápoly mellett, ahol Benedetto Croce-val találkozott, mielőtt kivándorolt Amerikába. Amerikában kényszerűen élt. Kényszerűségből, anyagi okokból főleg. S amikor megszerezte az anyagi alapot, akkor gyorsan elhagyta Amerikát és elment Salernóba, ahonnan 1980-ban mentek vissza Amerikába - hatalmas átköltözködés, el lehet képzelni, egy 80 éves ember. Lola, azt hiszem, két évvel volt fiatalabb. Visszamentek Amerikába, mert a fogadott fiuk, János ott élt. Közben jártak Bécsben. Úgy vettem ki a szabadságomat a Deutsche Wellétől, hogy akkor én is Bécsben lehessenek. Itt laktak a „Hotel Kaiserin Elisabeth”-ben, ami a belvárosban van. A Naplójában - azt hiszem, a '73-74-es Naplójában - egyébként hosszan ír erről a bécsi tartózkodásról. Itt is majd' minden nap együtt voltunk. Mindig csak azt mondhatom, hogy azt a bizonyos hűvösséget, amiről beszélnek, én nem tapasztaltam. Természetesen nem volt bratyizás közöttünk, ilyesmiről nem lehetett szó, hanem, amint

Márai Sándor 1971-ben.

már mondtam, a társadalmi érintkezési formák betartásán belül nagyon is élénken és nagyon is odaadóan beszélt egy-egy témáról. Egyébként Bécsben történt, a „Tirolerhof” nevű kávéházban, ami a bécsi belvárosban van, hogy felajánlotta nekem a tegeződést. Ez '73-ban volt, ha jól emlékszem, vagy '74-ben. Talán emlékezzünk meg a haláláról. 1989. február 22-én este olyan 10 óra körül csöng nálam a telefon a bécsi lakásomban, és Washington jelentkezik, Thassy Jenő, a Voice of America magyar szerkesztőségéből. Csodálkoztam, hogy fölhív. Valamit éreztem. Mondom: „Jenő, mi van?” S akkor csak egy szót mondott, azt mondta: „Sándor”. És akkor megértettem, itt arról van szó, hogy meghalt. A körülményeket még akkor nem tudtuk pontosan, de Thassy Jenő akkor kért, hogy beszéljek róla, a kapcsolatunkról, és kérdés-válasz formájában elmondtam egy-két dolgot, ami akkor hirtelenében felmerült bennem, mert előbb még meg kellett valahogy emésztennem, hogy meghalt. Tudtuk, hogy öreg volt, tudtuk, hogy beteg volt, tudtuk, hogy meg fog halni természetesen, de ha az ember így, ilyen ütösszerűen kapja egy telefonon a halálhírt, az mégis felkavar. Akkor körülbelül húsz percig beszélgettünk róla, aztán a Voice magyar adásában adta ezt a beszélgetést, és ha jól tudom, a Voice of America magyar adásában értesült a magyar világ először arról, hogy Mára Sándor meghalt.

- Ön 168 Mára-levél birtokosa. Már próbáltunk szemezgetni ezekből a levelekből. Főolvasni lehetetlenség. Néhányat idekészített. Idézzünk ezekből a levelekből néhány jellemző részletet, amely esetleg segít megismerni az író, vagy kiegészíti a magánember ismereteit is. Úgy látom, Ön előtt van egyik utolsó levele Mára Sándornak, amelyet '89 januárjában keltezett.

- Igen, ez az utolsó levele. Ezután már csak a halálhír következett. Így szól a levél (nem olvasom fel az egészet, csak pár sort): „Kedves Tibor, szíves soraid kerek egy hónapig utaztak, amíg ideértek. Megnyugvással olvastam, hogy Te és a Tieid jól érzitek magatokat. Sajnos magamról nem sok jót jelenthetek, a gyöngeség tartós és nincs javulás, sem panacea. Magányosan élek, ahogy lehet, és várom a behívót, nem sürgetem, de nem is tiltakozom ellene. Megnyugvás számomra, hogy a könyv, amit Kanadából küldöttem, eljutott hozzád. (Ez a könyv A Garrenek műve.) Innen küldeni körülményes lett volna. A beírást még, remélem, pótolom egyszer. (Sajnos, már nem tudta pótolni.) Ez a könyv, valószínűleg, bajosan találja helyét a hazai és a külsországi magyar irodalmi térfogatban. De talán bűvópatak módjára itt és ott felbukkan. Ez a tél itt szokatlanul fárasztó, mert bős, arktikus hideg és szélviharok döngetik a narancsfákat. És az itteni építkezés nem számolt ilyen hideg időjárással. A falak inkább deszkából és cementből ácsolt tapéták, mintsem igazi falak. Hasztalan a fűtés, nem tartják a meleget, és hideg szobában üldögdélni még a barlangi medve sem szeret. Nagy érdeklődéssel várom a Voice-ban elhangzott recenziót. Barátsággal gondolok reátok, és jó egészséget, békességet kívánok: a vén Sándor.”

- Ebben a levélben volt egy mondat, amely az utolsó napló utolsó mondata.

- Igen. Ez az, ami így hangzik: „Magányosan élek, ahogy lehet, és várom a behívót, nem sürgetem, de nem is tiltakozom ellene.”

- Akkor lehet, hogy itt írta le először.

- Lehet, hogy itt írta le először, ezt már nem tudjuk megállapítani. A recenzió, amiről szó volt, természetesen A Garrenek művének a recenziója...

Annak illusztrálására, hogy Mára Sándor milyen intenzíven részt vett a világ eseményeiben - szellemileg, természetesen -, fölolvastam egy részt egy levélből, amely 1976. március 1-jéről datálódik. Salernóban írta. Így szól: „Amikor a moszkvai pártkongresszuson Berlinguer meghirdeti a nacionalista kommunizmust, tehát az emberarcú, a szabadságjogokat tisztelő, koalícióképes kommunizmust, valószínűleg szovjet sűgásra ilyen bátor, másképp aligha képzelhető el, hogy ötezer szovjet delegátus, száznál több külföldi de-

legátus és a legfőbb zsinat jelenlevői előtt elhangozzék ilyen eretneki nyilatkozat. Ez lenne a francia, spanyol stb. mintára a mézesmadzag, amit e pillanatban tanácsos elhúzni a szavazók orra előtt, hogy aztán Olaszországban és máshol a választásokon a kommunisták közelebb kerüljenek a kormányhoz, vagy éppen bevegék őket a demokratikus kormánykoalícióba. Ilyesmit a feszültség idején vargabetűvel valószínűleg súgtak Moszkvából Nagy Imrének is, Dubceknek is. Mikor aztán túlfejlődött a demokratizálás, az elképzelt demarkációs vonalon megindultak a szovjet tankok. Az olasz, francia stb. kommunisták az euro-kommunizmust csak addig ígérgethetik, amíg hatalomra kerülnek. Minthogy aztán már meg kell valósítani a rendszert, az embereknek a magántulajdon, a szabad vállalkozás, a szellemi és politikai szabadságjogok teljességét, kezdődik a terror és a gulág. A régi pesti vicc: Egyik pesti azt kérdi: »Mondja, a gazdaságilag fejlett országban is meg lehet valósítani a kommunizmust?« A másik: »Igen. De minek?« ...

- Nyilván nem tudjuk felolvasni az összes levelet, de néhányba beleolvastunk. Valahogy az az embernek az érzése, hogy a levelek - már beszélünk ugyan róla, hogy hasonlítanak egy kicsit a naplóhoz, de - még inkább a mikrovilágot közelítik meg. Tehát azt is értem ezen, hogy Márainak a legapróbb dolgokkal kapcsolatban is van észrevétele, akár vele történik meg, akár másokkal. Ez az egyik - és a másik az, hogy majdnem mindegyik levélben, legyen az magánjellelű vagy politikai dologgal kapcsolatos, mindig van valami művelődéstörténeti háttér a reakciókban. Ez igaz, vagy nem igaz?

- A második kérdésre: igaz. Ez egyszerűen azért van, mert ő a műveltségről nem csak beszélt, nem csak papolt a műveltségről - ő a műveltséget élte, és a műveltségben élt. Tehát az, amit ő felszívott magába, életanyag volt. Ami pedig azt illeti, hogy személyes - ő, hogyne! A személyes élményeit is elmesélte. Itt van például egy levele előttem 1984. szeptember 16-ról. Értesítettem előző levélben, hogy Dél-Franciaországból, Arles-ből írtam neki. Mire ő a következőt válaszolja: „»Provence daltelte mezőit« egy időben, amikor párizsi lakosok voltunk, '23-29 között, elég sűrűn látogattuk, és amit Arles környékéről írsz, ismerős számunkra. Akkortájt volt egy Ford T kocsim - abban az időben inkább különység volt, mint közlekedési eszköz -, azzal jártuk a France Cornichet és vidékét, a Riviérát. Az út legtöbbször Monte-Carlóban végződött, ahol elvesztettem maradék kevés pénzem, és aztán aggályosan kellett számolni a benzinkészlettel a visszaúton. A francia szellem, ízlés, irodalom tiszteletében nevelkedtem, és megbecsülésem a francia szellemi színvonalat illetően vén koromban sem változott. De meg kell mondjam, a francia emberséggel soha nem tudtam szinkronizálni. És talán soha, sehol nem éreztem magam olyan idegennek, mint az években, mikor Párizsban éltünk. De a Provence-ban enyhült ez az idegenség. Megértem, amit a dél-francia emberekről írsz.»

Ő tartózkodott attól, hogy elvegyüljön az ún. magyar emigrációban. Én is kapcsolódtam hozzá, mert én sem ügyködtem „magyar ügyben”, és nem szerettem és kerültem a magyar emigrációs felhevüléseket. Ez nagyon közös vonás volt a kapcsolatunkban. Mindenki igyekezett megtartani a maga egyéniségét. Mint ahogy egyik levélben írja: „egyszemélyes emigrációban” élt. Ez a magatartás nem

Márai Sándor 1988 október 1-jén.

jelent hűvösséget, nem jelenti azt, hogy elfordul a világtól, hiszen - mint látuk - szellemileg nagyon is élénken részt vett a világ eseményeiben. Azt hiszem, én is egyszemélyes emigrációban éltem, talán azzal a különbséggel, hogy német nyelvterületen és különösen Ausztriában sokkal inkább otthon voltam és otthon vagyok, mint ő volt Amerikában. Ő otthon inkább Olaszországban érezte magát. Ott sokkal inkább hasonult az emberekhez, mint ahogy talán legcsodálatosabb regénye, amit az emigrációban írt, a San Gennaro vére is mutatja.

Dr. Csernohorszky Vilmos visszaemlékezése

Csernohorszky Vilmos 1929-ben született Budapesten. 1953-ban a Budapesti Orvostudományi Egyetemen orvosi oklevelet, 1957-ben sebész, 1961-ben anaesthesiologus szakorvosi képesítést szerzett. A magyar anaesthesiologia egyik megalapítója volt. 1966-ban az akkor alakult Magyar Anaesthesiologiai Társaság alapító főtákarává választották. 1968-ban kényszerítő körülmények hatására kénytelen volt elhagyni Magyarországot. Az NSZK-ban telepedett le. Három évig a Saarbrückeni Egyetemen volt klinikai főorvos. 1971-től nyugdíjba vonulásáig a bajorországi Neuburg-Donau városának két kórházában az anaesthesiologiai osztály vezető főorvosaként tevékenykedett. Orvosi tevékenysége mellett 1972-től közírói munkásságot is folytatott. Nyugati magyar sajtótermékekben jelentek meg történelmi és politikai jellegű publicisztikai írásai. Innen származott Márai Sándorról való kapcsolata.

- *Hogyan zajlott le a Máraival való találkozása?*

- A megbeszélte időpontban, 1988. október 1-jén, vasárnap délután pontosan 4 órakor megérkeztünk hozzá, és becsöngettünk. Ő már várt bennünket, leültetett. Ekkor vette kezdetét a látogatás, a beszélgetés, amely körülbelül 3 óra hosszat tartott. Ez idő alatt főként ő beszélt. Magáról annyit mondott, hogy mennyire megviselte őt először felesége, majd fogadott fia halála. Felesége haláláról azt mondta, hogy ilyen hosszú idő után úgy összeső az ember hitvestársával, hogy mikor az elmegy, meghal, akkor nem is tudja megállapítani, mennyi részt vitt magával saját magából. Ennyire összeforr két ember a hosszú együttélés idején. A következő tragédia 45 éves nevelt fia halála volt. Azt is elmondta, hogyan hozták ki. Mert amikor kijöttek Nyugatra a háború után, nem volt gyermekük. Lett volna egy, de az újszülöttként meghalt, s azután több gyermekük már nem lett. Ennek a kisfiúnak a nagymamája járt hozzájuk takarítani Pesten. A kisfiú szülei, azt hiszem, bombatámadás következtében elpusztultak, úgyhogy a kisfiút a nagymamája nevelte. Mielőtt eljöttek, azt mondta Márai Sándornak a felesége: mi most elmegyünk, s mivel az egész magyar ifjúságon nem tudunk segíteni, segítsünk legalább egyen, vigyük el ezt a kisfiút.

- *Jánoska.*

- Jánoska, igen. A nagymama odaadta nekik, és ők elvitték. Ez a felesége iniciatívája volt. Jánoska közben felnőtt ember lett, 45 éves volt. Egy-másfél évvel Márai halála előtt tragikus hirtelenséggel, váratlanul elhunyt. Márai azt is elmondta, hogyan. Egy reggel szokás szerint fölkel, hogy felkészüljön és munkába induljon, mert egy nagy amerikai computer-gyár menedzsere volt. Máraiék ezért is mentek San Diegóba, ezért cserélték fel Olaszországot, Salernót, ahogy én írtam annak idején, a világ végével. San Diego a mexikói határon van. Aki átment Mexikóba és látta, hogy ott mi van - mint mi is akkor, ezután a látogatás után másnap -, joggal mondhatja, hogy felcserélte Olaszországot a világ végével, ahol már Mexikó van és az az egész más világ. San Diegónak az éghajlata se jó. Márai panaszkodott is, hogy „ezek az amerikaiak itt azt hiszik, hogy ez egy jó délszaki klíma, ami itt van, pedig nem, mert szeles és viharos”. Szóval azzal sem volt megelégedve, de az volt az elképze-

lésük - mert akkor költöztek oda, amikor Márai 80 éves lett -, hogy ha nagyon megöregednek és egyedül lenni már problematikus lesz, mégis legyen a közelükben egy ember, akihez közük van és akinek köze van hozzájuk. És mivel Jánoska 45 évesen San Diegóban élt, átköltöztek oda, de az egész hiábavaló volt, mert a fiú még Márai előtt meghalt. A következőképpen mesélte el Márai: egy reggel fölkel - mint említettem -, hogy felkészüljön és munkába induljon, de öltözködés közben összeesett és eszméletét veszítette. Kórházba szállították, de kiderült, hogy értágulat-repedés, szaknyelven agyér-aneurizma-repedés keletkezett az agyában, s ebből egy belső agyvérzés jött létre, amely szétroncsolta az agyát. És hát mégiscsak ottmaradt az öregember, a világ végén is egyedül. Erről ő nem beszélt, de ahogy kivettem a szavaiból, a menyé egy amerikai hölgy volt. Három gyönyörű lány unokája volt, azoknak a fényképét láttam az asztalán, 8 és 14 év közötti, nagyon szép leánygyermek, de mondom, a menyé amerikai hölgy volt. Gondolom, fel sem tudta fogni, hogy ki az ő apósa: hogy a XX. század második felének egyik legnagyobb magyar írója. Nyilván nem értette meg, és úgy láttam, nem is nagyon érdeklődött apósa iránt. Márai elhagyatottan élt, csak egy takarítónő járt hozzá, meg az étkezést hozták neki egy idősek részére szolgáló ételmezési vállalatától, amit nem bírt megenni, mert - amint Szörényi Éva is elmondta nekem - nem evett rendszeresen. Nemcsak a nyelve, de a gyomra is mindvégig megmaradt magyarnak. Csak a magyar ízeket szerette enni, az amerikai tömegélelmezési dolgokat nem. Megpróbálták rábeszélni, hogy hagyjon magának segíteni, de nem hagyott. Nagyon büszke ember volt. Ő maga mondta nekem viccesen: „mióta Lola meghalt, több özvegy jelentkezett már”, mert „az özvegyasszonyoknak nagyon jó hírszolgálatuk van, rögtön megtudják, ha valahol egy hely felszabadul”. De azokat is mind elutasította, sőt akik úgy mentek hozzá, magyar asszonyok, hogy eljárának főzni vagy ételt hozni, azoktól sem fogadott el semmiféle segítséget. Ha valaki pénzt küldött neki csekk formájában, visszaküldte: nem akart könyöradományt elfogadni. Ennek ellenére évtizedeket végig tudott élni magyar íróként a nagyvilágban, Olaszországban és Amerikában. Borzasztó lehetett ott, a világ végén egyedül, megöregedve, legyengülve, lassan már önellátásra képtelen állapotban élni. Nem is azon csodálkoztam tehát, hogy véget vetett az életének, hanem azon, hogy nem előbb: hogy idáig végig tudta csinálni...

- Milyen volt a lakása, hogyan volt berendezve? Erről nem sokan írtak.

- Kis lakás volt, pláne amerikai viszonyok között. Amerikában nincs előszoba. Bemegy az ember az utcáról és rögtön a lakószoba közepén van. Ott ültünk mi is, ott beszélgettünk, a lakás többi részét nem is láttam. De ahogy elnéztem, két-, legfeljebb háromszobás lakás lehetett és nem nagy méretű. Tehát szerény lakás volt, mondhatni itthoni igények szerint is szerény lakás, szerényen berendezve. Márai az emigrációban nem élt anyagi jólétben. Mindig azt csodáltam, hogy egyáltalán meg tudott élni abból, hogy magyar író. Volt idő - amikor először voltak Amerikában -, hogy a felesége dolgozott, hozzásegítette Márait, hogy megmaradhasson magyar írónak. Ezt persze, mármint anyagi helyzetét és életviszonyait, ismerték a Kaliforniában élő magyarok és próbáltak segíteni rajta, különösen azután, hogy egyedül maradt. Volt egy

1989. március 11 (No. 10) Magyarság 7. oldal

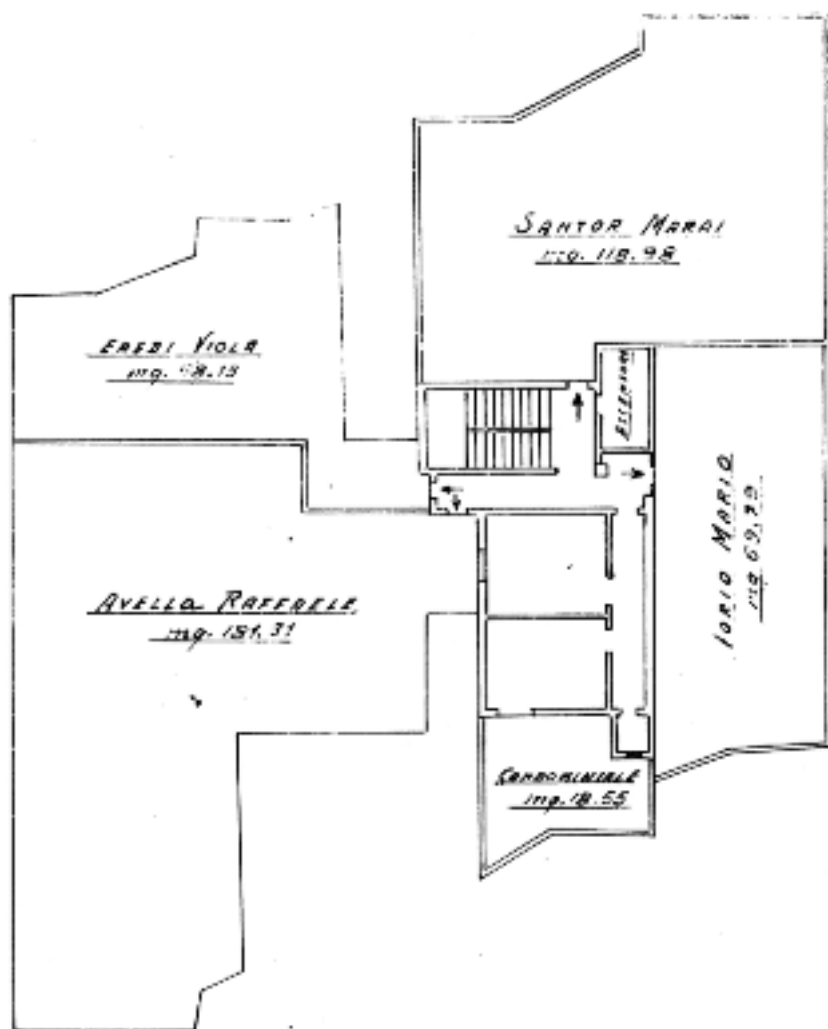
Márai Sándor fotója a Magyarság című lapban.

olyan kezdeményezés, hogy Márai jöjjön fel San Diegóból Los Angelesbe, és az ottani magyarok majd ellátják és gondozzák. Valaki a lakását vállalta volna, mások a főzést, ismét mások a takarítást és egyáltalán a vele való foglalkozást és azt, hogy ne legyen olyan egyedül. Szörényi Éva azért ment le hozzá, hogy rábeszélje: fogadja el az ajánlatot - de nem ment bele. Visszatérve arra a kérdésre, hogy hogyan fogadott bennünket: az asztalra már oda volt készítve egy üveg kaliforniai vörösbor és megfelelő számú pohár. Röviddel aztán, hogy helyet foglaltunk és pár percet beszélgettünk, odafordult fiamhoz: „te vagy a legfiatalabb, légy szíves, töltsél”. Meglepő volt a sokirányú tájékozottsága. Nemcsak irodalmi kérdéseknek olvasott utána, hanem beszélt például a világűr fekete lyukairól és azok jelentőségéről; tehát ilyesmikkel is foglalkozott, fizikával, kémiával meg biológiával, és nyelvekkel is, mert a magyaron kívül négy nyelven olvasott.

Ahogy beszélgettünk, egyszer azt mondja: „Te, itt a szomszéd házban múltkor két ember vitatkozott, hogy ha valaki főbe lövi magát, ha öngyilkos lesz, melyik a legbiztosabb módszer. Hol lője magát főbe? Ezen vitatkozott két ember. És - mondja - abban egyeztek meg, hogy a legbiztosabb módszer, ha halántékon lövi magát az illető.” Feleségem meg a jelenlévő orvos fiam, mint utólag mondták, rögtön kapcsoltak, hogy miért kérdezheti ezt Márai. Meg kell mondanom őszintén, én csak utólag. Mert azt mondtam neki, hogy halántékon lőni nem biztos módszer, mert közismert például, hogy Hitler egyik tábornoka is, aki részt vett a Hitler elleni merényletben, halántékon lőtte magát, amikor elfogták; megvakult, mert átlőtte mindkét látóidegét, de életben maradt. És utána felakasztották. Szóval elmondtam ezt Márainak, és erre megkérdezte, hogy hát akkor melyik. De ő úgy adta elő ezt, ahogy a szomszédban beszélgettek róla. Hát, mondom, a legbiztosabb módszer, bár öngyilkosságra nem alkalmas, az volt, amit bizonyos állami terror szervezetek alkalmaztak a történelem folyamán, vagyis a tarkólövés. Bizonyos szempontból „humánus” módszer: ha valakit tarkón lőnek, az azonnali halált okoz, mivel a légző- és a vérkeringésközpontot zúzza szét, és hosszabb szenvedés nélkül azonnali halál következik be. De ez önkezűleg nehezen vihető ki, ezért azok, akiknek erről anatómiai tudásuk van, úgy szokták csinálni, hogy a pisztoly csövét a szájba teszik, a tengelyt kicsit fölfele vezetik - tehát a pisztoly csöve felfelé néz -, és akkor előlről éri el a golyó az előbb említett légzőközpontot és vérkeringési központot, és azonnali halált okoz. Amikor azután fél évvel később Márai elkövette az öngyilkosságot, már nekem is az volt a véleményem, hogy ezért kérdezte meg, ez tehát bizonyíték számomra, hogy ő már hosszabb ideje foglalkozott a gondolattal. Ezért kérdezte ezt tőlem - az csak egy trükk volt, hogy a szomszédban beszélt két ember. Ezt ő akarta tudni tőlem...

PALAZZO LUONGO IN SALERNO ALLA VIA TRENTO 64

I mq. RIPORTATI RAPPRESENTANO LE SUPERFICI UTILI

DIVISIONE TERRAZZA DI COPERTURA — SCALA 1:200

QUESTURA DI SALERNO

COMMISSARIATO P. S. DI TORRIONE

Via R. Santamaria, n. 85-87 - Tel. 353200-353702

Categoria 23*/III/79

Salerno, il

15-1-1980

Ricevuta di comunicazione, cessione del bene immobile sito in

Salerno

alla Via

Streni 6A n. 6A

presentata il

15-1-1980

dal Sig.

Platino Esposito nato Salerno al

12-10-1940 per a Salerno Via R. Cavallotti

per conto del Sig. MARI SANDOR.

Esponente
Pasquale echi Vucenja
& Romano Marney

REPUBLICAN NATIONAL COMMITTEE 310 First Street, S.E. Washington, D.C. 20003

MEMBERSHIP DUES STATEMENT

ACCOUNT DESCRIPTION	AMOUNT
1985 Sustaining Membership dues	\$25
Your 1985 Membership Card was sent Dec. 7. If lost, damaged, or stolen call 202 863-8747 immediately.	
<small>Keep This Portion For Your Records. Detach And Retain This Portion With Your Dues</small>	
Amount Enclosed:	

Make check payable to: REPUBLICAN NATIONAL COMMITTEE

Account No.: 92103RRR18205 RRK 38245308
Date Due: February 6, 1985
Balance \$25

FOR OFFICE USE ONLY

Date Received: _____
Amount: _____
Processed By: _____
Receipt Sent: _____

Mr. Sandor Mari
Apartment 1
2820 5th Avenue
San Diego, California 92103

The Federal Election Commission Requires
The Following Information:
Occupation _____
Employer _____

PAID FOR BY THE REPUBLICAN NATIONAL COMMITTEE

Govand 70/23 - Telenisio, cantos, and orcherlogis -
"kumozosi cimborisok" - Mekegia, - magyepitési a Vörös,
mostos, kacetis, - Europa vanat más a - c'is Zagn
öndüvrit, - 75/41 inai is, 12 sor, - a "imogy" - Zis Liset
26/afordis deiraklo, magyar ford. zordogis, -
72/46 = Exit - 73/65, aktaris, - 76/20 ideograjis,

Govandis 75/45 = a vilant is, -

Govandis 78/10 Buzszo, nacionalisismo,

Govand 80/7 = a derinai es, - ueny, foris, -

Pisze = 72/7 = a "Re" ömcsentis a Tuzszo, -

Batu 72/16 - Derkola lörge, a Derikola - Pönd, -

Petösi = 75/44 = magyar is 2800, -

Pista = 72/18 - a urislet, aktis grat is, - 19/pitolantai
kau a urislet, - 49/pentamentis, ob ueny "szar" -

Pincisindis - 75/37 - a ritis

0/

Ormai = 76/46 = nyesttanúigeltorúto, or
o. teletkay, - 77/42 Stáshauer fészéje

Önkéltörz 76/54 = proteis élis -

Olauel, - 77/3 = zudolomist, inat, amuad, - 42/ ja Diva,
a bünitén ~~44/~~ Bocaccio, amit van löntimel
el, -

Orank, 79/15 = or elbláriszotél / Oring - 8/6 = patriótisme
d'antichambre -

Orean 80/7 = nem "olyan" -

Ortega 79/18 = munkaprozaker, munkis + elvétel, - 80/16
fordító, or illat nem nomoi,

Orregor - 79/24 = kullamist, a Monna-ja, - 80/4 =
munkes nap magyisitan a felhőbrenli inat or or
dehőlési, - 8/6 kéim, rommunka, -

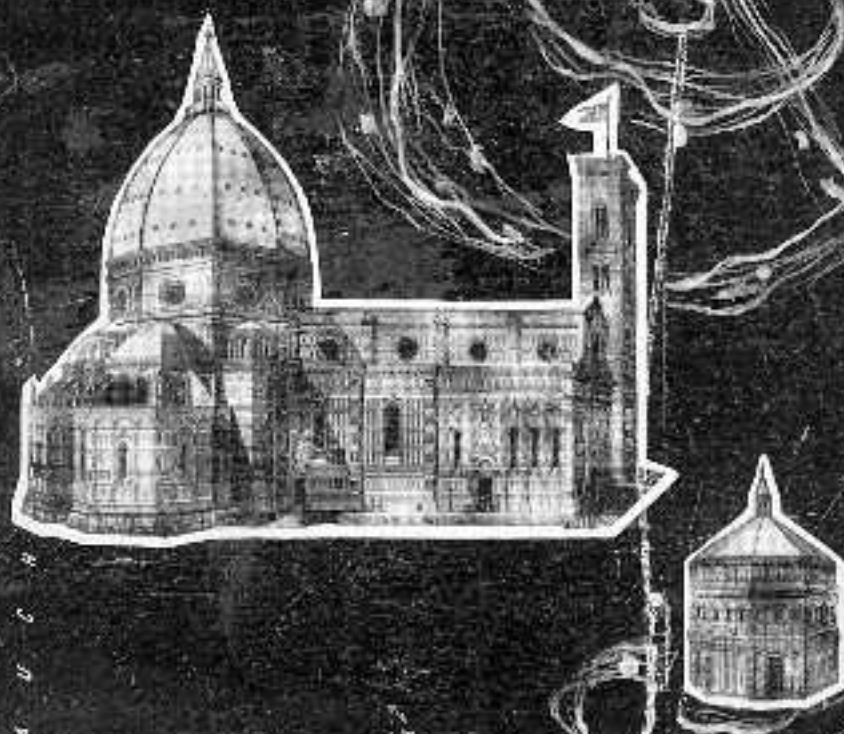
MÁRAI SÁNDOR

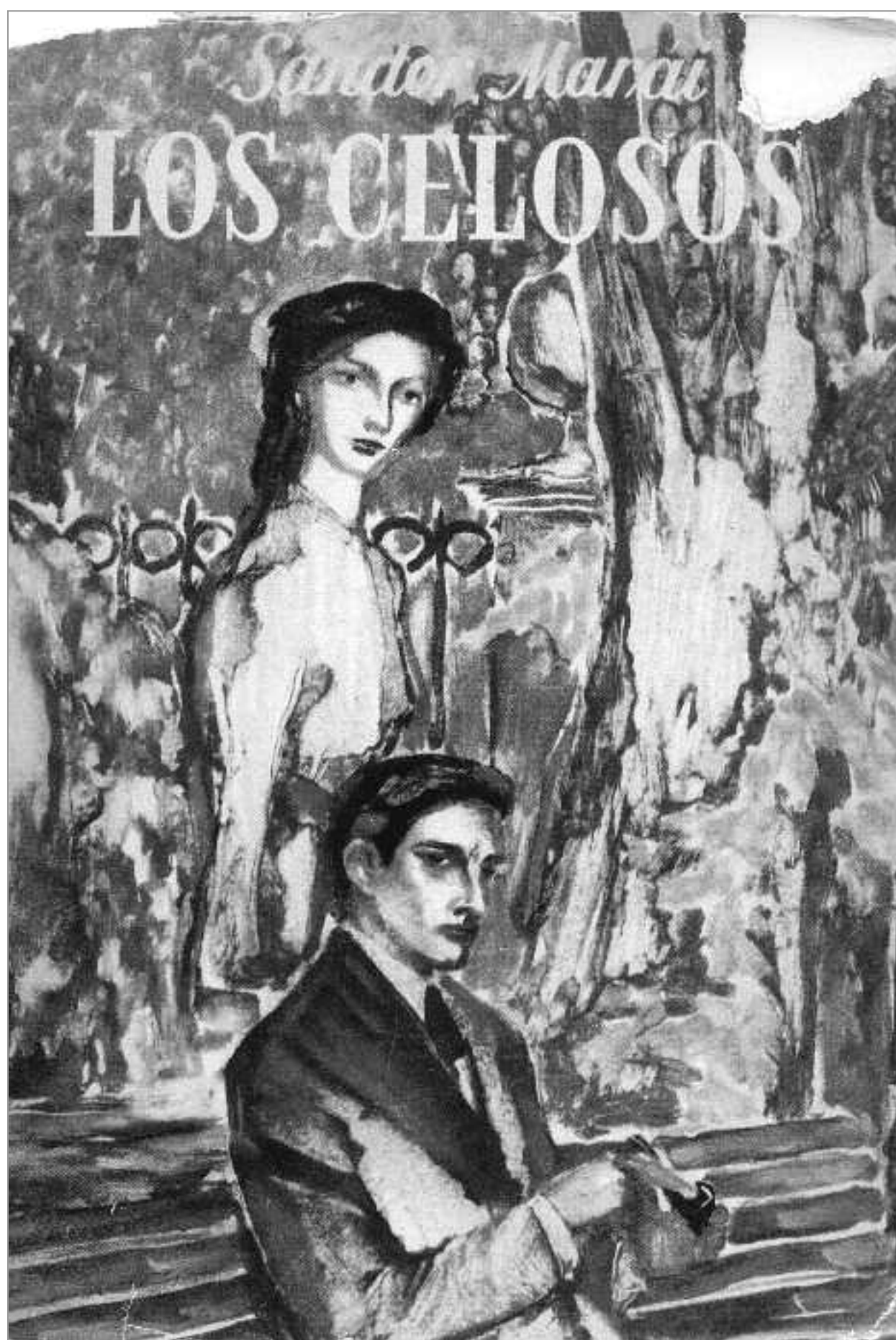
BEKE ITHAKABAN

Alexander
MÁRAI

Musik in Florenz

ROMAN

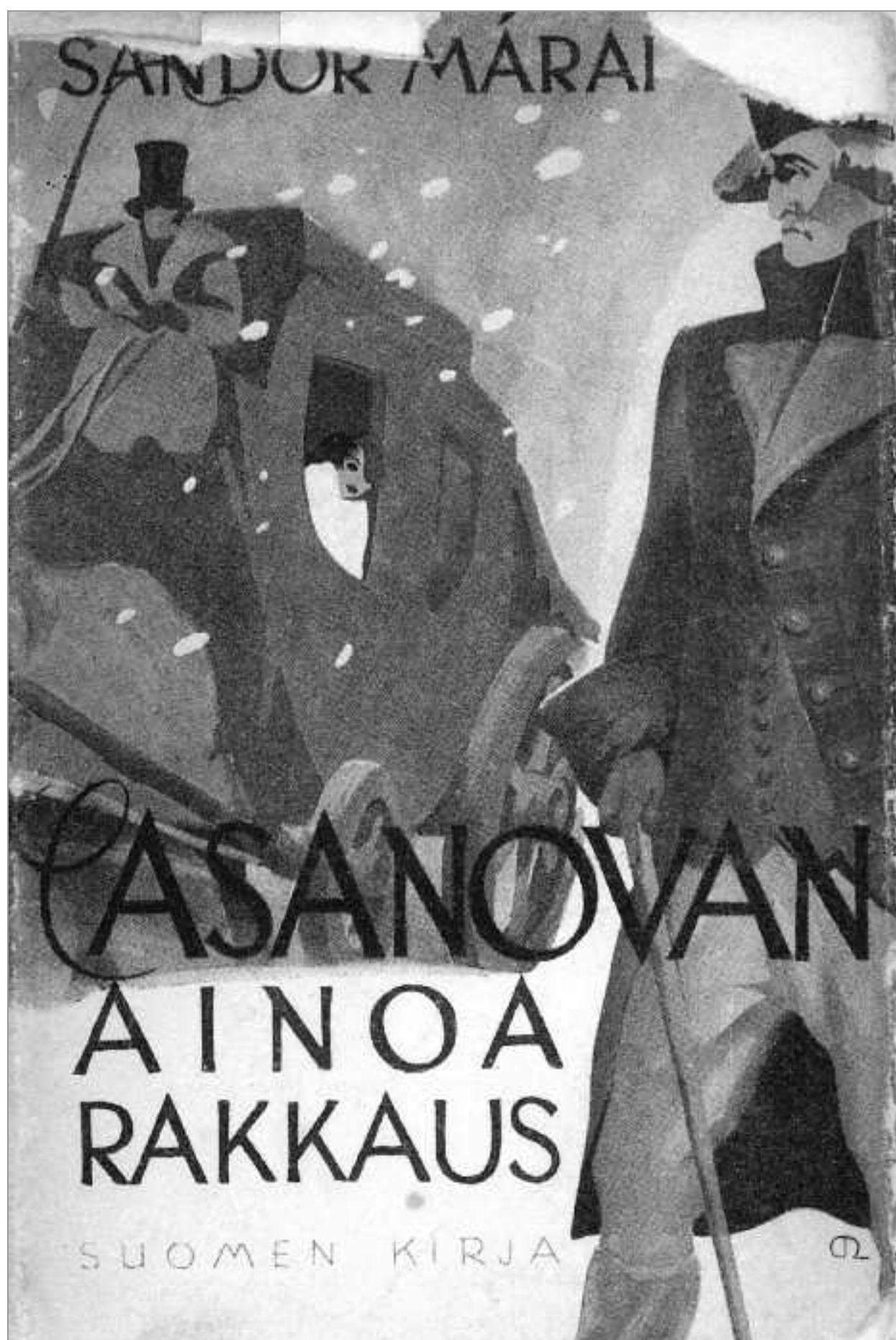
SÁNDOR MÁRAI

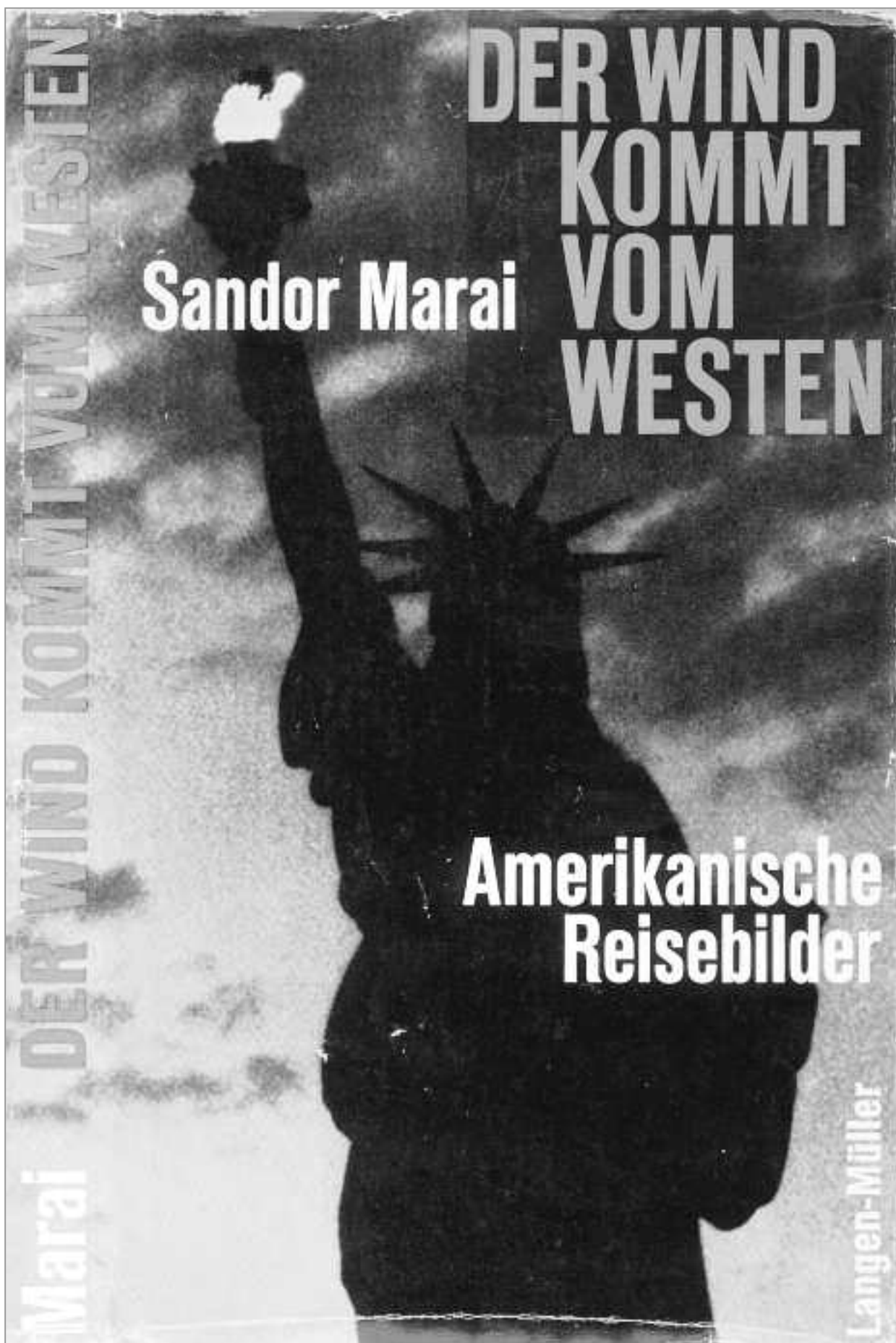
Geist

IM
Exil

Tagebücher 1945-1957

Broschek

**A MŰHELY megvásárolható
az alábbi könyvesboltokban:**

Győr: Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Győri Könyvesház (Bajcsy-Zs. u. 35.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.),
Rónay Jácint Könyvesbolt (Széchenyi tér 7.),
Tourinform Iroda (Árpád út 32.)

Budapest: Atlantisz Könyvsziget
(Piarista köz 1.),
Custos Könyvesbolt (Margit krt. 7.),
Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Ozirisz Könyvesbolt (Veres Pálné u. 4–6.)

Debrecen: Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Eger: Magvető Könyvesbolt (Bajcsy-Zs. u. 2.)

Esztergom: Városi Könyvtár (Táncsics u. 7.)

Hódmezővásárhely: Petőfi Könyvesbolt
(Andrássy u. 5.)

Komárom: Lord Könyvesbolt (Jókai tér 2.)

Mosonmagyaróvár: Könyv- és Zeneműbolt
(Flesch K. u. 1.)

Nyíregyháza: Kötet Könyvesbolt
(Hősök tere 9.)

Pécs: Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron: Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés (Liszt F. u. 1.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F)

Szeged: Sík Sándor Könyvesbolt (Oskola u. 27.)

Tata: Azylum Antikvárium (Ady E. u. 21.)

MŰHELY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta

Győr Megyei Jogú Város
Önkormányzata,
Győr-Moson-Sopron Megye
Önkormányzata,
és a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával

2000. XXIII. évfolyam, 2-3. szám

E szám szerkesztői:

LŐRINCZY HUBA
MÉSZÁROS TIBOR
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Arculat:

KURCSIS LÁSZLÓ

Főszerkesztő:

VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:

DR. HORVÁTH JÓZSEF
MÁRTONFFY MARCELL
SZAKÁL GYULA

Szerkesztőségi titkár:

PAJOR MÁRTA

Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:

9002 Győr, Pf. 45.

Támogatta a
Nemzeti Kulturális
Örökség Minisztériuma
a Magyar Millennium
évében

Index: 25975 HU ISSN 0138—922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel.: (96) 326—845.
E-mail: muhelyfolyoirat.gyor@matavnet.hu. *Kiadja:* a Műhely Folyóiratkiadó Közhasznú Társaság. *A kiadásért felel:* Villányi László
ügyvezető. Budapesten terjeszti a Budapesti Hírlapkereskedelmi Rt., vidéken a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt., valamint a SZIGET
Rehabilitációs Szövetkezet. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető a hírlapkiadásért felelőknél és a Levél- és Hírlapüzletági
Igazgatóságnál (Budapest VIII., Csokonai utca 6., levélcím: LHI, Budapest, Pf. 863. 1846). A befizetéseknel kérjük minden esetben
feltüntetni: Műhely c. folyóirat. Előfizetési díj 2000. évre: 1020,— Ft.

Szedés: Szikonya Gabriella • *Nyomdai előkészítés:* EQUINOX

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Bt. Győr, Rákóczi u. 44/B. Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató.

ITHACA BOOK DISTRIBUTOR

P. O. Box 81. Inwood Station
New York N.Y., 10034. - U.S.A.

represents the works of

SÁNDOR MARAI

1) AUSTRIA:

Der Richtige. Novel. Publ. Scholle, Vienna.
Die Kerzen brennen ab. Novel. Publ. Neff, Vienna.
Begegnung in Bolzano. Novel. Publ. Neff, Vienna.
Die Nacht vor der Scheidung. Novel. Publ. Neff.
Musik in Florenz. Novel. Publ. Wancura, Vienna.

2) CZECHOSLOVAKIA:

Cizy Lidé. Novel. Publ. Julius Albert, Praha.
Steně. Novel. Publ. Lit. Klub, Praha.
Host v Bolzanu. Novel. Publ. Europ. Lit. Klub, Praha.

3) DENMARK:

Den Rette. Novel. Publ. Jespersen og Pios, København.

4) FINLAND:

Sinipunainen Nauha. Novel. Publ. Suomen Kyrjä, Helsinki.
Casanovan ainoa rakkaus. Novel. Publ. Suomen Kyrjä, Helsinki.

5) FRANCE:

Les revoltés. Novel. Publ. Nouvelle Revue Française, Gallimard, Paris.
Les Braises. Novel. Publ. Corrèa, Paris.

6) GERMANY:

Das letzte Abenteuer. Play. Publ. I.P. Toth, Hamburg.
Schule der Armen. Essay. Publ. I.P. Toth, Hamburg.
Ein Herr aus Venedig. Novel. Publ. I.P. Toth, Hamburg.
Wandlungen der Ehe. Novel. Publ. I.P. Toth, Hamburg.
Die Bürger von Kaschau. Play. Publ. I.P. Toth, Hamburg.
Der große Augenblick. Play. Publ. I.P. Toth, Hamburg.
Die Möwe. Novel. Publ. I.P. Toth, Hamburg.
...doch blieb er ein Fremder. Novel. Publ. Holla, Baden-Baden.
Das Wunder des San Gennaro. Novel. Publ. Holla, Baden-Baden.
Achtung, bissiger Hund. Novel. Publ. Vorwerk, Darmstadt.
Verzauberung in Ithaka. Novel. Publ. Desch, München.
Begegnung in Bolzano. Novel. Publ. Bücher vor Aile, Heidelberg.

Die französische Yacht. Short stories. Publ. Reclam, Stuttgart.
Geist im Exil. Diary 1945-57. Publ. Broschek Verlag, Hamburg.
Der Wind kommt vom Westen. Travels. Publ. Langen-Müller, 1964.

7) HUNGARY:

1928-1947: more than 40 Novels, Plays published by Publisher Révai, Budapest.
1953: In Hungarian Language: **Béke Ithakában.** Novel. Publ. Lincoln-Preger, London.
1958: **Napló, 1945-57.** Publ. Occidental Press, Washington, D.C.
1961: **Egy úr Velencéből.** Play. Publ. Occidental Press, Washington, D.C.
1965: **San Gennaro vére.** Novel. Authors own press, New York.

8) ITALY:

Divorzio a Buda. Novel. Publ. Baldini e Castoldi, Milano.
L'amante del sogno. Novel. Publ. Baldini e Castoldi, Milano.
Un ritorno inatteso. Publ. La Lettera, Milano.
La scuola dei poveri. Essay. Publ. Macchia, Roma.

9) HOLLAND:

Le vermetele. Novel. Publ. Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam.
Vreemdelingen. Novel. Publ. Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam.
Tusschen Nacht en Dag. Novel. Publ. Grattinger, Haarlem.
Aventuur in Bolzano. Novel. Publ. Hat Kompas, Amsterdam.

10) SPAIN:

Los rebeldes. Novel. Publ. Zeus, Madrid.
Divorzio a Buda. Novel. Publ. Editorial Mediterráneo, Barcelona.
A la Luz de los Candelabros. Novel. Publ. Destino, Barcelona.
Musica en Florenzia. Novel. Publ. Destino, Barcelona.
La verdadera. Novel. Publ. Nausicaa, Barcelona.
Los celosos. Novel. Publ. Janès, Barcelona.

11) SWEDEN:

Den Rette. Novel. Publ. Walström and Widstrand, Stockholm.
Gästspel i Bolzano. Novel. Publ. Walström and Widstrand, Stockholm.

12) SWITZERLAND:

Die Elfersüchtigen. Novel. Publ. Hallwag, Bern.

MŰHELY

KULTURÁLIS

FOLYÓIRAT

420 Ft